

muzeu.colectii
muzeale.monumente
si situri arheologice.monu-
mente si ansambluri de arhi-
tectura.monumente de for public
- arta statuara.monumente ale eroilor .
placi memoriale si comemorative.rezervatii
stiintifice si monumente ale naturii.

ALBA IULIA
1993

BREVIAR

BREVIAR

muze * colecții muzeale * monumente și situri
arheologice * monumente și ansambluri de arhitectură *
monumente de for public - artă statuară * monumente ale
eroilor * plăci memoriale și comemorative * rezervații
științifice și monumente ale naturii

ALBA IULIA
1993

COORDONATORII LUCRĂRII :
Ion Mărgineanu . Dorin Ovidiu Dan
Avram Cristea

AUTORII textelor în ordinea materialelor incluse în
volum : eva mârza • valer moga • dorin ovidiu dan • ana
herța • matilda takacs • viorica trifuț • cornel tatai •
mariana bara • monica albu-rotaru • susana dullo • aurel
sîntimbreanu • ion mărgineanu •

NOTĂ ASUPRA LUCRĂRII

BREVIAR se vrea un volum unic În felul său. Lucrarea, de altfel, s-a și născut din dorința de a pune la dispoziția publicului cititor spații largi de cultură și spiritualitate românească, frumuseți ale meleagurilor Albei - teritoriu sfânt, binecuvântat de Dumnezeu, în care își dau mâna fericit, deopotrivă natura și istoria, întâmplări tulburătoare rămase pecete a unui timp eroic, îndeletniciri ale moșilor și strămoșilor noștri ce ni le-au transmis cu meșteșug ca sentimentul cel mai curat, adică poartă în eternitatea lumii, bucurii și jertfe, adică abecedar, școală supremă a sacrificiului românesc.

Așa se face că în realizarea celor 8 secțiuni ale ei au fost atrași muzeografi de la muzeele din municipiu și județ, profesori de istorie, consilieri ai Inspectoratului pentru cultură Alba, care au încercat o radiografie a zestrei acestor instituții de cultură, devenite, pe bună dreptate, sanctuare vii ale spiritului.

În felul acesta, de la Alba Iulia până la Aiud, Avram Iancu, Cîmpeni, Blaj, Lupșa, Remetea, Sebeș, muzeele de istorie, etnografie, științele naturii formează o lume aparte, incitantă - culoare a ființei noastre conectată la marile valori ale umanității. Ea trebuie doar atinsă cu inima să se transforme dintr-o dată într-un nesfârșit manuscris de patrie. Odată intrat în acest labirint devii una dintre ramificațiile lui care te hrănește și ocrotește, dându-ți putere, mândrie și măreție.

Ideea de a adăuga acestui portret comun al miilor de exponate aflate în aceste muzee, monumente și morminte ale eroilor, colecții muzeale, case memoriale, plăci comemorative, monumente ale naturii, situri arheologice și istorice a fost benefică, toate acestea constituindu-se într-un curcubeu ce se adapă din aceste izvoare, limpezindu-se parcă, multiplicându-le aura de statornicie și frumusețe. Și, cel mai trainic mesaj al lor este unitatea românilor: deopotrivă geografică, în grai și port, care anul acesta la împlinirea celor 75 de ani de la mărețul act al Unirii din 1 Decembrie 1918 se vede și mai strălucitor.

Conștienți că aria de investigații pe teren n-a fost acoperită suficient și că ea rămâne deschisă cercetărilor, că am repanotat trasee patrimoniale mai mult sau mai puțin cunoscute, invitând pe omul dornic de cultură să le urmeze până la capăt, credem în paginile acestui documentar județean, în utilitatea lui practică, urmând să și le completeze fiecare, să ne sesizeze de lipsa unor date, de existența altora, fie colecții particulare, fie monumente propriu - zise etc.

În această corespondență sensibilă dintre om și obiect, în felul în care se întrepătrund vedem câștigul practic și moral al acestui breviar, ca sinteză cuprinzătoare a existenței noastre pe aceste meleaguri încărcate de legendă și contemporaneitate.

Coordonatorii acestei lucrări mulțumesc celor implicați în cuvântul scris pentru felul în care și l-au dorit cât mai exact: realitate și simbol, partener de drumetie prin propria noastră biografie zbuciumată, pe sub pleoapa unei continue frumuseți... (Ion Mărgineanu)

**"Nemurirea oamenilor s-ar stinge de nu ar
avea în cuget lucrurile trecute"
MIRON COSTIN**

I MUZEE

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII DIN ALBA IULIA

I. Începuturile.

În secolul al XIX-lea, în contextul istoric al afirmării ideii naționale, s-a manifestat un larg interes pentru înființarea de muzee, concepute ca instituții moderne, întreținute de stat. De asemenea, spre sfârșitul veacului, arheologia a depășit faza diletantismului, a amatorilor de antichități și colecționarilor, devenind o știință și implicit o profesiune. Istoricii și arheologii au început să se ocupe de metodologie, de instrumente de lucru, punându-se astfel în acord cu spiritul epocii dominat de voga pozitivistă a așanumitelor științe ale naturii. La școala sau sub influența unor mari istorici ai timpului s-au format adevărați specialiști, promotorii unor inițiative de valorificare locală a vestigiilor arheologice. În Transilvania, noile tendințe veneau să contracareze o situație mai veche - cu începuturile în evul

mediu - de spoliere a monumentelor și tezaurelor, care ajungeau adesea în muzeele de la Viena și Budapesta.

După 1820, în Germania au apărut primele societăți destinate în mod special înființării unor muzee. Acest curent s-a extins devenind manifest și în Transilvania, în a doua jumătate a veacului trecut. În 1859 a luat ființă Societatea Muzeului Ardelean, apoi cele din Oradea (1870), Timișoara (1871), Sighet (1873), Deva și Sibiu (1880), Arad (1881), Alba Iulia (1886), Satu Mare (1891), Dej și Baia Mare (1899).

La Alba Iulia, descoperirile fortuite sau cercetările pentru început nesistematice, au dat la iveală o abundență de material arheologic, urme de locuire din neolitic și epocile ulterioare, îndeosebi antichități romane, vestigii ale orașului Apulum. Se impunea aici, mai acut decât în celelalte cazuri enumerate mai sus, înființarea unui muzeu.

În repertoriul arheologic înglobat în Monografia comitatului Alba Inferioară, arheologul Adalbert Cserni a urmărit circulația antichităților romane din zonă. Conform lucrării citate, 64 de monumente epigrafice importante, nouă tăblițe cerate, zeci de alte monumente și obiecte romane au ajuns în muzeele din Deva, Sibiu, Cluj, Viena, Budapesta și Berlin, în colecțiile Bibliotecii Curții imperiale din Viena etc.

Un caz notoriu de înstrăinare a monumentelor romane de la Apulum și împrejurimi, este legat de persoana contelui Giuseppe Ariosti, originar din Siena, căpitan de infanterie în armata imperială austriacă. În 1722 - 1723 acesta se afla la Alba Iulia să participe la construcția cetății. Asistând la descoperirea, cu prilejul lucrărilor de fortificații, a unui mare număr de altare și inscripții a purtat pe această temă corespondență cu istorici italieni, mai ales cu Scipio Maffei. Acesta din urmă l-a informat pe împărat. Având aprobarea lui Carol al VI-lea, Ariosti a trimis la Viena cu navele pe

Mureș, Tisa și Dunăre, un mare număr de monumente romane, descoperite la Alba Iulia, dar și la Zlatna, Abrud etc. O parte din acestea s-au pierdut în naufragii, pe Mureș. Cele mai multe, însă, au ajuns la Viena și au fost încastrate în zidurile Bibliotecii Palatine.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea s-au produs primele încercări de înființare a unui fond muzeal la Alba Iulia. Ignatius Batthyani (1741 - 1798), episcop catolic al Transilvaniei, întemeietorul Bibliotecii Batthyaneum din Alba Iulia, nu s-a mulțumit să colecționeze doar cărți și documente. El a pus bazele primelor colecții de minerale și piese arheologice, îndeosebi monede. De-a lungul anilor, o dată cu biblioteca, s-au dezvoltat și aceste colecții, fiind pentru prima dată sistematizate la începutul secolului următor de bibliotecarul A. Cseresnyés.

Inițiativa înființării unei societăți care să pună în valoare potențialul arheologic al comitatului Alba a avut-o Sigismund Reiner (1862 - 1907), avocat, pasionat colecționar. Fire entuziastă, Reiner a avut cele mai diverse preocupări. A călătorit mult, străbătând Rusia, Peninsula Scandinavică, Spania și Marocul. A fost atras de arte și literatură, dar mai ales de istorie și arheologie, așa cum o dovedesc propriile colecții de monumente romane și activitatea de mai târziu în cadrul Societății. În cadrul publicisticii sale stârnesc interesul articolele referitoare la relațiile între români și maghiari în Transilvania. El a atras atenția asupra nevoii unei mai bune cunoașteri reciproce: "o preocupare cu atât mai utilă, cu cât mai puțini sunt scriitorii noștri care se interesează de popoarele cu care conviețuim sau chiar de literatura lor."

În urma demersurilor lui Reiner, la 5 septembrie 1886 a putut fi convocată adunarea de constituire a Societății de istorie, arheologie și științele naturii a comitatului Alba. Statutul societății, adoptat la 22 septembrie 1886, a fost

aprobat de ministerul de interne în ziua de 14 iulie 1887. El sistematizează hotărârile luate încă în prima adunare, cea din 5 septembrie 1886. Conform statutului, Societatea avea misiunea de a întreprinde cercetări istorice, arheologice și în domeniul științelor naturii pe teritoriul comitatului Alba. Membrii Societății aveau datoria să asigure evidența și păstrarea vestigiilor istorice, până când acestea își vor găsi locul într-un muzeu.

Conform statutului, muzeul Societății trebuia să cuprindă șase secții: 1) bibliotecă și arhivă; 2) arte frumoase; 3) arte industriale (arte aplicate); 4) arheologie și numismatică; 5) etnografie; 6) științe naturale.

Surprinde caracterul modern, actual chiar, al prevederilor referitoare la activitatea în cadrul muzeului. Aceasta urma să cuprindă ghidaje, prelegeri, editarea unor pliante, organizarea unor expoziții temporare. Prin editarea unor cărți și a anuarului Societății urmau să se consemneze rezultatele activității științifice propriu-zise.

Societatea, având în frunte un președinte, doi vicepreședinți, doi secretari și un comitet de conducere, urma să fie guvernată pe baza deciziilor adoptate în adunările generale și în ședințele comitetului. Directorul muzeului îndeplinea și funcția de vicepreședinte al societății.

Societatea de istorie, arheologie și științele naturii din Alba Iulia și-a început activitatea cu un număr de 134 membri dintre care trei membri fondatori pe viață și opt membri fondatori. În 1899 erau înscriși 168 membri, numărul maxim pentru perioada 1866 - 1916. Aceste date sunt semnificative, deoarece reflectă audiența de care se bucura societatea. De asemenea, taxele plătite de membri constituiau o sursă de venituri alături de donații și subvenții de stat.

Statutul nu impunea restricții de naționalitate. Membru al Societății putea fi orice cetățean al țării, sau străin, bărbat sau femeie. Până la primul război mondial doar 26 de români s-au înscris în Societate, totuși unii dintre ei au ocupat funcții de conducere. Vasile Bașotă, jude regesc la tribunalul din Alba Iulia, publicist, istoric și numismat, a făcut parte de la început din comitetul Societății. Ion Drăgan, proprietar de mină în Roșia Montană avea rangul de membru fondator. Florian Rusan, preot ortodox în Alba Iulia a fost din 1903 membru în comisia arheologică și în comitetul directorului.

În acest context pot fi abordate și relațiile dintre Societatea de istorie, arheologie și științele naturii a comitatului Alba și Astra. Societatea a conviețuit de-a lungul întregii sale existențe, în același oraș, cu despărțământul Alba al Astrei, înființat în 1870. Mai mulți membri ai Astrei locale făceau parte concomitent din Societatea științifică. Este cazul lui Ludovic Andrei, notar în Totoi, Ioachim Medrea, notar în Cîrna (azi Blandiana), Florian Rusan, amintit mai sus, Nicolae Cado, preot ortodox din Pîclișa, Ioan Marcian, avocat în Alba Iulia și Constantin Oancea, preot ortodox în Cioara (azi Săliștea). Unii dintre membrii români ai Societății pot fi regăsiți pe listele delegațiilor oficiali de la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia (Florian Rusan, Ioan Marcian, Vasile Hațegan, notar în Cioara și Nicolae Ivan, preot în Aiud, episcop ortodox al Clujului după 1918). Din ambele părți, aceste relații erau considerate "de bună vecinătate", însă ele s-au consolidat după Unire, când interese comune au polarizat activitatea celor două instituții și când membrii Astrei au început să se înscrie masiv în Societatea științifică, contribuind la reactivarea ei.

Un caz special. ilustrativ pentru relațiile dintre Societatea din Alba Iulia și despărțământul central al Astrei

de la Sibiu, este cel al lui Vasile Bașotă, membru al comitetului Societății între 1886 și 1889. El activa concomitent în cadrul despărțământului din Abrud al Astrei și era membru fondator pe viață al Astrei centrale. De altfel, chiar anuarul Societății din Alba Iulia notifică relațiile cu Astra din Sibiu pentru perioada 1899 - 1908.

Principalul scop statutar al Societății de istorie, arheologie și științele naturii din Alba Iulia era înființarea unui muzeu propriu. Hotărâri imediate în acest sens au fost adoptate în adunarea Societății din 2 octombrie 1887. Adalbert Cserni (1842 - 1916), de origine cehă, profesor de științe naturale la liceul romano-catolic din Alba Iulia, a fost numit custode al muzeului. Iată cum și-a argumentat el însuși opțiunea pentru noul orizont științific căruia i s-a dedicat cu trup și suflet după 1887: "Am văzut curând că plantele rămân aceleași și animalele nu pier din jurul Albei Iulia, căci se îngrijește mama natura de perpetuarea lor; în schimb antichitățile din Apulum, o dată scoase la lumina zilei, se prăpădesc irevocabil și pentru totdeauna; salvarea lor este o datorie științifică imperioasă și mai grabnică. Pentru aceea m-am făcut arheolog". Pericolul iminent în care se afla efectiv, orice obiect sau monument roman de la Apulum, descoperit în acei ani a fost remarcat într-o descriere impresionantă de Alexandru Borza - pe atunci elev al lui Cserni - viitor savant naturalist de mare prestigiu. "Zidurile romane descoperite întâmplător - relate el - cu ocazia facerii fundațiilor la clădirile moderne, erau desfăcute cu repeziciune uimitoare de mâini lacome care vindeau trainicele cărămizi romane pentru pardoseala coridoarelor și lespezile mari ce acopereau hypocaustele, pentru cuptoarele de pâine din Alba Iulia și Partoș. Monedele apucau calea străinătății sau erau topite de argintarii locali".

Cserni mărturisea că încă din 1863 a urmărit cu atenție scoaterea la lumină, prin descoperiri întâmplătoare, a minelor romane. În aceste circumstanțe el a străbătut, în scurtă vreme, drumul de la diletantism la știință autentică, fiind recunoscut de contemporani ca cel mai important arheolog și istoric al orașului roman Apulum. Funcțiile cu care a fost consemnat în procesele verbale ale adunărilor Societății relevă însăși dezvoltarea și creșterea importanței muzeului. Până în 1889 Cserni era numit custode de colecție, iar după aceea custode de muzeu. Din 1904 i-a fost atribuită calitatea de reprezentant în comitat al Inspectoratului de stat al muzeelor și bibliotecilor. În 1910 a devenit director al muzeului, dovadă că, numărul și mărimea colecțiilor justificau acest titlu pentru conducătorul instituției.

Zestrea inițială a muzeului din Alba Iulia a constat din 622 piese arheologice, 1000 monede, 1000 volume în bibliotecă și 125 de florini, bani lichizi. Acest nucleu patrimonial s-a constituit din donațiile membrilor Societății, îndeosebi de colecțiile oferite de Sigismund Reiner.

Până la primul război mondial donațiile au continuat să constituie o cale însemnată de dezvoltare a muzeului. Ofertele, variate sub aspect cantitativ și calitativ, și-au menținut frecvența, fiind consemnate în fiecare număr al anuarului. Sigismund Reiner a continuat să ocupe un loc de frunte. În 1893 el a donat 72 de cărți. În 1903, o nouă donație a sa consta în mai multe colecții de statui și monumente votive romane. Alte colecții au fost depuse la muzeu de urmașii lui Reiner, mort în 1907. Profesorul Koródy Péter, secretar al Societății pentru o lungă perioadă de timp (1890 - 1903), a donat, în 1893, 51 de monede de argint și bronz, romane și medievale. Cserni însuși, custodele muzeului, se numără printre donatori, oferind în repetate rânduri cărți și monede. În 1903 Biblioteca Batthyaneum a donat muzeului

93 de obiecte antice. Una dintre cele mai substanțiale donații se datorează arheologului Orosz Endre de la care Cserni a primit în 1910, 5465 piese preistorice, descoperite în peșterile din Cheile Turzii. Cserni a făcut demersuri ca o parte a acestei colecții să fie repartizată la alte muzee, la Alba Iulia urmând să se rețină o pătrime. Se cuvin de asemenea menționate colecțiile donate de Bakk Endre din Ocna Sibiului - 147 obiecte și Adolf Springer din Alba Iulia, mai multe obiecte în valoare de 120 coroane.

Se remarcă prezența continuă și într-un număr relativ mare a românilor pe listele de donatori publicate în anuarul muzeului. Au fost consemnate circa 20 de nume românești. Ioan Isăcuț, avocat, membru al Societății, a donat o icoană cu inscripția în limba greacă și mai multe cărți. Iosif Tioc, funcționar, membru al Societății, a donat două medalii,

un monument închinat lui Hercule, etc. Ion Cacoveanu, judecător, a donat, între altele patru cărămizi romane cu șampilă. Ioan Grecu, comerciant în Hațeg, a donat 19 monede romane și 3 monede macedoniene. Simion Moldovan a donat statuia din marmoră a unui satir. Hermil Cozmuța, ofițer, membru al Societății, a donat 10 cărți. Îndeosebi se impun consemnați Alexandru Borza și Constantin Oancea. Primul a donat muzeului în 1909 un herbariu cu 81 de plante din zona Albei. Al doilea, preot ortodox în Cioara, membru al Societății, a donat circa 30 de obiecte, preistorice (din epoca bronzului), romane, din perioada migrațiunilor și medievale (sec, XVI- XVII). Volumul și structura acestei donații ni-l înfățișează pe Constantin Oancea ca pe un adevărat colecționar, antrenat într-o activitate pasionantă și sistematică în același timp. Alți români cu contribuții mai mici, sau consemnați doar cu numele ca donatori ai muzeului, au fost: Adam Buda, Regina Moldovan, Victoria Roșca, Iuliu Ciontea, Roza Sava, Cozma

Döme, Maria Sava, Valer Herlea, Anton Bariț, Iacob Barzan, Chiril Dumitrean, Nicolae Meteșan, Nicolae Cado (preot ortodox în Pîclișa) și Eugenia Aron.

S-a arătat mai sus că o parte din donatorii români ai muzeului din Alba Iulia făceau parte din Astra locală sau erau antrenați în lupta națională. Se justifică din ipoteza participării lor conștiente la îmbogățirea unui muzeu care, deliberat sau nu, se constituia ca o oglindă a evoluției istorice a poporului român.

Săpăturile de la Apulum inaugurate de Cserni în 1889 au creat și la Alba Iulia bazele unei metode științifice de constituire a patrimoniului arheologic, ferite de nota de hazard, implicată de achiziționarea descoperirilor întâmplătoare.

Moartea lui Cserni, întâmplată în 1916, a coincis cu sfârșitul unei perioade distincte în evoluția muzeului din Alba Iulia. Bilanțul din acest an oferă cele mai edificatoare concluzii privind această activitate fundamentală - creșterea colecțiilor, de fapt făurirea muzeului. În anul 1916 erau înregistrate 6544 obiecte romane, 5865 preistorice, 3700 monede, 679 obiecte medievale și moderne, 1069 obiecte de artă și 30 de piese etnografice; un total deci de 17.887 obiecte. Deși prevala specificul arheologic, din activitatea în domeniul științelor naturii rezultaseră 6026 exponate. La toate acestea se adăugau cele 4634 cărți din biblioteca Societății.

Din punct de vedere al patrimoniului, Muzeul din Alba Iulia se situa pe locul șase între cele 25 de muzee înființate în Transilvania până la primul război mondial, după Muzeul Ardealului din Cluj, Muzeul Brukenthal din Sibiu, Muzeul Banatului din Timișoara, Muzeul secuiesc din Sf.Gheorghe și Muzeul Astei din Sibiu, dar înaintea unor instituții similare cu vechi tradiții; Muzeul din Oradea,

Muzeul din Deva, Muzeul Palatului Cultural din Arad, Muzeul săsesc din Brașov, etc. Între colecțiile care făceau faima muzeului, atrăgând îndeobște publicul larg și specialiștii, s-au numărat în special monumente române - statui, basoreliefuri, altare, capiteluri, monumente funerare, tăblițele cerate primite de la Biblioteca Batthyaneum în virtutea dreptului de depozit, etc. Creșterea rapidă a patrimoniului a făcut ca Adalbert Cserni și conducerea Societății să se confrunte cu problema dificilă a spațiului de expunere și depozitare.

Încă din 1887 Adalbert Cserni a fost numit custode, cu toate că, în lipsa unui local, colecțiile donate au rămas în păstrare la Sigismund Reiner, majoritatea, celelalte la alți deținători. De la început, prin consens, data înființării muzeului a fost stabilită în decembrie 1888, când Societatea a primit, în scopul mai sus menționat, două încăperi în clădirea grădiniței de pe lângă biserica ortodoxă din Lipoveni. În cadrul Societății s-a constituit o comisie care să preia obiectele de la deținători. Din cauza spațiului restrâns oferit de acest prim local al Muzeului din Alba Iulia, acțiunea a fost doar o parte efectuată. Cele două încăperi constituiau mai degrabă un mic depozit, neputând oferi condiții satisfăcătoare de expunere și deci de vizitare. În această fază, publicul muzeului restrâns numericeste, era format aproape în exclusivitate din specialiști.

Custodele Cserni era la curent cu concepția vremii asupra structurii și funcțiilor unui muzeu. Pentru a se documenta în acest sens, el a vizitat muzeele din Transilvania și 45 de muzee din străinătate, a studiat revistele și lucrările de specialitate. Anuarul Societății cita, în mod semnificativ, opinia istoricului I. Hampel despre rolul muzeului: "Muzeele răspund cerințelor și scopului educativ atâta vreme cât exponatele sunt orânduie corespunzător. Atunci când

obiectele stau ca în depozit, nu produc nici un efect, nu-l încântă nici pe vizitator, nu-l îndeamnă pe donator și nu-l stimulează pe lucrătorul muzeului".

Mai târziu, Comisia monumentelor istorice, recunoscând competența lui Cserni în acest domeniu, i-a dat în grijă activitatea de inventariere și reorganizare a unor muzee regionale, între care Muzeul de antichități din Oradea.

Cserni a proiectat inițial construirea unui local nou, corespunzător, pentru Muzeul din Alba Iulia. În cele din urmă, la 18 iulie 1900, primăria orașului a închiriat Societății o clădire întreagă, situată în cartierul Maieri, construită în anul 1896 ca local de grădiniță (azi Școala generală nr.3, pe str. Republicii). Clădirea a fost predată oficial, de către primar, la 12 decembrie 1900. În luna mai a anului următor s-a încheiat amenajarea ei pentru noua destinație. Însumând 218 m², cele cinci încăperi au fost astfel distribuite : sala principală cu destinația de expoziție permanentă , o sală pentru bibliotecă, două pentru depozite și un birou pentru custodele muzeului.

Conducerea Societății a stabilit condițiile de vizitare. Muzeul era deschis sâmbăta între orele 15 și 18. Din registrele de vizitatori se deduce însă că acest program restrictiv nu a fost niciodată respectat. Pentru membrii Societății, specialiști și grupurile școlare, intrarea era gratuită. Un vizitator obișnuit plătea 40 de fileri, iar dacă venea în afara programului de vizitare, plătea o coroană. Aceste încasări reprezentau o parte infirmă din fondurile necesare activității muzeului (întreținere, construcții, săpături arheologice, achiziții, etc.) și care proveneau, în principal din cotizațiile membrilor, din donații și mici subvenții de la primăria orașului. În anul 1898 a luat ființă Inspectoratul de stat al muzeelor și bibliotecilor la Budapesta. Pentru a

beneficia de subvenții de stat mai consistente, Societatea de istorie, arheologie și științele naturii din Alba Iulia, s-a subordonat în anul următor automat acestui inspectorat.

Fără a satisface întru totul așteptările, subvențiile au însemnat în perioada 1899 -1901 2200 coroane, fiind destinate îndeosebi săpăturilor de la Apulum. În anul 1904

Societatea a primit de la Ministerul maghiar al cultelor și instrucțiunii publice o subvenție extraordinară de 8000 coroane necesare extinderii muzeului. Lucrările, începute în primăvara lui 1905 s-au încheiat în vara lui 1906. Pe latura nordică a clădirii și perpendicular pe aceasta, a fost construită o sală cu suprafața de 17,5 pe 6 m, pentru care conducerea societății a cheltuit 5530 de coroane din alocația amintită.

Principala sală expozițională de dinainte de 1905 avea în centru un dulap vitrină masiv cu trei nivele. În partea superioară erau expuse vase ceramice romane, statuete, capul din marmoră a lui Apollo din Belvedere și un picior de bronz - fragment de statuie. La mijloc se aflau obiecte casnice și obiecte de podoabă romane, între care o bogată colecție de fibule, iar la nivelul inferior mozaicuri, tegule, inscripții și vase de dimensiuni mai mari. Alte patru vitrine expuneau de asemenea vestigii romane: antefixe, terra sigilata și segmente de conductă. Statuia împăratului Antonius Pius era cel mai important dintre monumentele expuse aici. În aceeași sală șase vitrine etalau colecțiile preistorice de la Cheile Turzii, donate de Orosz Endre.

Așa-zisele depozite erau totuși amenajate pentru a fi vizitate. Unul dintre ele adăpostea accesorii și instalații ale locuinței romane: piese de paviment, fragmente de hypocaustum, coloane și conducte. Tot aici se mai aflau altare și reliefuri mitraice. Un alt "depozit" expunea, în vitrine, piese din perioada postromană și feudală îndeosebi

armament. În această fază, colecțiile numismatice nu erau expuse din lipsă de spațiu.

Sala construită în 1905 - 1906, cea mai mare din întregul edificiu, a primit destinația de lapidarium interior.

Avea în centru macheta termelor de la Apulum. Pe peretele de răsărit, pe două nivele, era expusă valoroasa colecție de capiteluri a lui Adalbert Cserni. Pe zidul vestic, în condiții asemănătoare, dar pe patru polițe suprapuse se afla masiva colecție de tegule ștampilate. Pe latura nordică, în spațiile dintre ferestre, erau amplasate mai multe statui de demnitari romani ai orașului Apulum, iar pe latura opusă, cele mai reprezentative altare votive. În cuprinsul sălii erau expuse reliefuri mitraice, celebra Lupa capitolina, emblemă a capitalei Daciei Apulensis, medalioane funerare, lei funerari, pinia, altare etc. Organizarea lapidariului interior în 1906 a făcut probabil disponibilă cea de a doua sală romană din vechea structură a muzeului, care a fost ulterior afectată colecțiilor de naturale: schelete, animale împăiate și câteva mii de insecte.

Interioarele au primit o zugrăveală savantă, neoclasică (în ton cu arhitectura clădirii), în stilul frescelor de la Pompei. În lapidarium, 21 de medalioane reprezentau portretele împăraților romani din secolele II - III. Culoarea purpurie a pereților punea în valoare, prin contrast, albul monumentelor romane.

În aceeași fază sau în cadrul altor modificări, din 1909, pe latura estică a clădirii a fost construită o terasă acoperită, ocupată de un podium în trepte, pentru lapidariul exterior, care se prelungea în larga curte din spatele muzeului, formând un adevărat parc arheologic.

Anuarul societății consemna opiniile unor vizitatori, oameni de știință sau simpli turiști, care considerau că

Muzeul din Alba Iulia era cel mai bine organizat dintre muzeele provinciale.

X X X

Sumarul celor 18 numere ale vechiului anuar - completat de alte surse de informație - relevă diversitatea preocupărilor științifice în cadrul Societății de istorie, arheologie și științele naturii din Alba Iulia. Dacă pentru istoria veche - îndeosebi perioada romană - Adalbert Cserni rămâne principala autoritate, pentru perioada medievală se remarcă studiile lui Veszely Károly, referitoare la domnia lui Iancu de Hunedoara, diploma leopoldină din 19 martie 1701, dărilor Ardealului către Poartă în timpul principilor autonomi etc. În anul 1868, Veszely împreună cu alți doi profesori ai liceului catolic din Alba Iulia, Kovács Ferencz și Jakó F. Imets, au publicat o carte ce cuprindea rezultatele unei călătorii de studii întreprinse de ei în România. Imets a publicat în anuarul societății studii referitoare la răscoala curuților și la orașul Alba Iulia în evul mediu. Pentru epoca medievală publicația științifică a societății mai cuprindea studii referitoare la călătoria împăratului Iosif al II-lea în Transilvania (Zlámal Agoston), biografia filologului aiudean Francisc Pariz Pápai (Makkai Domokos), ultimele zile ale Principatului Ardealului și diploma leopoldină (Erös József), istoria Transilvaniei de la ocuparea funcției de principe de către Sigismund Báthory până la bătălia de la Mirăslău (Török Bertalan), activitatea principelui Gabriel Bethlen (Nagy Károly) etc.

De un interes particular se bucură activitatea și ideile cu care a contribuit Vasile Bașotă la viața științifică a

Societății. În prima adunare ordinară, cea din 2 octombrie 1887, el a ținut o conferință despre hidronimia Transilvaniei.

Domeniul științelor naturii era acoperit în bună parte tot de activitatea lui Cserni. El a pus bazele colecțiilor muzeale, a realizat un herbariu și a publicat o suită de studii despre flora și fauna împrejurimilor orașului Alba Iulia.

Avéd Jákó, bibliotecarul Societății, din 1890 secretar al acesteia, era în același timp colaborator al Societății regale de meteorologie. Pe lângă contribuțiile la anuar, a publicat în cadrul Monografiei comitatului Alba Inferioară, un studiu cuprinzător despre clima acestei zone.

Dezvoltarea colecțiilor Muzeului din Alba Iulia, punerea în valoare a acestora, se datora însă, în primul rând, activității de arheolog și istoric a lui Adalbert Cserni. El a inițiat săpăturile arheologice sistematice în perimetrul orașului roman Apulum. Primul său șantier arheologic, inaugurat la 29 decembrie 1888, în zona cetății, a oferit date referitoare la poziția și dimensiunile clădirilor romane din preajma castrului Legiunii a XIII-a Gemina. Deocamdată lucrările evoluau greu, datorită insuficienței fondurilor.

Cel mai amplu dintre șantierele sale, ca și dimensiuni și durată (1889-1901), a vizat dezvelirea termelor, aflate în partea de jos a orașului, între actualele străzi Constantin Dobrogeanu Gherea și Traian. Într-o scrisoare din 2 decembrie 1897, Cserni îl informa, la Praga, pe istoricul Julius Jung asupra evoluției șantierului termelor Apulum, cele mai mari cunoscute până acum pe teritoriul Daciei romane: "Anul acesta, între 2 mai și 21 octombrie, am săpat neîntrerupt mai multe camere, fundații de zidărie, hypocausturi, mozaicuri ceramice și altele..."

O descriere, datorată profesorului Al. Borza, îl prezintă pe A. Cserni stăpânind o tehnică arheologică ce nici azi nu poate fi depășită: "Zilnic îl putem întovărăși între ruinele

dezgropate ale băilor publice. . . , admirându-l cu câtă exactitate măsoară zidurile, notându-le, desenându-le și fotografiindu-le. Parcă-l văd cum cerceta cu îngrijire fiecare ciob, orice fragment găsit și cu câtă îndemânare și ingeniozitate descifra inscripțiile sigiliilor de cărămizi și ale altarelor votive. Ruinele întinse, sălile frumoase pardosite cu mozaicuri și încălzite cu hypocausturile minunate, erau într-adevăr impresionante pentru orice vizitator . . . "

Masivitatea zidurilor descoperite în cartierul Partoș cu prilejul lucrărilor pe calea ferată (1867 - 1869), l-au determinat la început să creadă că acestea aparțin castrului Legiunii XIII-a Gemina. Dar în 1897, cu prilejul lucrărilor pentru fundația noii cazărmi a pionierilor din cetate, a întreprins el însuși săpături sistematice, reușind să stabilească locul exact al fortificației romane.

Principala campanie arheologică din Partoș s-a desfășurat între 13 noiembrie 1911 și 20 aprilie 1912 și a avut ca rezultat dezvelirea unei clădiri romane cu cel puțin 13 încăperi, cu o suprafață totală de cel puțin 950 m². Prezența unui mare cuptor de olărie și a unui depozit de ceramică dovedesc funcționalitatea economică a edificiului.

Cserni a mai întreprins săpături pe traseul conductei construite de principele Gabriel Bethlen (1613 - 1629) pentru aprovizionarea cu apă a orașului și a cetății Alba Iulia. În paralel cu marile șantiere a efectuat sondaje pentru identificarea unor situri arheologice pe întreg teritoriul comitatului, a salvat, printr-o supraveghere atentă, monumentele ieșite la iveală cu prilejul lucrărilor edilitare. Spre pildă în 1898, cu prilejul demolării bisericii Bathory din Alba Iulia, a recuperat cărămizi cu ștampila Legiunii a XIII-a Gemina și 23 de monumente sculpturale și epigrafice.

Cserni a lansat ipoteza existenței unui amfiteatru la Apulum, situat la nord de oraș, la circa 350 m spre nord-est

de moara superioară, pe canalul Ampoiului. Cercetările actuale pe această temă au la bază informațiile oferite de el.

De-a lungul anilor, Adalbert Cserni s-a preocupat și tematic de publicarea rezultatelor principalelor campanii arheologice, rezultând astfel studiul Vestigiile de la Apulum, reluat în 12 episoade în anuarul societății. Cele trei Vizite la Apulum, articole de popularizare, concepute însă pe temeuri științifice, reflectă preocuparea istoricului de a reconstitui viața de zi cu zi în capitala Daciei Apulensis. Cea mai amplă dintre lucrările sale științifice publicată tot pe plan local, este Istoria comitatului Alba Inferioară în epoca romană, apărută în 1901. În această sinteză Cserni a introdus și un repertoriu la zi al inscripțiilor romane descoperite pe teritoriul comitatului.

X X X

Doctor în științele naturii al Universității din Cluj din anul 1882, autor al unor studii în acest domeniu, Adalbert Cserni și-a menținut vechile preocupări și după 1888, anul inaugural al carierei sale arheologice. Reprofilarea sa nu a fost rezultatul unei pregătiri sistematice, universitare. A găsit personal modalitatea de a asimila operativ bazele științifice ale noii sale profesii. Pornind de la nucleul existent la înființarea societății, a creat o bibliotecă de specialitate, cuprinzând cele mai importante cărți și publicații ale vremii. A vizitat mari muzee din Europa și șantierul arheologic de la Pompei, Aquincum și Carnuntum. Dar, mai presus de toate, conștient de necesitatea dialogului și a schimbului de informații, a situat activitatea societății într-un cadru deschis cultivând relații cu cercetătorii cei mai competenți și cu societățile științifice anologice.

Julius Jung (1851-1910) , eminent istoric și epigrafist, profesor la Universitatea din Innsbruck, apoi la Universitatea germană din Praga a întreprins în lunile august - septembrie 1890 o călătorie de studii în Transilvania. A văzut mai întâi inscripțiile recent intrate în patrimoniul muzeului din Deva. Următoarea etapă a constituit-o Muzeul din Alba Iulia, pe care l-a vizitat în ziua de 5 septembrie 1890, însoțit de cei doi cunoscuți arheologi transilvăneni, Henrik Finaly, profesor universitar la Cluj și Zsofia Torma din Orăștie. A luat cunoștință, cu acest prilej, de rezultatele săpăturilor arheologice ale lui Cserni, pe care, întors la Praga, nu a întârziat să le facă cunoscute în cercurile de specialitate. Tot în septembrie 1890 Jung s-a deplasat - în interese epigrafice - la Zlatna, apoi la Pătrînjeni, unde a revizuit lectura inscripției unui altar roman votiv, folosit ca altar al bisericii din localitate.

În același an a debutat între Jung și Cserni o corespondență susținută în termeni amicali, întreruptă abia în anul 1909, în ajunul morții celui dintâi. Prin conținut, scrisorile lui Jung dau impresia unui adevărat curs de arheologie și epigrafie latină, datorită lecturilor de inscripții și sugestiilor cu care profesorul din Praga își îndruma confratele de la Alba Iulia. După 1890 Jung i-a trimis cu punctualitate lui Cserni studiile și cărțile, unele având ca obiect descoperirile de la Apulum, lucrări care au îmbogățit biblioteca Societății. Colaborarea dintre cei doi este cu atât mai importantă cu cât Jung era un cunoscut susținător al continuității daco-romane și românești pe teritoriul Daciei. A doua și ultima sa vizită la Alba Iulia a avut loc la 9 decembrie 1892.

La 19 septembrie 1891, istoricul și arheologul Grigore Tocilescu (1850 - 1909), profesor universitar, directorul Muzeului național de antichități din București, membru al

Academiei Române, a fost oaspetele Societății și Muzeului din Alba Iulia. Mai târziu profesorul Alexandru Borza consemna satisfacția lui Cserni prilejuită de vizita istoricului român, de interesul lui pentru colecțiile arheologice văzute cu acest prilej. Sentimentele custodelui Muzeului din Alba Iulia semănau cu aprecierile din Corpus Inscriptionum Latinarum, pe care acesta, desigur, le cunoștea: ". . . vir egregius, huic museo praefectus, quem supra laudavimus, Gregorius Tocilescu". De altfel Cserni a avut prilejul să cunoască studiile publicate de Tocilescu în Archäologisch-epigrafische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn, revistă la care colabora și Julius Jung.

Tot în această perioadă își au începuturile legăturile lui Cserni cu membrii colectivului care, sub conducerea lui Theodor Mommsen, redacta Corpus Inscriptionum Latinarum. Între 1891 și 1900, el a avut un schimb de scrisori cu E. Bormann, A. von Domaszewski și O. Hirschfeld. Între 1891 și 1900, el a avut un schimb de scrisori cu E. Bormann, A. von Domaszewski și O. Hirschfeld. În virtutea acestor relații, Cserni a devenit colaborator al Corpusului, publicând, în CIL III, Supplementum un număr de 41 de inscripții, cuprinse între numerele 12.557 și 14.483. În același tom sunt publicate aprecieri laudative privind activitatea Societății științifice din Alba Iulia, a lui Cserni și a Muzeului condus de el.

În virtutea preocupărilor sale pentru arta romană a vizitat Muzeul din Alba Iulia, în septembrie 1896, Alois Riegel, profesor la Universitatea din Viena, șef de secție în cadrul Muzeului austriac pentru artă și industrie.

În iulie 1911 a consultat colecțiile Muzeului și F. Drexel, membru al Comisiei limesului Imperiului roman, cu sediul la Freiburg-Baden. După doi ani, arheologul german a reluat legăturile cu Cserni, prin corespondență, de data

aceasta reprezentând altă instituție, Kaiserliches Archaeologisches Institut - Roemisch - Germanische Kommission, din Frankfurt.

Importantă a fost colaborarea lui A. Cserni cu Franz Cumont (1868 - 1947), latinist de prim rang și unul dintre cei mai mari istorici ai religiilor romane. Informațiile arheologice și fotografiile furnizate de Cserni, privind statuile și reliefurile mithraice de la Apulum, au completat documentația istoricului belgian în legătură cu cultul lui Mithras în Dacia romană.

Grigore Tocilescu n-a fost singurul istoric din România care, pe urmele istoriei românilor, să fi ajuns la Muzeul din Alba Iulia. Ioan Andrieșescu (1888 - 1944), viitor profesor de arheologie și istorie la Universitatea din București și director al Muzeului național de antichități, urmând o metodă pe larg practică la sfârșitul veacului trecut și în primii ani ai veacului nostru, a făcut mai multe călătorii de studii și cercetare în Grecia, Italia, Suedia, Danemarca și Franța. În aceeași perioadă, în timp ce funcționa ca profesor secundar la Iași, a întreprins un turneu în Transilvania, cunoscând în mod direct colecțiile arheologice de la Alba Iulia la 28 noiembrie 1911.

În aceeași tradiție se încadrează și excursia de studii a seminarului de arheologie al Universității din București, condus de Vasile Pârvan. Din grup făceau parte opt studenți între care Harilaos Metaxa, viitor arheolog, colaborator apropiat al lui Pârvan și Emil I. Diaconescu, viitor istoric și conferențiar la Universitatea din Iași. Studenții mai erau însoțiți de cinci licențiați în litere: Ștefan Bezdechi, devenit după 1918 profesor de limba și literatura greacă la Universitatea din Cluj, Paul Nicorescu, mai târziu profesor de istorie veche și epigrafie la Universitatea din Iași, N. Gh. Dinculescu, Ioan Teodorescu și Petre Drăgoescu. La 4

decembrie 1912 studenții și profesorii români au vizitat Muzeul din Alba Iulia, însoțiți de veteranul memorandist Rubin Patiția.

Listele apărute periodic în publicația Societății, consemnează colaborarea cu o serie de instituții științifice din Budapesta (Societatea de științe naturale, Societatea maghiară de istorie, Academia maghiară de științe), cu Muzeul de istorie naturală din Viena și chiar cu Academia regală de istorie și antichități din Stockholm.

Cserni, conducerea Societății din Alba Iulia, s-au preocupat în același timp de cultivarea unor colaborări locale, constând în vizite reciproce, corespondență, schimburi de publicații și lucrări, cu instituțiile similare din Transilvania. Listele amintite mai sus mai menționau, în această ordine de idei, Societatea de istorie și arheologie din Oradea, Societatea de științele naturii și Societatea medicală din Timișoara, Verein für Siebenbürgische Landeskunde și Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român din Sibiu, Societatea Carpați din Cluj etc.

Mai reprezentative în această enumerare sunt Societatea de istorie și arheologie din Deva și Societatea Muzeului ardelean din Cluj. Însuși Julius Jung aprecia în 1890 că Societatea din Alba Iulia se străduiește cu succes să urmeze modelul celei din Deva, înființată cu șase ani mai devreme. Gabriel Teglás, organizatorul Societății și Muzeului din Deva, având o evoluție intelectuală și profesională asemănătoare cu a lui Cserni, - naturalist, arheolog și epigrafist autodidact - s-a documentat frecvent în Muzeul din Alba Iulia.

În iulie 1898 a venit însoțit de istoricul Andrei Veress, pe atunci secretar al Societății din Deva, remarcându-se mai târziu prin publicarea, cu sprijinul Academiei Române și a Academiei maghiare de științe a unui mare număr de

documente referitoare la relațiile dintre cele trei țări române. Zsofia Torma, arheolog de prestigiu și membră a instituției științifice devene, cunoștea colecțiile Muzeului din Alba Iulia încă din 1890, când l-a însoțit , așa cum s-a notat mai sus, pe istoricul praghez Julius Jung.

Primii doi directori ai Muzeului ardealului din Cluj, Finaly Henrik și Posta Bela, deopotrivă istorici și arheologi, aveau legături nemijlocite cu Muzeul din Alba Iulia, ca și Kelemen Lajos - istoric și editor de izvoare - secretar al Societății Muzeului ardelean. După 1918, Kelemen a lucrat în aceeași instituție, îngrijindu-se de arhiva istorică. Au mai întreținut relații de specialitate cu Muzeul din Alba Iulia clujenii Buday Arpad, arheolog profilat pe perioada romană, custode de muzeu și Roșca Marton, arheolog activând în decembrie 1903, data corespondenței cu Cserni, în cadrul Institutului de numismatică și arheologie.

Cserni, în calitatea de custode al Muzeului și vicepreședinte al Societății de istorie, arheologie și științele naturii din Alba Iulia, a participat la prima adunare a societăților muzeale și de biblioteci din Transilvania, ținută la Timișoara în zilele de 28-30 octombrie 1904.

X X X

De la inaugurarea muzeului în 1888 și până în 1918 inclusiv, sunt consemnați circa 10.000 de vizitatori. Desigur, registrul muzeului nu reflectă integral publicul vizitator, datorită caracterului opțional al notificării vizitelor. Informația pe care o oferă acest document constituie un eșantion reprezentativ pentru rolul și activitatea instituției.

O realitate caracteristică nu numai pentru perioada acordată de acest studiu o constituie preponderența elevilor

față de alte categorii ale publicului. Veneau îndeosebi grupuri de la școlile din Alba Iulia și din centrele școlare mai apropiate - Blaj, Aiud - dar și din Arad, Cluj, Orăștie, Deva, Tîrgu Mureș etc. Karpiss Janos membru al Societății și profesor la liceul romano-catolic din Alba Iulia, ținea cu regularitate lecții în muzeu, stabilind teme adecvate, de istorie romană, ilustrate prin vestigiile orașului Apulum.

După 1911 se constată o diversificare a publicului din punctul de vedere al provenienței geografice și socio-profesionale. A sporit interesul pentru muzeu al meseriașilor și muncitorilor - lăcătuși, tâmplari, feroviari etc. Veneau tot mai mulți vizitatori din mediul rural al comitatului: Țelna, Bărăbanț, Drîmbar, Partoș, Pîclișa, Cioara etc. Numai din rândul românilor, 50 de vizitatori si-au consemnat ocupația de econom sau plugar.

Interesul special manifestat de vizitatori români pentru Muzeul din Alba Iulia, relevă existența unor motivații, de natură națională, identice cu ale membrilor români ai Societății de istorie, arheologie și științele naturii.

Vizitatorii constanți ai muzeului erau elevii români care urmau cursurile liceului teoretic romano-catolic din Alba Iulia, determinați în majoritatea cazurilor de insuficiența locurilor în școlile medii românești. Aceștia se constituiau, în vederea vizitelor la muzeu în grupuri compacte de 10, 20 sau chiar 30 de persoane.

Elevii de la școlile Blajului, o dată cu însușirea disciplinelor fundamentale, erau educați în scopul formării și consolidării conștiinței naționale. Vizitele la Muzeul arheologic din Alba Iulia au fost deci asimilate, sub aceste auspicii, procesului de învățământ, fiind organizate și conduse de profesori. În acest sens, printre cele mai reprezentative consemnări în registrul de vizitatori se numără prezența în sălile muzeului, la 4 octombrie 1903, a unui grup

de 41 de elevi ai gimnaziului din Blaj, însoțit de profesorii Gavril Precup, Aron Deac, Ioan Fodor și Octavian Prie. La 6 iunie 1905, 34 elevi ai școlii normale din Blaj, au vizitat Muzeul din Alba Iulia, conduși de profesorii Emil Sabo, Victor Macavei, Augustin Caliani și de învățătorii I. Pamfilie și Traian Bretoi. 60 de elevi ai liceului din Blaj au făcut o excursie în același scop, la 27 septembrie 1908, sub îndrumarea profesorilor Ioan Rațiu și Augustin Caliani. Profesorul Alexandru Borza, vechi colaborator al Muzeului a revenit în repetate rânduri pentru a conduce grupuri de la Blaj: la 18 mai 1912 cu 68 de elevi din clasele III-IV, la 26 septembrie 1913, alături de Augustin Caliani, cu 66 de elevi și la 17 septembrie 1918, alături de profesorul Nicolae Negruțiu, cu 26 de elevi.

Precocupări similare au manifestat și cadrele școlii primare românești greco-catolice din Lancrem. La 6 aprilie 1910 învățătorul Bucur Longin a adus în vizită la Muzeul din Alba Iulia 44 de elevi, iar la 4 octombrie 1912, secondat de învățătorul Ioan Pavel a venit cu un grup de 84 elevi.

Un interesant caz particular este acela al lui Cornel Medrea, elev sculptor de la Școala de arte și meserii din Zlatna. Viitorul mare artist a venit la 12 iulie 1908 să vadă monumentele romane expuse la Alba Iulia.

În zilele de 19-20 septembrie 1909 s-a desfășurat la Alba Iulia adunarea generală a Societății pentru fond de teatru român, apreciată de istoricul Ioan Lupaș drept o adevărată adunare națională. Au participat Octavian Goga, Augustin Bena, Ion Agăbirceanu, Vasile Goldiș, Ștefan Cicio Pop, Valeriu Braniște, Ioan Mișu - care a fost ales președinte - și alții. Memorandistul Rubin Pațița, principalul organizator local, în virtutea bunului său obicei de a-i conduce pe oaspeții de seamă la monumentele orașului, i-a însoțit și de data aceasta, pe participanții la adunare, prin sălile muzeului. În

dreptul datei de 20 septembrie 1909, în registrul de vizitatori au semnat Valeriu Braniște, Ioan Mișu, Zosim Chirtop, Ioan Marghita, Laurențiu Curea, Rubin Pațiția etc.

La mulți dintre vizitatorii români ai Muzeului din Alba Iulia, frecventarea unei instituții care conserva vestigii ale poporului român s-a asimilat unei biografii împlinite fie în planul luptei naționale, fie în acela al unei activități culturale sau obștești deosebite.

Dintre foștii elevi ai liceului romano-catolic din Alba Iulia - a fost dat deja exemplul lui Al. Borza - Pompiliu Piso a fost mai târziu delegat oficial la 1918, iar Eugen Hulea membru al Legiunii române de la Alba Iulia, care a asigurat securitatea și buna desfășurare a Marii Adunări Naționale.

Dintre profesorii de la Blaj, Gavril Precup a fost întemeietorul Reuniunii meseriașilor români din Blaj, pe care a reprezentat-o ca delegat oficial la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. A fost vicepreședinte al Consiliului Național Român, iar după Unire director al învățământului secundar în Consiliul Dirigent. Octavian Prie a fost secretar general al resortului instrucției din Consiliul Dirigent, iar mai târziu profesor și rector al Academiei comerciale din Cluj. Delegați oficiali pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia au mai fost Ioan Fodor, Victor Macavei și Augustin Caliani.

În registrul de vizitatori, asupra grupului de elevi blăjeni din 27 septembrie 1908, atrag atenția două semnături: Aron Cotruș, elev în clasa VI-a, viitorul poet, autor al unei opere viguroase, cu tentă socială și națională și Coriolan Suci, elev în clasa V-a, viitor istoric. În 1914 au vizitat Muzeul studenții blăjeni Horia I. Teculescu și Ștefan Manciulea, care s-au remarcat mai târziu prin activitatea lor culturală și patriotică.

Pentru perioada imediat premergătoare Marii Uniri se constată o intensificare a vizitării Muzeului din Alba Iulia de grupuri de persoane din România, în cadrul unor călătorii și excursii care sunt desigur expresia sporirii interesului reciproc al românilor de pe ambele versante ale Carpaților. Adevărul acestei aprecieri este confirmat de faptul că oaspeții respectivi erau întâmpinați și conduși la Muzeu de fruntași naționali din Alba Iulia. La 12 iulie 1905, circa 28 de elevi de la liceul și școala comercială din Constanța au vizitat Muzeul, însoțiți de Rubin Patiția și de protopopii Ion Teculescu, viitor președinte al Consiliului Național Român din Alba Iulia și Florian Rusan, viitor delegat la 1918.

La 11 octombrie 1913, trupa de teatru condusă de Victor Antonescu, aflată în turneu în Transilvania, a ajuns la Alba Iulia. Actorii bucureșteni, însoțiți de literatul și iubitorul de teatru brașovean Horea Petrea Petrescu, au vizitat Muzeul. Același lucru l-au făcut și cei 37 de studenți ai Universității din București, absolvenți ai Seminarului "Nifon Mitropolitul", conduși de profesorul Ioan Neagoe, la 25 iunie 1914.

În virtutea unei înțelegeri, sau printr-o fericită coincidență, tot în Muzeul din Alba Iulia s-au întâlnit, la 30 iunie 1914, elevii școlii "Frații Buzești" din Craiova cu elevii școlii normale din Buzău. Aflați în excursie în Transilvania, elevii celor două grupuri au fost întâmpinați și conduși la Alba Iulia de profesorul Alexandru Borza. Acesta din urmă, om al muzeului încă din anii de școală, declara mai târziu că, elev fiind, dădea explicații grupurilor de români din însărcinarea lui Cserni.

Muzeul din Alba Iulia și-a dobândit deci un bun renume peste hotarele Transilvaniei, valoarea colecțiilor sale fiind apreciată nu numai în cercurile de specialitate ci și în rândurile publicului mai mult sau mai puțin avizat. La 11 iulie

și apoi 23 august 1905, Muzeul a fost vizitat de tânărul pe atunci, viitor mare jurnalist ceh de limbă germană Egon Erwin Kisch. A fost vizitat de asemenea de persoane din Bratislava, Praga, Budapesta, Viena, din alte țări europene, Italia, Germania, Anglia, de pildă I. Damian, cântăreț de operă din Berlin la 9 iulie 1913, de James Berry și Mary Dickinson Berry din Londra la 24 august 1910, de americanii David F. Hutchinson din Waterbury în august 1909 și Peter J. Dolin student din Hartford în iulie 1911.

La fama externă a Muzeului a contribuit și participarea, ca expozant la două expoziții internaționale: expoziția de vânătoare de la Viena și expoziția de artă și istorie de la Roma.

X X X

Neajunsurile generale provocate de primul război mondial au afectat, așa cum era de așteptat și activitatea Societății de istorie, arheologie și științele naturii din Alba Iulia, și a Muzeului înființat de aceasta. Subvențiile de stat, foarte diminuate, nu mai corespundeau nevoilor reale. Din iunie 1917 până în aprilie 1922 nu s-a consemnat nici o adunare a Societății. Numărul vizitatorilor a scăzut. Dacă pentru 1913 registrul indică 862 de vizitatori, în 1917 numărul acestora era abia de 340. Nu s-a produs o cădere totală în acest domeniu, în mod paradoxal, tot din cauza războiului, Muzeul fiind vizitat de numeroși militari care călătoreau prin Alba Iulia. La toate acestea s-a adăugat moartea lui Cserni, la 14 aprilie 1916.

La 28 august 1916 armata română a trecut Carpații și a început operațiunile militare în Transilvania. În aceeași zi Inspectoratul de stat al muzeelor și bibliotecilor a trimis muzeelor din Transilvania o circulară prin care cerea, ca în

cazul spargerii frontului principalele piese din patrimoniu să fie trimise la Budapesta, pentru a fi păstrate într-un spațiu oferit de Muzeul național maghiar. O adresă specială în acest sens a fost trimisă conducerii Societății din Alba Iulia. Măsuri similare au fost luate în octombrie 1918 în contextul iminenței prăbușirii frontului austro-ungar. Și într-un caz și în celălalt pretextul a fost acela al protejării celor mai importante piese ale muzeelor transilvănene, pentru perioada războiului. Transpare însă intenția Inspectoratului de a reține în Ungaria aceste piese în cazul Unirii Transilvaniei cu România.

În septembrie 1916 Muzeul din Alba Iulia s-a conformat parțial dispoziției Inspectoratului maghiar, expediind doar o cutie cu cărți. Între timp, la 14 ianuarie 1917, a fost numit director al Muzeului, în persoana lui Jozsef Lestyán, profesor de latină și muzică la liceul romano-catolic.

În noiembrie 1918 au fost trimise la Budapesta 24 de lăzi conținând herbariul lui Cserni, piese preistorice, monumente și ceramică romană, obiecte medievale etc. Circa 100 de lăzi cu obiecte de la Muzeu și alte instituții din Transilvania au fost depozitate numai în lapidariul Muzeului național maghiar. Tratatul pentru restituirea acestor obiecte au început încă în 1919. În martie 1920 a luat ființă, Serviciul național român de restituiri, în cadrul Comisiei de reparații de la Budapesta. Serviciul român, condus de G. Manolescu, acționa pe baza cererilor directe ale muzeelor transilvănene și a articolului 176 al tratatului de la Trianon, care prevedea restituirea de către Ungaria a actelor, documentelor, obiectelor antice și de artă ridicate de la 1 iunie 1914 de pe teritoriile cedate. Un merit deosebit în recuperarea obiectelor muzeale l-a avut Coriolan Petran, care făcea parte din serviciul român datorită funcției sale de șef al Inspectoratului general al muzeelor din Transilvania.

După o atentă inventariere, lăzile au fost trimise fără pierderi în țară și la 23 iunie au fost depozitate în Palatul Culturii din Arad, urmând a fi preluate de instituțiile în drept. Cele 24 de lăzi ezpediate în 1918 au fost readuse la Alba Iulia cu inventarul complet, la 12 septembrie 1922.

Muzeul din Alba Iulia a trecut prin procesul de adaptări și transformări cunoscute de toate instituțiile publice din Transilvania în urma actului de la 1 Decembrie 1918. Pentru a preântâmpina noi înstrăinări de obiecte, primăria orașului Alba Iulia a dispus închiderea Muzeului la 22 ianuarie 1919. Pe baza unei decizii a Inspectoratului general al muzeelor din Transilvania, Muzeul a fost redeschis la 8 august 1920. La recomandarea aceluiași for tutelar, au fost asigurate explicații și etichete în limba română, limba majorității vizitatorilor după 1920. Muzeul și-a reluat activitatea ca instituție a statului român, primind subvenții cu care a putut chiar să-și sporească și să-și diversifice patrimoniul. Evenimentul care avea să-i marcheze profund evoluția s-a petrecut în mai 1929. Vechile colecții arheologice și-au găsit, în mod firesc, locul în sălile Muzeului Unirii, inaugurat în cadrul festiv al marilor serbări ale împlinirii primului deceniu de la făurirea statului național unitar român. (Valer Moga, Eva Mârza)

Bibliografie selectivă

* Studiul de față va fi publicat într-o formă mai amplă în anuarul Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia, Apulum XXVI-XXX.

1. Documentele folosite în studiu se păstrează în Arhiva Muzeului Unirii din Alba Iulia.

2. Jung, J., Siebenbürgische Inschriften (Inscripții epigrafice transilvane, în Archäologisch-epigrafische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn, XIV, 1890.

3. Cserni, B., Alsófehérvár-megye Történelme a római korban (Istoria comitatului Alba Inferioară în perioada romană), în Alsófehér megye Monografia, Aiud, vol.II, partea I-a, 1902.

4. Petran, C., Muzeele din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, București, 1922.

5. Borza, Al., Amintiri despre arheologul A. Cserni și săpăturile de la Apulum, Cluj, 1936.

6. Radu, D., Muzeul regional Alba Iulia, în Apulum, VI, 1967.

7. Berciu, I., Contribuția Muzeului regional Alba Iulia prin cercetări și publicații, la progresul studiilor istorice din Transilvania, în Apulum, VII/1, 1968.

8. Alba Iulia 2000, Alba Iulia, 1975.

9. Apulum I - XXVI.

II. MUZEUL UNIRII (1918 - 1993)

(scurtă privire istorică)

În timpul primului război mondial datorită vitregiilor multe din obiectele muzeului s-au pierdut ori înstrăinat.

După Marea Unire, "ASTRA" prin despărțământul său Alba Iulia a dat un nou avânt muzeului și muncii specifice a acestuia, prin completarea și îmbogățirea colecțiilor și a expozițiilor. Muzeele sunt administrate acum de către autoritățile locale, societățile și confesiunile proprietare, controlul fiind asigurat de către Inspectoratul general al muzeelor din Cluj, ca și organ de specialitate al Ministerului Cultelor și Artelor din București. S-a trecut la completarea lacunelor tuturor muzeelor din Ardeal cu material românesc, la exploatarea culturală și democratizarea acestor instituții, prin creșterea numărului de vizitatori și lărgirea contactelor cu muzeele din țară și străinătate. Se avea în vedere de asemenea, crearea de muzee județene, acolo unde acestea lipseau, și muzee regionale (locale), dar și chestiunea revendicărilor muzeelor ardelenice de la instituțiile de profil din Ungaria, mai precis retrocedarea obiectelor muzeale duse - datorită războiului - la Budapesta.

Considerat - pe bună dreptate - un "monument de valoare nepieritoare" al neamului nostru, Muzeul din Alba Iulia - cetatea de istorie și slavă a tuturor românilor, simbol al Unirii depline și definitive, a stat în permanență în atenția ASTREI la jubileul de 10 ani de la Marea Unire. În primăvara anului 1929 s-a obținut prin minister corpul de nord al Catedralei "Reîntregirii", unde au fost concentrate piesele de la vechiul muzeu, documente de valoare provenind de la Muzeul "ASTREI" din Sibiu și de la casa memorială

Avram Iancu, precum și valoroase donații particulare: piese aparținând Craiului Munților, documente ale revoluției de la 1848-1849 ori legate de procesul memorandiștilor sau de mărețul act de la 1 Decembrie 1918.

La 20 mai 1929, cu ocazia Serbărilor Unirii desfășurate la Alba Iulia, s-a inaugurat noul muzeu sub titulatura de "Muzeul Unirii", remarcabil eveniment cultural, la care au participat toți reprezentanții națiunii române prezenți aici la jubileul de 10 ani de la istorica unire de pe Câmpul lui Horea.

Prin stăruința custodelui său Leonte Opriș, inimosul secretar al despărțământului Alba Iulia al ASTREI, dar și cu sprijinul material și moral al unor intelectuali ai urbei, muzeul a reușit să traverseze cu bine anii marii și complexe crize din 1929-1933.

Anul 1938 va marca o mare pagină în istoria instituției: prin intervenția directă a lui Nicolae Iorga - președintele Comisiunii monumentelor istorice din România - acesta va primi denumirea de "Muzeul regional Alba Iulia". Prin noua conducere, reprezentată prin tânărul și inimosul profesor născut pe malurile Dunării - la Drobeta - Ion Berciu, muzeul - având sprijin financiar (inclus în bugetul județului Mureș) și științific (prin Institutul de Studii Clasice din Cluj) - se va afirma peste ani ca adevărat centru de păstrare, conservare și valorificare expozițională și științifică a patrimoniului inestimabil păstrat aici.

În ciuda vitregiilor războiului au sporit colecțiile prin achiziții, de noi piese și donații. S-au făcut săpături arheologice - în colaborare cu specialiștii din Cluj și București - la cetatea dacică de la Căpâlna (1939, 1942 etc), dar și stațiuni preistorice: Țelna, Ighiel, Cetea, Lumea Nouă-Alba Iulia, Petrești. Corolarul acestor laborioase activități a fost apariția primului număr al prestigioasei publicații științifice a

muzeului - APULUM (Acta Musei Apulensis), editat în anii 1939-1942, care își va cuceri un prestigiu incontestabil în rândul specialiștilor din țară și străinătate.

Anii de sfârșit ai deceniului 6 și începutul următorului au marcat începerea cercetărilor la marea fortificație hallstattiană de la Teleac, la Cetatea de la Piatra Craivii, dar și la fortificațiile de la Tăuți, Vurpăr și la fosta mitropolie a lui Mihai Viteazul.

Anul semicentenarului Marii Uniri marchează o creștere a patrimoniului și prestigiului instituției, devenită "Muzeul de istorie Alba Iulia". În urma demersurilor făcute pentru obținerea clădirii Casei Armatei (1958) - monument istoric având în incinta sa Sala Unirii - localul monumentalului edificiu "Babilon" permit ca, în 1975, la aniversarea a 375 de ani de la prima unire politică a țărilor române sub paloșul lui Mihai Viteazul și a 2000 de ani de existență a orașului Alba Iulia muzeul să fie mutat în noile spații atribuite - 64 săli -, devenind o instituție de prestigiu a muzeografiei românești contemporane.

Vibrant și înălțător omagiu adus memoriei, luptei și jertfei necurmăte a înaintașilor, Muzeul Unirii din Alba Iulia, devenit din 1993 MUZEU NAȚIONAL, ca o recunoaștere a tot ceea ce reprezintă această instituție și municipiul ce o găzduiește pentru istoria neamului românesc, se prezintă în anul aniversării a 75 de ani de la Mrea Unire ca o nestemată-fanion a țării. Sala Unirii - Pantheonul sacru al neamului - urmează să-și recapete în totalitate identitatea sa. Muzeul prin expozițiile sale de bază structurate tematic și cronologic își așteaptă vizitatorii.

Cercetarea științifică atinge an de an noi cote valorice, descoperirile făcute fiind de valoare excepțională: necropola romană și feudal-timpurie de la Alba Iulia (Stația de salvare), centrul roman, palatul guvernatorului Daciei, templul lui

Dyonisos din Partoș etc. Anuarul APULUM - ajuns la numărul 27 este o revistă nelipsită din bibliotecile muzeelor și instituțiilor din țară și străinătate.

Personalul științific al muzeului - între care amintim pe regretații - Alexandru Popa (1930 - 1985), Ion Berciu (1904 - 1986), Eugen Hulea (1899-1982) - în frunte cu inimosul și mereu tânărul director al instituției, dr. Gheorghe Anghel, țin sus flacăra unei instituții centenare și mai bine, pe al cărei frontispiciu stau dăltuite cuvintele simbol aparținând marelui Iorga: "În anul Domnului 1918, 1 Decembrie, în acest loc s-a proclamat unirea întregii Transilvanii cu Daco-România prin votul unanim și irevocabil al poporului, în mod solemn, a cărei amintire să fie eternă".(Dorin Ovidiu Dan)

MUZEUL DE ȘTIINȚELE NATURII AIUD

Muzeul de Științele naturii din Aiud, este cea mai veche instituție de acest gen din țară. Formarea acestui muzeu este strâns legată de avântul culturii și științei din epoca iluministă, epocă în care ideologia antifeudală se îmbină cu orientarea gândirii științifice spre studiul naturii. Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, la colegiul Bethlen, înființat în anul 1622 la Alba Iulia și mutat la Aiud în anul 1662, încep să

fie adunate diverse obiecte mineralogice, botanice și zoologice.

Primele documente scrise care atestă existența pieselor muzeale și a colecțiilor la Aiud, datează din anul 1720, iar data oficială a înființării muzeului 1796, date despre care aflăm din manuscrisul intitulat "CATALOGUS RARITATUM ET BENEFACTORUM", document care s-a păstrat din secolul al XVIII-lea la biblioteca documentară Bethlen, în care sunt descrise colecțiile muzeului aiudean, pe frontispiciul căruia se putea citi următoarea inscripție "RARITATUM ET RERUM NATURALIUM MUSEUM".

Cel care a îmbogățit colecțiile existente și a pus bazele organizării științifice ale muzeului de la sfârșitul secolului al XVIII-lea a fost renumitul naturalist al timpului Franciscus Benkő, elev al lui J.F.Cmelin, naturalist celebru și colaborator al lui Linné.

An de an muzeul, care a funcționat pe lângă colegiul Bethlen s-a îmbogățit cu colecții variate de mineralogie, paleontologie, botanică, numismatică, etnografică, sculpturi antice, rarități, în total pe 12.000 de exemplare. Deși atinsese proporțiile unui muzeu științific, muzeul de Științele naturii din Aiud a rămas în acea vreme un simplu muzeu școlar. În decurs de mai bine de două secole și jumătate de existență a acestei instituții științifice, au depus o muncă perseverentă și competentă mulți profesori și elevi care au avut o deosebită pasiune pentru istoria naturală. Amintim aici contribuția adusă de profesorul Herepei Karoly în domeniul mineralogiei și paleontologiei, prof. Elekeș Karoly care a ajutat la organizarea herbarului și inventarierea pieselor de muzeu existente în acea vreme. După 1848, când muzeul a suferit mari pierderi, prof. Zeyk M. a depus o muncă susținută pentru reorganizarea colecțiilor, îndeosebi în

domeniul ornitologiei (păsărilor), iar prof. Szilady Z. a donat o bună parte a colecției de entomologie.

Anul 1951 a constituit o cotitură în dezvoltarea muzeului, deoarece de la această dată s-au reorganizat colecțiile muzeale. Vechile expoziții nefundamentate pe principii științifice, urmărind doar un scop impresionist pentru vizitatori - părinți ai elevilor care puteau vedea muzeul cu ocazia deschiderii și închiderii anului școlar, au fost transformate în expoziții cu scop educativ încercând propagarea concluziilor științei înaintate prin intermediul expozițiilor și textelor explicative.

Începând cu această dată, muzeul a devenit instituție de sine stătătoare, o instituție științifică care îndeplinește trei funcții distincte și anume: funcția de cercetare, de conservare - păstrare a patrimoniului și cea educațională, prin această a treia funcție fiind valorificate muzeistic rezultatele primelor două funcții. Prin cele trei funcții, muzeul nostru acționează pentru realizarea scopului final - dezvoltarea gândirii științifice a publicului vizitator și îndeosebi a tineretului.

Activitatea științifică, pe lângă cea de conservare a patrimoniului muzeal și cea educațională constituie o preocupare de bază a instituției noastre muzeale, a personalului de specialitate, direcționată atât spre cercetarea fundamentală cât și spre cercetarea aplicativă, realizată prin cercetări de geologie, biologie, studiul sistematic, taxonomic al florei și faunei actuale și fosile, studii ecologice, etologice, etc, care se extind pe teritoriul situat în partea sud-vestică a țării, cuprinzând în limitele sale unități naturale ca: M-ții Apuseni, Carpații Meridionali, Podișul Târnavelor și culoarul Mureșului, care, teritoriu prin așezarea sa este situat la întrepătrunderea celor două zone biogeografice; cea central - europeană și cea meridională caracterizându-se prin multe specii endemice ca de exemplu strugurii ursului

(*Arctostaphilos uva-ursi* L.) și iarba neagră (*Colluna vulgaris* L.) în rezervația științifică Scărița Belioara, floarea de colț (*Leontopodium alpinum* Cass) la Întregalde, Cheile Râmețului și de asemeni în rezervația Scărița Belioara.

Această rezervație botanică și geologică este una dintre cele mai importante din județul Alba, situată în M-ții Apuseni, pe coama muntelui cu același nume, la 1353 m. altitudine, cu o suprafață de aproximativ 403 ha. Vârful muntelui se prezintă sub forma unui platou denumit "Șesul Craiului". Din punct de vedere botanic, rezervația are o deosebită importanță deoarece adăpostește păduricea de conifere alcătuită din 5 specii: *Picea excelsa*, *Pinus silvestris*, *Laris europeea*, *Juniperus sabina* și *Larix decidua* - singurul conifer cu frunze caduce. Alături de conifere, întâlnim numeroase specii boreale, arctice, alpine, subliniind prezența endemismelor mai sus amintite.

În continuare, vom prezenta expoziția muzeului atât sub aspect de culturalizare cât și sub aspect strict științific, așa cum se prezintă ea astăzi.

O parte din cele aproximativ 30.000 piese ale muzeului, au fost expuse în 4 săli, fiecare având un specific al său. Ordinea expunerii, oglindește mișcarea materiei de la materia anorganică la cea organică și produsul său cel mai înalt, omul. Astfel, în holul care precede prima sală de vizitare, vizitatorul are posibilitatea de a afla dintr-un frumos grup de panouri cu fotografii și desene, noțiuni precise, deși laconice, despre "Evoluția regnului vegetal în decursul erelor geologice, care redau în mod succint dar relevant, transformările suferite de scoarța terestră și, în același timp, evoluția plantelor în decursul vremii, cu tipurile reprezentative ale fiecărei ere geologice, începând din precambrian până în neozoic.

Un alt grup de panouri redau prin textele explicative plantele medicinale folosite în terapia populară, noțiuni foarte utile tuturor categoriilor de vizitatori pentru tratarea diferitelor afecțiuni ale organismului. În continuare, vizitatorul poate urmări cu ajutorul altor panouri drumul dramatic al pământului. Hărțile existente reprezentând conformația oceanului și a uscatului în succesiunea erelor geologice, sugerează imediat ideea că planeta noastră a cunoscut mari transformări, că nu întotdeauna se înălțau continentele pe locul lor actual. Sub aceste panouri sunt expuse vitrine cu obiecte ce reprezintă urme ale vremurilor trecute. Se pot vedea aici frânturi de meteoriți căzuți la Meciș în anul 1881 și fosile din era de demult ca de exemplu trilobiții: *Trilobites sulzeri* din Cehoslovacia și *Paradexides bohemicus*, fosilă ce datează din Cambrianul inferior, perioadă când în Europa nu existau nici culmile Alpilor, nici ale Carpaților, iar mări întinse invadeau actualul teritoriu al continentului și a țării noastre. Asemenea eșantioane ajută la înțelegerea textelor și a tablourilor expuse.

Urmează prima sală a expoziției de bază a muzeului, mult mai spațioasă în care este reprezentat și specificul local, trecutul geologic al regiunii, unde sunt expuse defense și măsele de mamut (*Elephas primigenius*) și coarne de cerb gigantic (*Megaceros euryceres*). Aceste eșantioane amintesc vremea nu prea îndepărtată în sens geologic când Transilvania a cunoscut o perioadă de climă aspră și aridă provocată de calota glacială din Europa nordică, iar câmpiile sale reci erau străbătute de turme de elefanți uriași cu blană - mamuții. Tot aici sunt expuse eșantioane ce reprezintă bogățiile minerale ale județului. În aceeași sală, alături de minerale ce încântă ochiul prin frumusețea lor, o colecție științifică petrografică și mineralogică cu care s-ar putea mândri oricare catedră universitară de geologie.

Printre obiectele provenind din diverse colțuri de pe glob, predomină materiale din țară și în special din județul Alba. S-a reușit înlăturarea aspectului de depozit pe care-l avea sala în trecut, prin dispunerea eșantioanelor după o clasificare riguros științifică, precum și prin texte și planșe ce explică fenomenele erogenetice.

Tot în această sală se află o bogată colecție de fosile, dispuse în ordinea succesiunii lor cronologice în decursul vremii. Paleontologia - este știința care se ocupă cu studiul fosilelor, acele urme de plante și animale ce au trăit în timpurile străvechi, găsite în straturile sedimentare ale pământului. Rolul fosilelor pentru știință este extrem de important pentru stabilirea istoriei pământului, pentru reconstituirea vieții animale și vegetale pe pământ.

Astfel, vizitatorul urmând sensul unic de vizitare, aici, are posibilitatea de a-și completa cunoștințele văzând cu proprii săi ochi exponate ce arată că fauna planetei a suferit timp de milioane de ani modificări profunde. Marea majoritate a fosilelor provin din județul nostru și din Transilvania, fiind astfel un material prețios pentru studiul geologic al zonei. Urmărite cu atenție, ele sugerează istoria geologică a Transilvaniei, reânvie în imagine epoci dispărute când lagunele adăposteau o faună marină iubitoare de căldură.

Colecția de paleontologie a muzeului aiudean deține 1660 piese, expuse fiind cele mai importante. Amintim doar câteva fosile reprezentative ale regnului vegetal, în succesiunea erelor geologice: Criptogame vasculare arborescente din Carbonifer; *Sigillaria elegans* și *Lepidodendron steinbergi*; *Calamites* ceva mai scundă, asemănătoare cu coada calului, *Neuropteris*, *Cordaites principalis*; *Voltzia* (din Tirolul de sud) și *Walchia piniformis* din era Permiană, reprezentând strămoșii coniferelor

actuale. Era Mezozoică este reprezentată prin fosile ca: Sequoia din Triasic, Pterophyllum lepoldi (Austria) din Jurassic, Fagus (Petroșani) din Cretacic și foarte reprezentativă - fosila frunzei de palmier " Sabal major " din Cretăcicul superior, descoperită la Vințul de Jos, județul Alba.

A doua sală, mai îngustă, inaugurează expoziția de faună actuală a globului. Eșantioanele sunt expuse în ordine sistematică și evolutivă. Sala cuprinde dulapuri și vitrine cu nevertebrate: spongieri(bureți de mare), celenterate(meduze), corali, lamelibranchiate (scoici), gasteropode (melci), cefalopode(caracatițe, sepii), crustacei (raci), echinoderme(stele de mare, arici de mare, holoturide - castraveți de mare), insecte care au atins apogeul evoluției nevertebratelor, urmând vitrinele cu pești, batracieni, reptile, păsări și mamifere, (toate grupele de vertebrate). Se sugerează astfel succesiunea în timp a întregului regn animal.

Se află aici și piese rare , ca de pildă lamelibranchiatul Tridacna gigas, cu o cochilie uriașă, specia trăiește printre recifele coraliere din Oceanul Indian și din vestul Oceanului Pacific. Cu valvele sale puternice, este capabilă, atunci când se închide să zdrobească piciorul unui pescuitor imprudent de perle. Există frumoase exemplare din specia Olivia sp. (scoică) din Oceanul Pacific, Strombus(scoică); Rațul din Moluc. (Limulus poliphemus L.); Homarul de mare (Homarus vulgaris L.).

Mai interesantă și importantă pentru instruirea vizitatorilor este vitrina în care e reprezentat fenomenul de mimetism din lumea animală. Vitrina cuprinde de pildă celebrul fluture Callima inachis din sudul Așiei cu aspect de frunză, sau ortoptere asemănătoare cu o rămurică subțire de copac. Astfel, vizitatorii cunosc un mijloc special protector

elaborat de natură în cursul procesului de evoluție și selecție naturală, în lupta pentru existență dintre specii.

Diversitatea speciilor, a formelor și culorilor în natură este sugestiv redată de colecția de fluturi și coleoptere exotice, multe dintre ele colecționate de neobositul explorator al regiunilor tropicale Fenichei Samuel, fost elev al colegiului Bethlen, de la moartea căruia în Noua Guinee - de friguri de baltă - s-au sărbătorit anul acesta 100 de ani. Portretul său din această sală, ni-l înfățișează în echipament tropical, cu figura dârză a omului de știință pentru care nici jungla sălbatică nu constituie o piedică. Colecția entomologică a muzeului cuprinde peste 16.000 de insecte, clasificate științific, atât din țara noastră cât și din multe zone de pe glob.

Mult mai spațioasă, sala a treia, cuprinde păsările și mamiferele. Pe lângă specii din Transilvania, aici se află și exemplare din fauna altor țări, rare sau chiar inexistente în muzeele zoologice de la noi. Atrage atenția și merită a fi relevată pasărea roșie a paradisului (*Paradisaea rubra*). Această specie cu penaj ornamental de culoare roșie de-a dreptul diafană, trăiește în arhipelagul Aru și Kei din Indonezia, situat la vest de Noua Guinee, în jungle de nestrăbătut. Privind-o, în gândul zoologului ea evocă imaginea marelui naturalist. A.R.Walace, coautor al doctrinei evoluționiste, care, cu mai bine de un veac în urmă, cutreiera acele insule, observând biologia acestei păsări minunate.

Se află aici și endemismul neo-zeelandez *Apteryx oweni* (pasărea Kiwi), unica specie apteră din neamul păsărilor, la care i s-au atrofiat aripile datorită adaptării la viața tericolă (solul pădurilor de unde își procură hrana) iar așa zisul penaj are structura asemănătoare firului de păr al mamiferelor. Nu mai puțin curios este și papagalul *Stringops*

habroptilus, de asemenea originar din Noua Zeelandă cu aspect de bufniță; Rhamphastos toge (din Venezuela), sau cea mai mică pasăre din lume Petasophora anais (colibri), față de cele peste 600 de specii existente pe glob, cu o greutate de numai două grame, ciocul cât un vârf de ac și un penaj în toată diversitatea culorilor.

În vitrine separate este reprezentată marea varietate a speciilor de păsări: exotice, păsări din Delta Dunării cu specii ocrotite de lege, păsări răpitoare de noapte (bufnițe, cucuvele, ciufi de pădure, striga etc), răpitoare de zi (uli, șoimi, gaie, acvile - Acvila de stâncă și vulturul pleșuv, păsări care ating dimensiuni considerabile), păsări adaptate la biotopul de baltă sau cel marin.

Dintre mamifere semnalăm specii de pe toate continentele: Iepurele polar (*Lepus timidus*) cu blană albă din Laponia, carnivorul *Vivera civetta* (pisica sălbatică din Africa), *Hyaena crocuta* (Hiena), din Africa, cangurul - *Macropus giganteus*, ornitorincul (*Ornithorinchus anatinus*) din Australia, leneșul (*Bradypus tridactylus*) din Africa, tatuul - din America de sud, *Pteropus* (câinele zburător din Arhipelagul Malaez, etc.).

Colecțiile de păsări și mamifere sunt foarte bogate în specii și exemplare, cu multe rarități, chiar unicate, constituind sala cea mai atractivă îndeosebi pentru vizitatorii - elevi - care ocupă ponderea cea mai ridicată față de celelalte categorii socio - profesionale care ne vizitează anual muzeul.

În cea de-a patra sală (sală pentru expoziții temporare) vizitatorul, mai mult sau mai puțin instruit în domeniul științelor naturii, poate acumula sau își poate completa cunoștințele referitoare la evoluția scheletului la vertebrate, precum și transformările evidente ale scheletului

ca urmare a adaptării la mediul de viață, prin intermediul exponatelor care oglindesc expoziția cu aceeași temă.

Exemplificăm doar prin câteva piese mai semnificative: maxilar de rechin, scheletul șarpelui Boa, scheletul delfinului, rostrul peștelui fierăstrău etc, expoziția încheindu-se cu scheletul omului.

Nu lipsește în muzeu nici clasică expoziție despre originea și evoluția omului, care încununează parcă întreaga istorie a lumii biologice, povestită succint de exponatele din vitrine.

Nu putem trece cu vederea faptul că muzeul nostru deține și o bogată colecție de plante care alcătuiește Herbarul muzeului, cu un număr total , la ora actuală, de 4.700 coli de herbar. Acesta cuprinde atât plante inferioare (Alge, Ciuperci, Licheni, Briophitae) aproximativ 570 coli, precum și marea diversitate a plantelor superioare, (4130 coli) atât din țara noastră cât și din străinătate. Colecția de plante alături de altele (păsări și mamifere) se îmbogățește an de an, prin munca susținută a personalului de specialitate a muzeului.

Din cele expuse mai sus, rezultă faptul că muzeul aiudean de Științele naturii este dotat cu un bogat material documentar, ce-i permite să îndeplinească atât o misiune educativă a oamenilor muncii, cât și o funcție științifică.

Dorim să insistăm în încheiere asupra valorii științifice a muzeului. Entomologul poate găsi aici material de studiu pentru fauna Transilvaniei care-i poate absorbi zile și săptămâni întregi de activitate. Studentul în domeniul științelor naturii are ocazia să vadă aici animale al căror nume îi este cunoscut doar din prelegeri universitare, iar înfățișarea din albume și cărți. Cercetătorul în istoria biologiei poate găsi pe lângă un bogat material factual, în biblioteca documentară, vecină cu muzeul și legată de acesta

în cursul dezvoltării sale, cărți rare ca de exemplu " Historie animalium liber II et III " de G. Genser din 1554, ilustrat de A. Durer, " Fauna Svecica" de Linne din 1746 și un manuscris datând din jurul anului 1846 despre păsările din Câmpia Ardealului.

Azi, această instituție științifică cu un patrimoniu pe cât de variat pe atât de bogat și-a câștigat o reputație bine meritată atât pe plan național cât și internațional datorită activității competente și cu mult profesionalism desfășurată de toți cei care au contribuit și contribuie și astăzi la vasta muncă de cercetare, valorificare și îmbogățire a colecțiilor, respectiv, cei care au lucrat și lucrează în acest bogat și frumos muzeu.

Sperăm că aceste rânduri vor trezi interesul specialiștilor, spre a cerceta și acorda toată atenția muzeului aiudean de Științele naturii.(Ana Herța)

Începuturile muzeului sunt legate de așa numitul RARITATVM ET RERVM NATVRALIVM MVSEVM fondat în anul 1796 pe lângă Colegiul academic Bethlen, colegiu transferat la Aiud de la Alba Iulia (1662). La acea

dată în "Muzeul rarităților și lucrurilor naturale" sau "Casa colecțiilor", alături de eșantioane din domeniul științelor naturale se aflau și piese istorice. "Raritățile" din domeniul istoriei erau adunate în grupa numită "lithophilicum" și în aceea a obiectelor rare "executate cu mâna". Aceste categorii de obiecte muzeale s-au înmulțit în anii următori, un accent deosebit fiind pus pe adunarea de piese numismatice, care în anul 1822 însumau 595 de monede și medalii din aur și argint (cf. Catalogus collectionis numismaticeae), iar în anul 1868 colecția a ajuns să numere aproximativ 2000 de piese.

În anul 1862 profesorul P. Szathmary Karoly a pus bazele unei colecții propriu - zise de antichități, ce însuma peste o sută de obiecte din piatră și bronz denumite "antichități indigene și romane". Până la finele secolului al XIX-lea colecția a fost îmbogățită substanțial grație strădaniilor custodelui acesteia, prof. Herepei Karol (1881 - 1896): în această perioadă a fost achiziționată o parte din depozitele de bronzuri de la Spălnaca și au fost cercetate prin săpături arheologice o serie de stațiuni preistorice de pe raza județului. În activitatea sa, custodele colecției s-a bucurat de colaborarea tânărului aiudean Fenichel Samuel, cel care va deveni pentru câțiva ani unul dintre subalternii arheologului Grigore Tocilescu, la Muzeul de antichități din București, apoi va fi primul transilvănean care a ajuns în Noua Guinee, unde a cercetat și colecționat obiecte privind etnografia și arta populară a papuașilor (1891 - 1893); circa patruzeci de obiecte au ajuns și în colecția muzeului aiudean.

În urma dezvoltării continue a acestei "secții" a muzeului, în anul 1914 colecția numismatică însuma 3621 monede și medalii, iar la sfârșitul anului școlar 1917/18, potrivit Buletinului colegiului, existau 9057 obiecte "antice" și 836 istorice, iar colecția etnografică - constituită la sfârșitul secolului al XIX-lea - avea 1424 piese.

În anul 1950, când se constituie muzeul de istorie ca instituție culturală de sine stătătoare, în patrimoniul acestuia au intrat 5474 piese arheologice și istorice, aproximativ 5000 piese numismatice și circa 700 piese de etnografie și artă populară. În noua formă organizatorică, printre specialiștii care, prin calitățile lor profesionale și cele de buni conducători, au dat noi valențe activității muzeale și mai ales îmbogățirii patrimoniului cultural, se impune a fi menționați dr. Valeriu Lazăr și prof. Lidia Ghițu - care au îndeplinit și funcția de directori ai instituției. Ca urmare, îndeosebi în ultimul sfert de veac, muzeul a intrat în posesia depozitului de bronzuri de la Aiud (1971) și au fost efectuate săpături arheologice la villa rustica de la Aiudul de Sus, la Ciumbrud, Cicău, Cheile Vălișoara și Lopadea Veche - în colaborare cu Institutul de arheologie din Cluj - Napoca, Muzeul de istorie a Transilvaniei și alți colaboratori - realizându-se atât îmbogățirea patrimoniului muzeal cât și cercetarea istorico - arheologică a zonei. Astfel că, dacă în anul 1950 patrimoniul muzeal era alcătuit din vestigii provenite din întregul județ Alba și din alte numeroase județe ale Transilvaniei, ulterior, și mai ales în ultimele trei decenii, patrimoniul s-a îmbogățit cu vestigii descoperite în Aiud și regiunea din preajmă. În prezent întregul patrimoniu al muzeului se ridică la aproximativ 30.000 obiecte muzeale, din care cca 2/3 țin de domeniul arheologiei.

Muzeul de istorie - alcătuit din colecțiile ce fac parte din patrimoniul său și expoziția muzeală de bază - este amplasat încă din 1950 în Palatul princiar - "Casa Bethlen" sau " Casa nobililor " - parte componentă a complexului de arhitectură medievală biserica fortificată, numită și Cetatea Aiudului, amplasată în zona centrală a vetrei orașului actual. Edificiul înglobează două elemente componente corespunzătoare celor două faze de construcție ale cetății: turnul porții din prima fază (sec. XIV) și edificiul propriu - zis, adăugat laturii de vest a turnului în a doua fază (sf.sec. XV - începutul sec. al XVI-lea).

Acest edificiu păstrează în memoria zidurilor sale de piatră și cărămidă amintirile unor însemnate - zbuciumate, dureroase și chiar controversate - evenimente din istoria medievală și modernă a Aiudului și împrejurimilor sale. Edificiul așteaptă apariția unor inițiative generoase și investiții concrete din partea celor împuterniciți sau a altora, menite să-l salveze de pericolul ce-l amenință cu degradarea rapidă și chiar cu o posibilă dispariție, în condițiile continuei amânări a lucrărilor de restaurare, atât a edificiului cât și a întregului complex arhitectural medieval.

Până atunci însă, aici continuă să-și aibe sediul Muzeul de istorie al orașului, care prin mijloacele specifice muzeografiei și cu ajutorul patrimoniului său arheologic prezintă în sălile expoziției de bază istoria veche a meleagurilor aiudene - respectiv vremurile preistorice, ale istoriei antice și ale perioadei prefeudale.

Tematica expoziției permanente de istorie veche și arheologie este redată muzeistic pe cele două nivele ale edificiului propriu - zis al Palatului princiar.

La parter, în primele două săli, sunt expuse vestigii arheologice, însoțite de material auxiliar - texte, etichete, material ilustrativ -, prin care se reconstituie istoria Aiudului și a împrejurimilor sale de la sfârșitul paleoliticului și până în pragul constituirii primului stat dac centralizat și independent condus de Burebista.

În trecerea sa prin muzeul aiudean vizitatorul începe prin a afla despre cele mai vechi mărturii de viață umană datând din perioada aflată între sfârșitul paleoliticului și mezolitic. Nuclee, percutoare și așchii din silex, urme osteologice de mamut, precum și materiale ilustrative expuse în prima vitrină îl întorc în timp cu cel puțin zece mii de ani în urmă. Pașii următori îl duc pe vizitator în epoca nouă a pietrei - neolitic, despre care mărturiile sunt prezentate în două vitrine. În prima dintre acestea sunt expuse lame de silex, topoare de mână, topoare cu început de perforare și topoare șlefuite și perforate, de diferite tipuri, confecționate din piatră, precum și străpungătoare din os și săpăligi din corn de cerb; acestea ilustrează atât prelucrarea pietrei și osului, cât și îndeletnicirile membrilor comunităților neolitice, care au trăit pe aceste meleaguri cu mii de ani în urmă. În cealaltă vitrină sunt expuse vase, fragmente ceramice și alte materiale specifice culturilor neolitice semnalate în zonă - Turdaș final, Petrești și Decea Mureșului - precum și ustensile și plastică din lut caracteristice acestei epoci.

Perioada care marchează trecerea de la epoca pietrei la epoca bronzului, când are loc procesul de indoeuropenizare a triburilor neolitice locale, este ilustrată în muzeu prin unelte și arme confecționate din cupru, ce apar alături de unelte de piatră specifice, precum și prin ceramica caracteristică culturii Coțofeni - toate fiind prezentate în vitrina ce urmează. Într-o altă vitrină sunt expuse materiale tridimensionale și ilustrative descoperite în morminte

tumulare cercetate în zonă, prin intermediul cărora se evidențiază ritul și ritualul de înmormântare specifice aceleiași perioade. Este de menționat faptul că primele cercetări arheologice în această problemă au fost făcute de către muzeul aiudean în urmă cu peste un secol.

Epoca propriu - zisă a bronzului este prezentată vizitatorului în alte două vitrine: în prima sunt expuse obiecte de bronz provenite din descoperiri izolate - un topor, inclusiv o valvă de tipar din piatră pentru un tip asemănător, topoare tip celt, seceri, o daltă, o suliță, un fragment de situla precum și ustensile din os și lut. În cealaltă vitrină sunt expuse vase de lut aparținătoare culturilor Sighișoara - Wietenberg și Noua, precum și un depozit de greutate pentru războiul de țesut descoperit la Aiud, din aceeași epocă.

Prima sală se încheie cu prezentarea de vestigii provenite din două depozite - turnătorii de bronz - de la Spălnaca și Aiud -, din perioada de trecere de la epoca bronzului la prima vârstă a fierului (Hallstatt-ul timpuriu). Depozitul de la Spălnaca este expus într-o vitrină, iar cel de la Aiud în trei vitrine plasate în spațiul central al primei săli. Depozitul de la Aiud, descoperit în 1971, se numără printre primele patru mari tezaure de acest tip din țară; el se compune din piese finite, întregi și fragmentare, în număr de peste 500, turte de bronz, lingouri și bulgări de plumb și staniu, în greutate totală de aproximativ 700 kilograme. Este de remarcat numărul mare de centuri, întregi și fragmentare (cca 50), prin care depozitul constituie una dintre mărturiile de excepție privind civilizația tracilor nord - dunăreni.

În sala următoare se continuă prezentarea evoluției cronologice a epocii fierului. Pe podium și în primele două vitrine sunt expuse materiale tridimensionale din perioada mijlocie a Hallstatt - ului, precum și materiale auxiliare.

Astfel, poate fi văzut un vas mare (restaurat parțial)

din Hallstatt B, apoi două unelte de fier similare celor din bronz, vase și fragmente ceramice din Hallstatt B-C. De asemenea sunt expuse vestigii din așezarea Basarabi de la Cicău, ca și materiale dintr-un bordei aparținând aceleiași culturi de la Aiud - "Cetățuie". Perioada târzie a Hallstattului (faza D) este ilustrată prin ceramică protodacică provenită din așezări și morminte de înhumăție, expuse într-o altă vitrină.

Prezența unor populații străine - de sciți agatârși -este ilustrată printr-un mormânt de înhumăție de la Gâmbaș, prezentat "in situ", este flancat de câte o urnă, provenite din morminte similare de la Aiud, așezate pe câte un podium. Din morminte scitice de la Aiud sunt expuse și obiecte de bronz, expuse în jumătatea unei vitrine machete mari din mijlocul încăperii.

În cealaltă jumătate a vitrinei sunt expuse obiecte din fier, bronz și pastă sticloasă, împreună cu o urnă lucrată la roată, provenite din morminte de incinerăție aparținând unor războinici celți (cca.400 î.e.n.), descoperite la Aiud.

Prezența populației autohtone daco - getice în Aiud și împrejurimi este dovedită prin materialul expus într-o altă vitrină, flancată de două podiumuri pe care sunt așezate câte un vas de provizii, datate în perioadele timpurie și mijlocie ale culturii Latène - dacice. În vitrină sunt expuse diferite tipuri de vase de lut lucrate cu mâna, provenite din descoperiri întâmplătoare și săpături arheologice, precum și obiecte din fier (unelte, arme, diferite ustensile de uz casnic; prin materiale ilustrative auxiliare sunt prezentate diferite obiecte descoperite la Aiud și împrejurimi și păstrate în muzee din țară și străinătate. Astfel, la muzeul din Cluj - Napoca au ajuns trei vase grecești de import - o oenochoe attică (sf. sec. V î.e.n.), un bolsal attic (sec.IV î.e.n.) și o oenochoe elenistică (sec.III î.e.n.), patru monede dacice de

argint, skyphate, imitații după monede macedonene de la regii Filip și Alexandru Macedon (sec.III-II î.e.n.), un colier de argint torsionat (sec.III - I î.e.n.). În muzeul național din Budapesta au ajuns, la sfârșitul secolului trecut și începutul celui actual, patru monede de argint dacice imitație după cele greco - macedoniene, provenite din împrejurimile Aiudului, ca și obiecte de podoabă dacice - colier torsionat, brățări cu capetele petrecute. De asemenea, la Kunsthistorisches Museum din Viena este menționată o brățară dacică. Exponatele - originale și materialul ilustrativ - sunt argumente de necontestat ale existenței populației autohtone geto - dacice și în zona Aiudului, precum și mărturii ale nivelului lor de civilizație din perioadele anterioare constituirii primului stat dac centralizat și independent de sub conducerea regelui Burebista (sec.I î.e.n.).

Continuându-și "călătoria" pe urmele istoriei meleagurilor aiudene, vizitatorul ajunge în sala următoare, de la etajul edificiului, unde sunt prezentate mărturii din epoca antică și perioada prefeudală.

În prima vitrină, care acoperă peretele din stânga intrării, sunt expuse vestigii arheologice, cu deosebire ceramice, din așezări datând din faza clasică a culturii geto - dacice (sec.I î.e.n. - sec. I e.n., prin aceasta încheindu-se prezentarea istoriei preromane a meleagurilor aiudene.

Locuirea pe teritoriul orașului Aiud și a împrejurimilor sale se continuă și în epoca Provinciei romane (106 - 271), aici fiind semnalate numeroase urme de așezări. Se presupune că în vatra actuală a orașului, sau în imediata sa apropiere, ar fi existat așezarea cu numele Brucla, marcată pe Tabula Peutingeriana la mijlocul distanței dintre Apulum și Salinae. Din păcate, lipsa unor cercetări arheologice sistematice de amploare, atât la Aiud cât și în zona din împrejurimi, nu permite acceptarea fără rezerve a acestei

localizări ipotetice. Vestigiile descoperite până în prezent, chiar și în mod întâmplător, sunt însă mărturii sigure privind viața și civilizația materială și spirituală avansate din tot cursul epocii romane, așa cum se poate deduce din interpretarea obiectelor expuse pe podiumuri și în vitrinele destinate acestei perioade. Astfel, în vitrina ce acoperă peretele estic al sălii sunt expuse diferite tipuri de vase romane, inclusiv terra sigillata, lucerne, obiecte de sticlă (o pâlnie, mărgelile), monede imperiale, descoperite la Aiud, Ciumbrud, Cicău și în alte localități din zonă. Pe podiumuri sunt etalate: un vas mijlociu de factură provincială; materiale de construcție (cărămidă, țiglă, olan), apeducte și elemente de hypocaustum; material sculptural. Într-o altă vitrină sunt expuse: un coif de bronz, materiale epigrafice și sculpturale, precum și plastică de lut.

Permanența dacilor în epoca romană - care infirmă teza referitoare la dispariția elementului local în cursul războaielor din anii 101 - 106 e.n. - , ca și conviețuirea daco - romană și împletirea celor două civilizații, sunt prezentate prin expunerea, într-o vitrină distinctă, a unor vestigii arheologice provenite din săpături sistematice și sondaje. Astfel, pe primul raft al vitrinei sunt etalate materiale de factură dacică(îndeosebi ceramică modelată cu mâna) găsite laolaltă cu material roman, care au fost descoperite la Aiud - " Cetățuie ", Aiudul de Sus - pe o terasă din preajma gospodăriei rurale săpată în anii 1966 - 1967, la Ciumbrud și Cicău - "Săliște". Pe raftul următor sunt prezentate obiecte din fier: plug, târnăcop, teslă, scoabă, verigă, piroane și cuie, precum și un obiect de tracțiune (lanț) - toate descoperite în villa rustica din sec. II - III e.n. de la Aiudul de Sus - " Valea Groapelor ". În spațiul din partea de jos a vitrinei este expus material ceramic descoperit în încăperile gospodăriei: o oală dacică modelată cu mâna (restaurată), capac de factură

provincială și un mortarium roman lucrat la roată. Reconstituirea acestei gospodării rurale este prezentată într-o vitrină machetă plasată în mijlocul încăperii.

Tot într-o vitrină distinctă este prezentată " in situ " o secțiune dintr-o vatră daco - romană (circa 1/4) descoperită în una dintre locuințele dezvelite în așezarea de la " Cicău - Săliște ".

Continuându-și "călătoria" pe urmele istoriei melegurilor aiudéne, vizitatorul are posibilitatea să constate, pe baza vestigiilor arheologice și numismatice, ca și a materialului ilustrativ, expuse în vitrina următoare, că și după retragerea stăpânirii romane din Provincia Dacia, pe vremea împăratului Aurelian (271), populația autohtonă - dacii romanizați, care în secolul al VII - lea sunt deja consemnați în izvoare scrise sub numele de români - , își continuă pe mai departe existența și pe aceste locuri ale teritoriului românesc, în tot cursul veacurilor IV - IX, chiar și în condițiile prezenței pasagere a unor neamuri migratoare.

Astfel, pe primul raft sunt expuse vestigii arheologice și numismatice - originale și în reproduceri -, descoperite la Aiud și în împrejurimile sale, în așezări și morminte din secolul IV e.n. Pe al doilea raft sunt prezentate vestigii (cu deosebire vase) din secolele V - VII e.n., inclusiv de tip Bratei, descoperite în așezări și morminte. Pe ultimul raft al vitrinei sunt expuse materiale arheologice descoperite în așezări datând din secolele VIII - IX e.n.

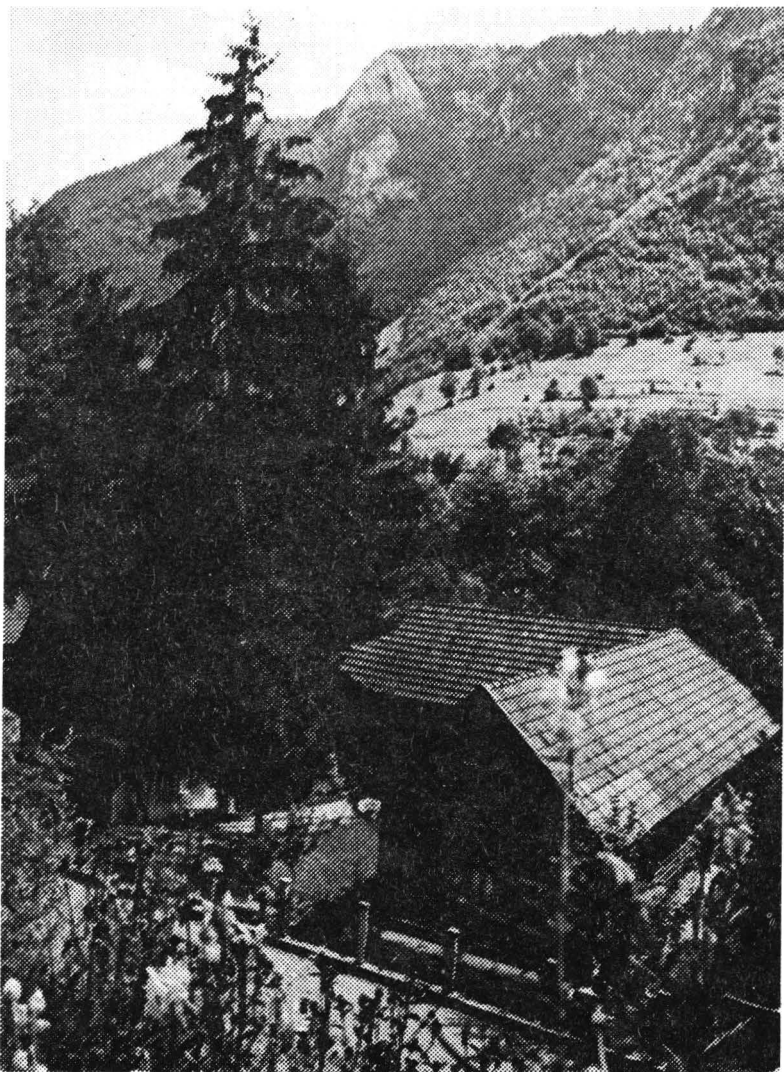
O ultimă vitrină din sală cuprinde vestigii provenite din morminte aparținând unor populații migratoare - ca gepizi, slavi și avari - care au ajuns până prin aceste locuri. Cum este știut, neamurile migratoare, chiar dacă au întârziat întrucâtva evoluția istorică din perioada prefeudală, ele nu au putut împiedica desfășurarea firească a procesului devenirii

etnoculturale și lingvistice a poporului român pe vatra sa strămoșească.

X

Dacă în privința vizitatorului avizat, obișnuit să-și petreacă o parte din timpul său liber prin sălile muzeelor de istorie, și nu numai, avem convingerea că poposind în Muzeul de istorie din Aiud va rămâne edificat asupra istoriei meleagurilor aiudene începând cu timpurile îndepărtate ale preistoriei și până la sfârșitul perioadei prefeudale, când s-a încheiat și procesul de formare al poporului român și a limbii sale, celorlalți vizitatori - ocazionali și mai puțin avizați - ne permitem să le adresăm rugămintea de a urmări parcurgerea " itinerariului " propus în acest ghid, pentru a-și forma o reprezentare veridică asupra istoriei acestor locuri, ca parte inseparabilă a istoriei românilor. Suntem convinși că în felul acesta toți vor percepe adevărul de necontestat că istoria românilor este indisolubil legată de teritoriul pe care s-a născut și trăiește și în prezent, teritoriu pe care au viețuit întotdeauna strămoșii lor. Iar din acest teritoriu fac parte și meleagurile Aiudului. Pe acest teritoriu al meleagurilor aiudene românii și-au continuat permanenta viață și supraviețuire chiar și în noile condiții istorice din evul mediu, de după cucerirea Transilvaniei de către regatul feudal maghiar.

Dar, problema viețuirii românilor pe meleagurile aiudene în evul mediu și în epoca modernă, până la Marea Unire de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, va putea fi urmărită în cadrul unei noi secții - cea de istorie - a expoziției de bază a Muzeului de istorie Aiud.(Matilda Tákcacs)

"Iancu nostru n-o fost un om ca toți oameni, el o fost cel mai mare și mai vestit fiu al Munților Apuseni pentru că el

și-a închinat toată viața numai și numai neamului său. Așa a fost, el s-a născut, a trăit și a suferit pentru binele neamului românesc".

"Iancu a fost Craiul Munților ! Iancu este mândria noastră, fala noastră, Soarele nost, cum spune cântecul: "Undei Iancu printre moți,/Cum-i Iancu îs moții toți ! "

Odată ajuns în inima Țării Moților, la Abrud sau Cîmpeni, călătorul dornic să vadă și să cunoască satul de obârșie al lui Avram Iancu, urmează șoseaua ce urcă Valea Arieșului către culmi, pe urmă drumul de peste baraj, spre stînga, pe Valea Arieșului și după o cale de aproape 20 km., cam tot atîția cât până în Albacul lui Horea, trecând prin Ponorel, ajunge în Vidra de Jos, de unde mai sunt doar 2 km. până în Vidra de Sus și la "Casa Iancului", iar de aici alți trei până în "centrul" comunei care îi poartă numele. Dar cel mai adesea, pelerinajul se oprește în partea de jos a satului, la muzeu, reținut și surprins de imaginea, clasică în felul ei, a casei aceluia căruia, înaintea tuturor, satul de obârșie i-a dat măsura faptelor, numindu-l "Eroul românilor".

Casa Iancului înfățișează tipul tradițional al construcțiilor Țării Moților din prima jumătate a veacului trecut. Vecinătatea dealului abrupt și împădurit ca și lipsa perspectivei și, deopotrivă, nivelul înalt al șoselei și însăși prezența brazilor mai înalți decât casa, crează, la prima vedere, o aparență scundă, miniaturală. Privind-o însă mai cu luare aminte, descoperi o construcție trainică și destul de arătoasă, o casă de lemn din bârne, lipite și vărute întotdeauna în alb, înălțată pe un fundament de piatră. Acoperișul ei înalt și maiestuos, de șindrilă, se identifică cu coronamentul brazilor ce ascund panorama din spatele casei: lunca îngustă, râul, iar dincolo de el, surprinzător de aproape, muntele în toată plenitudinea sa.

Trecând pragul casei, urcând treptele de lemn, ajungi în pridvör, iar de aici în cele două încăperi ale locuinței. O primă ușă se deschide spre dreapta dând în "odaia din față", de sărbătoare, de zile mari sau pentru oaspeți iar în alta, situată în capătul târnațului te îndreaptă spre tindă, în care familia își ducea viața cea de toate zilele.

Intr-un colț, patul părinților, cu lepedeu și perne, acoperit cu o cergă moțească, iar aproape de pat, atârnă în grindă leagănul familiei din nuiele de alun împletite, acoperit cu un lepedeu din pânză și o învelitoare din lână învârstată cu negru. În alte două colțuri se află masa și lavița, iar pe cuier atârnă sabia și cele două buzdugane. Pe perete se află o bucată din mantaua purtată de Iancu cât a fost student la Facultatea de drept din Cluj. Aceasta și celelalte piese de interior, de la tindeiele cu alesături colorate și perdele la vasele de lut și lemn la tacâmuri, amintesc faptul de viață, simplu și firesc al unei familii de moți.

Aceasta este casa în care a văzut lumina zilei, în care s-a născut și a copilărit Avram Iancu. Aceasta este casa în care au locuit până la sfârșitul vieții părinții săi. Aceasta este casa în care fiul lor Avram Iancu, bucurându-se de viață, a trăit până la revoluție apoi, mai mult sau mai puțin statornic, după revoluție, casa care l-a avut drept ultim proprietar pe Avram Iancu și pe nimeni altcineva decât neamul său.

În anul 1924 la împlinirea a 100 de ani de la nașterea eroului, prin grija mării asociații române ASTRA, din orașul Sibiu au fost construite anexele. Tot în anul 1924 Casa Memorială a fost declarată muzeu și s-a aflat sub îngrijirea lui Iancu Iosif, descendent din familia eroului, până în anul 1948. Din anul 1948 și până în anul 1950, în urma decesului lui Iancu Iosif, casa a fost îngrijită tot de un descendent din familia eroului, pe nume Puiuleț Gheorghe (bunicul actualei custode a muzeului). Din anul 1950 și până în anul 1957 pe

lângă casa memorială a mai funcționat o mică secție de artă populară într-una din încăperile anexelor, perioadă în care muzeul a fost sub îngrijirea lui Fiț Augustin. Această secție de artă populară a funcționat și după anul 1957, până la reorganizare, în anul 1972. Din anul 1957 și până în anul 1960 Casa a fost sub îngrijirea lui Popa Mircea. Din 1960 și până în anul 1964, custode al Casei Iancului a fost domnul Furdui Horea. De la 1 decembrie 1964 și până în oct. 1979, ca și restaurator muzeu a fost doamna Leahu Viorica. Incepând cu 1 noiembrie 1979 și până în momentul de față, ca și conservator, în cadrul muzeului se află Viorica Trifuț. Din anul 1924, de la data construcției anexelor și până în anul 1972 anexele din partea dreaptă au fost folosite ca și școală, clasele I-IV din satul Incești. Tot în anul 1924 și până în zilele noastre, funcționează biserica satului, legată de Casa Iancului în partea stângă. În anul 1972, la centenarul morții, școala cu clasele I-IV a fost mutată în anexele din stânga, muzeul s-a extins în dreapta, formându-se trei mari expoziții: istorie, artă populară, etnografie.

Expoziția de istorie cuprinde documente care vorbesc despre revoluția de la 1848, aspecte de la revoluție cât și aspecte ale răscoalei conduse de Horea, Cloșca și Crișan în 1784, capi ai răscoalei, prinderea lui Horea și a lui Cloșca și apoi tragerea pe roată. Expoziția de istorie se continuă cu anul revoluționar 1848 din Țările Române, cât și adunarea de la Blaj din 3-5 mai 1848: Transilvania organizată din punct de vedere militar în perioada 1848-1849, cetatea din munți, harta cu rezistența legiunilor românești conduse de Avram Iancu în perioada 1848-1849, luptătorii apropiați ai lui Avram Iancu, arme folosite în perioada revoluției: puști, pistoale, steagul de onoare purtat în timpul revoluției, cât și aspecte de după revoluție. Expoziția de istorie continuă cu câteva aspecte de la marele act al Unirii de la 1 Decembrie

1918 de la Alba Iulia, cât și de la marea sărbătoare care a avut loc cu ocazia centenarului nașterii în 1924.

Muzeul cuprinde o colecție de artă populară destul de bogată care reprezintă portul popular moșesc, cât și obiecte din industria casnică, iar partea de la demisol cuprinde ocupația moșilor, unelte din agricultură, păstorit, de dogărit, expoziția se incheie cu mijloace de transport, sanie de lemn și căruța moțească cu care acesta își ducea produsele la țară, aducând în schimb făină și bucate.

Prin pasiunea deosebită și dragostea de care a dat dovadă domnul profesor Ionel Gomboș, în cadrul școlii cu clasele V-VIII se află o bogată colecție de etnografie și artă populară care vine în completarea colecției din cadrul muzeului. Printre piesele mai de seamă amintim: ladă de zestre, luică, tipuri de depănători, pieptare, cojoace, unelte de dogărit, blide din pământ, cancee etc.

În cadrul muzeului se mai află o colecție de fotografii din zonă, 31 la număr, care cuprinde tipuri de case de locuit și biserici vechi, cum sunt: Casă din Cîmpeni în care a locuit apropiatul tribun al lui Avram Iancu, Nicolae Corcheș; Casă din Abrud, unde Avram Iancu a poposit în repetate rânduri; Podul de la Bucium Cerbu de lângă Abrud - unde în anul 1849, cetele revoluționare române au repurtat o strălucită victorie asupra armatei lui Hatvani; Biserica din Bucium Izbita - unde a fost prinsă Ecaterina Varga etc.

Pentru că ocupația de bază a moșului a fost și rămâne confecționatul de butoaie, ciubere, tulnice, donițe și tot felul de produse din lemn, prin cei mai de seamă meșteri din zonă amintim: Achimeț Mihai - confecționat tulnice; Gligor Petru - confecționat ciubere; Gligor Constantin - confecționat ciubărașe; Cioancă Traian - confecționat butoaie; Pogan Elena - sculptură în lemn; Briciu Ioan - sculptură în lemn; Todea Mihai - sculptură în lemn.

Pe valea Arieșului Mic se află și câteva monumente istorice cum sunt: " Dealul cu melci" din comuna Vidra, în care se observă urme de melci în rocă; statuia - bust a lui Avram Iancu din centrul comunei, operă a sculptorului Romul Ladea ridicată în anul 1972, la centenarul morții, biserica din lemn din comuna Vidra și din comuna Avram Iancu.

Țara moșilor este un ținut din Ardeal, un crâmpei de Țară, o brazdă din glie, o moșie românească. Domnește o autohtonie, un ram din Apuseni, un dram din sufletul poporului român, o flacără din inima lui. Aprinsă și pururea nestinsă, înflăcărată-n conștiință semănată ca într-un Olimp, de pe crestele munților, până-n albiile râurilor, peste tot în natură și om, prin codri și câmpuri, prin brazi și goruni, prin sate, crânguri și târguri în minte și inimă de copii, de bărbați, de femei și de vârstnici.

Tradiționala sărbătoare de pe Muntele Găina reprezintă o asemenea moștenire. Originile târgului sunt de natură legendară, el fiind cea mai veche tradiție socială a acestor locuri. Legenda spune că pe Muntele Găina trăia odată o găină care oua numai ouă de aur. Locuitorii de la poalele muntelui au încercat în mai multe rânduri să o prindă și să-i fure ouăle. Găina s-a răzbunat pe ei și a părăsit muntele zburând la Roșia. Vidrenii au rămas fără aur fiind siliți să se îndeletnicească cu prelucrarea lemnului.

La Găina fetele de măritat cu carele încărcate cu toată zestrea lor veneau și dacă norocul le scotea în cale pe feți frumoși, cununia se făcea pe loc, preoții fiind la îndemână și noile perechi plecau de acolo direct spre satele unde urmau să locuiască.

În 1924, la centenarul nașterii lui Iancu s-a ridicat pe platoul Găinii o troiță de piatră în amintirea eroului.(Viorica Trifuț)

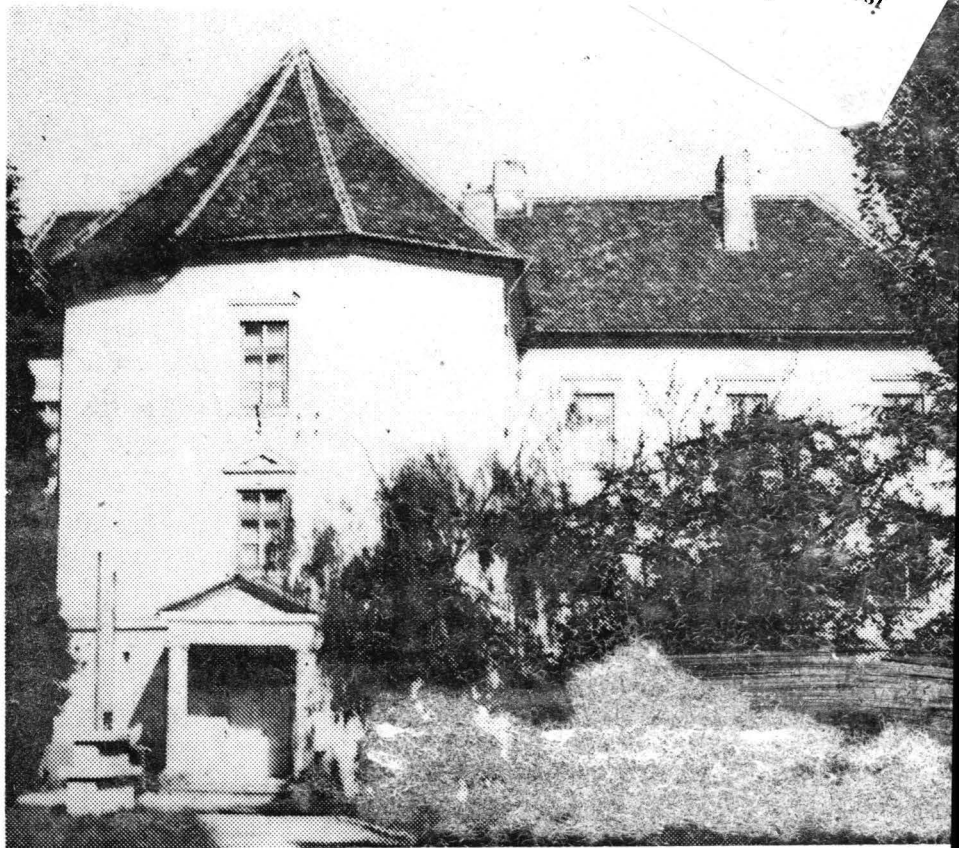
... Mic se află și câteva monumente
... sunt: " Dealul cu melci" din comuna Vidra, în
... se observă urme de melci în rocă; statuia - bust a lui
Avram Iancu din centrul comunei, operă a sculptorului
Romul Ladea ridicată în anul 1972, la centenarul morții,
biserica din lemn din comuna Vidra și din comuna Avram
Iancu.

Țara moșilor este un ținut din Ardeal, un crâmpei de
Țară, o brazdă din glie, o moșie românească. Domnește o
autohtonie, un ram din Apuseni, un dram din sufletul
poporului român, o flacără din inima lui. Aprinsă și pururea
nestinsă, înflăcărată-n conștiință semănată ca într-un Olimp,
de pe crestele munților, până-n albiile râurilor, peste tot în
natură și om, prin codri și câmpuri, prin brazi și goruni, prin
sate, crânguri și târguri în minte și inimă de copii, de bărbați,
de femei și de vârstnici.

Tradiționala sărbătoare de pe Muntele Găina
reprezintă o asemenea moștenire. Originile târgului sunt de
natură legendară, el fiind cea mai veche tradiție socială a
acestor locuri. Legenda spune că pe Muntele Găina trăia
odată o găină care oua numai ouă de aur. Locuitorii de la
poalele muntelui au încercat în mai multe rânduri să o prindă
și să-i fure ouăle. Găina s-a răzbunat pe ei și a părăsit
muntele zburând la Roșia. Vidrenii au rămas fără aur fiind
siliți să se îndeletnicească cu prelucrarea lemnului.

La Găina fetele de măritat cu carele încărcate cu
toată zestrea lor veneau și dacă norocul le scotea în cale pe
feți frumoși, cununia se făcea pe loc, preoții fiind la
îndemână și noile perechi plecau de acolo direct spre satele
unde urmau să locuiască.

În 1924, la centenarul nașterii lui Iancu s-a ridicat pe
platoul Găinii o troiță de piatră în amintirea eroului.(Viorica
Trifuț)

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în cadrul instituțiilor școlare și ecleziastice din Blaj, s-a născut dorința de a se colecționa unele materiale cu caracter muzeal, care să intereseze din punct de vedere științific, istoric și cultural, atât pe contemporani, cât și pe urmași.

Un rol însemnat l-au avut în acest sens și dispozițiile imperiale: " Ratio Educationis " (1777) și ulterior, reforma lui L.Thun (1849). Astfel, în anul 1851, la gimnaziul superior din Blaj, începe să se înjghebeze un muzeu¹ - de fapt cel dintâi al românilor din Transilvania² - care însă progresa anevoie, deși custodele său, eminentul profesor de științele naturii Simion Mihali - Mihalescu, dovedea multă energie și stăruință. Lipseau fondurile bănești necesare și o suficientă înțelegere din partea conducerii școlii.

Venirea lui Cipariu în fruntea gimnaziului în anul 1854, contribuie însă la schimbarea situației. Profesorul Simion Mihali, interesat îndeosebi de dezvoltarea colecțiilor de științele naturii, găsește " un călduros sprijin " în persoana noului director, care îi promite " o parte din didactru " pentru muzeu (fondurile școlare n.n.). Dar "didactrul" fiind neînsemnat, iar suma destinată muzeului foarte modestă, se hotărăște lansarea unui apel către public, căruia să i se facă cunoscută necesitatea dezvoltării muzeului, cât și lipsa de fonduri.

Apelul a avut un viu răsunet în rândul românilor animați de adevărate sentimente naționale. Gazeta Transilvaniei, Foaie pentru minte, inimă și literatură, Amicul școlii și alte periodice, precum și o serie de documente arhivistice, reflectă entuziasmul cu care un mare număr de intelectuali de diferite profesii, dar cuprinși cu toții de același elan patriotic, dăruiesc, fiecare după putință, sume de bani sau diferite piese. Se fac repetate colecte și se organizează reuniuni ale căror venituri erau oferite muzeului blăjean³.

În scrisoarea expedită din Abrud la 10 martie 1860, profesorul S. Mihali este informat de Dr. Hodosiu și de alții, că în localitate s-a organizat un bal pentru înzestrarea muzeului școlar din Blaj, la care s-a strâns un fond de 11 galbeni și 170 fl., lista donatorilor fiind trimisă spre publicare

în Gazeta Transilvaniei. Semnatarii scriso.
această sumă se adaugă la cea menționată în.
minte, inimă și literatură, nr. 43 din 1859.

Cu alt prilej, unul dintre donatori scrie că " .
putut da crucerii săi pe un scop mai sfânt, mai saluta
comun național de cum e muzeul din Blaj, de unde a
it
soarele pe cerul națiunii noastre " dorind " ca spre acest
să contribuiască tot românul cald, căci interesele noastre sunt
identice " .

Iacob Mureșianu, la 3 noiembrie 1861, scrie din
Brașov conducerii gimnaziului blăjean că a colectat pentru
muzeu 68 fl., iar Laura Mocioni a donat un galben bizantin
prin intermediul lui Vincențiu Babeș.

La 11 aprilie 1862, Axente Sever scrie din Alba Iulia
direcțiunii gimnaziului din Blaj că a trimis contra cost, pentru
muzeul acestuia 250 minerale dintre care, 225 fiind
cumpărate cu 90 fl., iar 25 le-a donat fostul posesor. Cu alt
prilej Axente Sever donează muzeului un pelican împăiat.

Într-un plan conspect se atestă că la balul care a avut
loc la Blaj în 30 ianuarie / 11 februarie 1863, s-a strâns în
folosul muzeului suma de 152 fl. și 31 cr.

Sosesc ajutoare până și din îndepărtata Bucovina încă
din anul 1859, când este trimisă suma de 153 fl. și 96 cr.
Printre contribuabilii respectivi se afla și Aron Pumnul.

Din sumele bănești provenite de la persoane
particulare sau în urma reuniunilor și colectelor organizate în
folosul muzeului gimnazial, minerale s-au cumpărat în
măsură mai mică deoarece existau în cantități mari datorită
unor donații, au fost achiziționate piese pentru colecțiile de
botanică, zoologie și istorie.

Dacă atenția lui Simion Mihali se îndrepta cu
precădere spre înzestrarea muzeului din Blaj, cu piese de
științele naturii, Timotei Cipariu adânc preocupat de istoria

limbii și a poporului român, a impulsionat colectarea de mărturii arheologice, documentare și cultural - artistice.

În timpul directoratului său (1854 - 1874), muzeul se îmbogățește mai ales cu obiecte și monede române, dintre care, nu puține le-a dăruit el însuși. Simion Balint, fostul tribun de la 1848, îi trimite din Roșia Montană câteva table cerate, iar alți binevoitori îi trimit monede. În 1857 se face "Consignatio monetarum", iar în anul următor patrimoniul sporește în antichități. Simion Ulpian din Hațeg, trimițând la Blaj asemenea piese afirmă: "Am fost poftit a trimite acele antichități la Viena și la Cluj, pe lângă o bună răscumpărare, totuși mai bine am cugetat, a le înștiința la Blaj, de unde și eu îmi luai mântuitoarea-mi creștere.

De notat că tablele cerate au fost publicate și comentate de Timotei Cipariu la un real nivel științific în *Annales Gymnasii gr. catholici maioris Blasiensis pro anno scholastico MDCCCLV, MDCCCLVII, MDCCCVIII, Archivu pentru filologia și istoria, nr. III - VIII, 1867.*

În repetate rânduri T. Cipariu menționează în *Archivu . . .* sau în programele gimnaziului, numele donatorilor, alături de prezentarea științifică a pieselor și de calde mulțumiri. În *Archivu. . . nr. XXII, 1870*, publică și un articol al donatorului Andrei Cosma din Zalău, care, bine documentat, descrie vestigiile romane de la Porolissum. Este evidentă intenția redactorului revistei de a încuraja cercetările arheologice de teren, făcându-le cunoscute prin publicații.

În posesia muzeului au intrat diverse materiale aparținând și altor epoci istorice. Din colecțiile sale nu lipseau nici cărțile vechi românești, icoane și reproduceri după opere de artă celebre. Într-o adeverință din Blaj, cu data 27 aprilie 1861, George Rațiu face cunoscut că a

cumpărat pentru muzeu două icoane ale lui "Michaele Voda".

Sprijinul activ primit de muzeu se datorește, fără îndoială, și prestigiului unanim de care se bucura, pe drept cuvânt, directorul gimnaziului din Blaj în cercurile largi ale intelectualității românești în calitatea sa de om de înaltă cultură și de fruntaș al revoluției de la 1848 din Transilvania. În acest sens, Cipariu poartă o amplă corespondență din care am prezentat doar câteva exemplificări.

De fapt, la un moment dat, bogatele și variatele piese adunate cu răbdare, competență și cheltuială, depășeau necesitățile unui muzeu școlar. Deja la 1860, muzeul era înzestrat cu o seamă de obiecte, materiale și aparate din domeniul istoriei, științelor naturii și fizicii. Existența în suficientă măsură a acestora în școală făcea posibilă ridicarea eficienței lecțiilor. Conducerea gimnaziului intenționa ca la Blaj să se formeze, cu timpul, un adevărat muzeu național⁴. Desigur, Cipariu era la curent cu întemeierea unor asemenea muzee în diferite țări ale Europei.

Eruditul cărturar blăjean, după cum am văzut, a manifestat o grijă deosebită pentru depistarea, achiziționarea, selectarea, conservarea și expunerea materialelor în muzeu, aducându-și prețiosul aport la desfășurarea activității de educație patriotică și cultural - științifică. El are meritul de a fi împletit această activitate cu cea de publicare științifică a pieselor, de semnalare a diverselor puncte de interes arheologic și de încurajare a cercetărilor de teren. Principiile după care s-a călăuzit și pe tărâmul muzeografiei sunt uimitor de moderne, viabile și în prezent.

Se cuvine să precizăm că în activitatea muzeografică, Cipariu a întreținut relații de colaborare cu Muzeul ardelean (Erdelyi Muzeum), înființat la Cluj în 1859 și cu Societatea

Astra, întemeiată în 1861, printre fondatorii căreia, după cum se știe, s-a aflat și el.

Preocupările cultural - științifice ale Astrei (cu sediul la Sibiu), printre care se înscrie și întemeierea unui muzeu reprezentativ al românilor din Transilvania, au determinat canalizarea eforturilor în această direcție. Astfel, interesul față de muzeul din Blaj scade simțitor.

În cadrul muzeului gimnazial blăjean obiectele istorice și de științele naturii erau expuse împreună, în aceeași sală, situație care a durat până în anul școlar 1889/90, când acestea se vor separa în două colecții distincte⁵.

"Cabinetul de arheologie" primește două încăperi, iar obiectele de științele naturii rămân în aceeași încăpere⁶. Fiecare colecție avea custodele său propriu recrutat dintre profesorii de specialitate. Cu toate dificultățile întâmpinate în colectarea materialului muzeal, totuși acesta sporește treptat.

În anul 1889, muzeul intră în posesia moștenirii colonelului David baron Urs de Mărgineni (Făgăraș), care cuprindea o serie de mărturii privitoare la viața și activitatea acestui brav bărbat. Demnă de semnalat este și donația făcută în anul 189~ de către mitropolitul Vancea.

Până la de lanșarea primului război mondial, muzeul se îmbogățește cu diferite piese valoroase ce sunt semnalate în repetate rânduri de către Anuarul gimnaziului superior din Blaj. Dintre acestea menționăm: vase de lut, unelte și arme din piatră, bronz și fier (preistorice), inscripții, opaițe, obiecte de ceramică, fragmente de mozaic (romane), descoperite la Alba Iulia și Grădiște, monede grecești, romane, bizantine și din evul mediu, arme și documente feudale, cărți bisericești în limba slavonă și română, antimise din timpul episcopilor Ioan Inocențiu Micu Klein, Petru Pavel Aron și Ioan Bob, medalii din aramă și bronz, pușca purtată de prefectul Vasile Moldovan în timpul revoluției de la 1848 ș.a.⁷

Pe parcursul primei conflagrații mondiale, ritmul de depistare și achiziționare de la muzeul gimnazial blăjean încetinește. Asistăm chiar la unele înstrăinări, îndeosebi în rândul monedelor de aur și argint. De remarcat că, în toamna anului 1918 colecțiile muzeului se întregesc cu diverse arme și mitraliere capturate de gărzile naționale românești, de la armatele puterilor centrale.

După război, muzeul continuă să funcționeze în incinta liceului blăjean. Alte obiecte și documente prețioase erau depozitate la Biblioteca Centrală și la Mitropolie.

Se simțea o nevoie imperioasă ca toate materialele cu valoare muzeistică să fie reunite într-un spațiu unic, care să ofere condiții optime de vizitare și de cercetare.

Muzeul de sine stătător se inaugurează în primăvara anului 1939. El poartă denumirea de Muzeul Blajului și ocupă patru săli de la etajul Palatului Cultural, recent construit. Primul director al instituției este distinsul profesor Ștefan Manciuș, doctor în geografie, preocupat deopotrivă și de istoria națională. Acesta conduce muzeul cu mult zel și pricepere până în anul 1941, când devine cadru universitar la Cluj. Până în anul 1948 muzeul este condus de profesorul de desen Virgil Fulicea, afirmat ulterior la Cluj ca sculptor de marcă al Transilvaniei.

Colecțiile muzeului cuprindeau un variat material arheologic și istoric, precum și un bogat sortiment de exponate cu caracter etnografic.

În holul muzeului, cât și pe scările ce duceau la etaj, erau expuse două porți românești vechi din lemn de stejar, măiestrit sculptate, altare votive, pietre funerare și reliefuri romane, inscripția în piatră referitoare la construirea în anul 1535 a castelului blăjean, care aparținuse lui Georgiu Bagdi, icoane românești pictate pe lemn și sticlă, diferite diplome, tablouri, vederi ș.a.

Într-o încăpere era reconstituit interiorul unei case țărănești de pe Valea Secașului. Dintre obiectele prezentate cităm: patul încărcat de perne și țesături, lada de zestre, cusături, ștergare, cămăși, blide, ulcioare, icoane de sticlă, cruci de lemn etc.

Piese istorice, clasate pe epoci, erau orânduie în sala mare. În acest scop au fost confecționate opt dulapuri și șase vitrine. Alte exponate atârnav pe pereți și chiar pe tavan.

Epoca neolitică era reprezentată prin: unelte și arme din piatră și os, vase de lut ș.a. Epocile bronzului și fierului erau ilustrate prin obiecte aflate în județele Alba și Târnava-Mică. Deosebit de interesant era mormântul scitic descoperit la Blaj, îngrijit reconstituit. Materialele romane proveneau din diferite centre ale Daciei Romane: cărămizi și țigle cu inscripția Legiunii a XIII-a Gemina, fragmente de mozaic, tuburi de conductă de apă, râșnițe, opaițe, ulcioare de ceramică, sculpturi în piatră etc. Din evul mediu proveneau diverse arme, coifuri și platoșe din zale, ghiulele, manuscrise slavonești și arabe, tipărituri în limba latină.

Revoluția de la 1848 din Transilvania era înfățișată prin proclamații adresate poporului român de către fruntașii săi, ca și de guvernul maghiar sau de Curtea imperială. De la Avram Iancu provenea o scrisoare autografă, iar de la Axente Sever un baston. Mai erau expuse cărți importante referitoare la revoluția pașoptistă și arme folosite cu acel prilej: puști, pistoale, săbii, sulite.

Actul unirii Transilvaniei cu România, pecetluit pentru vecie la 1 decembrie 1918 la Alba Iulia, era marcat prin ziare și reviste apărute la epoca respectivă, prin corespondența, protocoalele și procesele verbale de organizare ale gărzilor naționale românești. La acestea se

alăturau o serie de arme, puști și mitraliere, confiscate de la armatele puterilor centrale.

Istoria Blajului era prezentată prin numeroase acte, diplome, scrisori, manuscrise și vederi. Trebuie menționate cele câteva scrisori adresate de episcopul Inocențiu Micu Klein împărătesei Maria Tereza, prin care se solicita variate drepturi pe seama poporului român din Transilvania, actul original emis de episcopul Petru Pavel Aron cu prilejul deschiderii școlilor de la Blaj, în anul 1754, manuscrise prețioase provenite de la corifeii Școlii Ardelene, Samuil Micu și Petru Maior, călimara din lemn a lui Gheorghe Șincai în care își înmuia pana pentru a scrie vestita sa Hronică a românilor și a mai multor neamuri.

În sala mare mai erau prezentate o serie de personalități: baron David Urs de Margina, mitropoliții Alexandru Sterca Șuluțiu, Ioan Vancea, Victor Mihali, Vasile Suci. Un interes special era acordat academicienilor Timotei Cipariu, Ioan Micu Moldovan și Augustin Bunea. Dintre mărturiile referitoare la activitatea lui T. Cipariu amintim manuscrisul integral al revistei Archivu pentru filologia și istoria, un carnet cu însemnări în limba arabă, una dintre tablele cerate române.

Interesantă și bogată era, deopotrivă, colecția de numismatică și sigilii.

În cea de a treia încăpere a muzeului se aflau obiecte de artă religioasă: icoane pictate pe lemn, cruci, sfeșnice, prapori, odăjdii, potire, discuri, cădelnițe ș.a. Aici mai era expus și Liturghierul donat bisericii din Bucurdeea de către doamna Marica, fiica lui Constantin Brâncoveanu.

A patra cameră a muzeului era rezervată istoriei tipografiei din Blaj. Un loc aparte îl deținea vechiul teasc din lemn, plăcile de lemn gravate, care au servit la împodobirea cărților bisericești cu cadre de foi de titlu, ilustrații, viniete și

inițiale ornamentate, un eșantion din vechile tipărituri apărute în renumita tiparniță din care cităm Biblia lui Samuil Micu, 1795.⁸

Sub această formă muzeul a funcționat până în anul 1948.

În primii ani ai regimului comunist muzeul a suferit mult, ca și atâtea alte instituții de cultură din Blaj și din țară. O serie de piese au dispărut sau au luat calea așezămintelor culturale. Dintre acestea menționăm: mormântul scitic, tablele cerate romane, brâul de fier al episcopului Petru Pavel Aron, călimara lui Gheorghe Șincai, șerparul lui Ioan Buteanu, pana de aur a lui George Barițiu etc.

După o întrerupere de trei ani, muzeul și-a redeschis porțile sub denumirea de Muzeul raional Blaj. De data aceasta este organizat după criteriile orânduirilor sociale. Din anul 1951 muzeul nu mai este condus de un director, ci de un muzeograf coordonator: Vasile Pușcaș, până în anul 1953 și din acel an, de Pompei Bârlea, până în anul 1967.

Cei doi muzeografi coordonatori erau profesori de istorie, bine pregătiți profesional. Ei au depus un interes deosebit în procesul de refacere și de îmbogățire a patrimoniului muzeal cu noi mărturii arheologice și documentare.

În anul 1960, datorită schimbărilor intervenite în administrația politică a raioanelor, muzeul își schimbă numele în Muzeul orașului Blaj.

Din anul 1964 muzeul este adăpostit la etajele I și II ale vechiului castel, el însuși un însemnat monument istoric.

Spațiul de expunere și de depozitare este considerabil mai amplu în raport cu cel existent la etajul Palatului Cultural.

Expoziția permanentă a muzeului se desfășura în șase săli de la etajul doi al castelului. Erau trecute în revistă

momente și aspecte semnificative din trecutul glorios al orașului. Etajul întâi era destinat expozițiilor temporare. O bună bucată de vreme aici au fost expuse animale și păsări împăiate, care proveneau din vechile colecții ale liceului blăjean. Tot aici se putea viziona un ierbar inedit, Flora Blajului în folclorul românesc, întocmit de profesorul Ioan Popu-Câmpeanu. Dar această expoziție prelungită nu s-a transformat într-o secție de științele naturii cum s-a afirmat.⁹ Existau, de asemenea, câteva camere pentru depozite și birouri. Cu timpul, muzeul a intrat și în posesia încăperilor de la parter, ocupate ani de zile de alte instituții. S-au creat spații suplimentare, atât de necesare pentru organizarea expozițiilor temporare, capabile să atragă noi vizitatori.

Pensionându-se Pompei Bârlea, din toamna anului 1967, este numit muzeograf coordonator Cornel Tatai, proaspăt absolvent al Facultății de istorie din Cluj, care cu data de 1 mai 1979 devine director, funcție deținută până în toamna anului 1992, când trece în învățământul superior (Universitatea "1 Decembrie" din Alba Iulia).

În anul 1973, cu prilejul aniversării a 125 de ani de la revoluția de la 1848 din țările române, muzeul este reorganizat în profunzime, înfățișând istoria Blajului și a patriei, din cele mai vechi timpuri și până în contemporaneitate. De atunci muzeul poartă denumirea de Muzeul de istorie Blaj.¹⁰

Trebuie spus că muzeul este utilat cu mobilier ultramodern, care poate facilita o viziune agreabilă. Sunt folosite hărți și grafice de o evidentă sugestivitate. Blajul este angrenat în momentele și evenimentele de primă mărime din istoria României.

La etajul I, în trei săli, sunt prezentate piese semnificative din epocile neolitică, bronzului, fierului, dacoromană și feudalismului timpuriu, descoperite la Blaj ori în

Transilvania. Expoziția permanentă continuă la etajul II în alte șase săli. Se punctează diferite aspecte ale epocii feudale, după care se trece la problemele majore din istoria Blajului secolului al XVIII-lea: lupta lui Inocențiu Micu Klein în vederea dobândirii de drepturi economice, social-politice și culturale pentru românii din Transilvania, tipografia de la Blaj, înființată la 1747 (sunt prezentate teascul de lemn, plăci de lemn gravate, cărți vechi apărute în ilustrația oficină), deschiderea școlilor din Blaj în anul 1754 sub păstoria lui Petru Pavel Aron, Școala Ardeleană, mișcare ideologică, politică și culturală cu caracter iluminist, pusă în slujba poporului român (sunt expuse cărți și documente referitoare la activitatea corifeilor), momentul *Supplex Libellus Valachorum*, revoluția de la 1848 din Transilvania și rolul Blajului în cadrul ei (cele trei adunări naționale din aprilie, mai și septembrie), "Pronunciamentul de la Blaj" (1868), prin care se protestează vehement împotriva dualismului austro-ungar, încheiat cu un an înainte, Blajul și războiul de independență (1877 - 1878), rolul Blajului la actul unirii Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918, consacrat la Alba Iulia.

Pe scurt, este evidențiată importanța culturală și politică pe care a avut-o Blajul în istoria românilor, în decursul secolelor XVIII - XX. Sunt prezentate documente, cărți, ziare și reviste, arme, steaguri etc.¹¹

Din păcate, trebuie spus că în anii de teroare ai așa zisei "epoci de aur", colecțiile muzeului au fost grav diminuate în urma unei dispoziții brutale împotriva căreia muzeele mici nu mai puteau poseda obiecte din metale prețioase. Ca atare, în timp de 48 de ore a trebuit ca toate piesele din aur și argint pe care le deținea muzeul să fie predate Muzeului "Unirii" din Alba Iulia. Astfel, muzeul din Blaj a fost lipsit de tezaurul dacic din argint, descoperit în

satul Lupu, comuna Cergău, de o excepțională valoare istorică și artistică, de podoabele din aur provenite din necropola scitică de la Blaj, unice în țară, de numeroase monede romane și medievale din argint ș. a.

Cu toate acestea, muzeul mai deține în prezent, pe lângă unele piese arheologice și istorice menționate în cadrul expoziției permanente și alte obiecte și documente de mare valoare, cum ar fi registrul inventar, încasări și cheltuieli al tipografiei din Blaj pe perioada 1787 - 1821, cărți vechi românești și străine, icoane pictate pe lemn și sticlă etc.

Chiar dacă în ultimele decenii muzeul nu a beneficiat de sume bănești necesare achiziționării de materiale cu caracter muzeistic, totuși patrimoniul său s-a îmbogățit ritmic, ca urmare a unor donații generoase. Astfel, în colecțiile acestuia au intrat numeroase și variate piese arheologice, cărți, reviste și ziare, tablouri datorate pictorilor blăjeni: F. C. Domșa și Iuliu Moga, xilogravuri semnate de renumitul artist plastic Gy. Szabo Bela ș. a.

Muzeul a participat din plin, alături de alți factori la desfășurarea unei activități cultural-educative, eficiente, în rândul tuturor categoriilor de cetățeni și îndeosebi în rândul tineretului.

Deși, din cauza lipsurilor financiare, muzeul nu a avut posibilitatea de a edita publicații proprii, totuși, rezultatele cercetărilor laborioase, întreprinse de specialiștii de aici, au văzut lumina tiparului în cadrul unor prestigioase reviste de specialitate din țară. (Apulum, Acta Musei Napocensis, Studia Universitatis Babeș-Bolyai-Cluj, Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie - Cluj, Biblioteca și Cercetarea - Cluj, Ars Transsilvaniae, Sargetia, Revue Roumaine d'Histoire, Revista Muzeelor și Monumentelor ș. a.)

Așadar, Muzeul de istorie Blaj, reprezintă o instituție care poate să corespundă celor mai înalte exigențe ale muzeografiei contemporane.

După anul 1989, așa cum era și firesc, Mitropolia greco-catolică (unită) a cărei sediu s-a aflat timp de trei secole în castelul lui Georgiu Bagdi, își revendică drepturile. Ca atare, în ultimii ani, spațiul rezervat muzeului s-a restrâns considerabil, muzeul funcționând împreună cu Mitropolia, în aceeași clădire istorică.

Coordonat în prezent de profesoara Xenia Poptelecan, muzeul este pe cale de a se muta într-o clădire modernă, relativ încăpătoare, situată în parcul "Avram Iancu" din centrul orașului. Este vorba de fostul Club al tineretului. Fără îndoială, cu acest prilej, vor fi necesare forțe sporite, care să contribuie la realizarea unui muzeu modern, întemeiat pe criterii științifice, cât mai obiective. Numai astfel, pot fi satisfăcute pretențiile crescânde ale vizitatorilor sosiți din țară și străinătate.(Cornel Tatai - Baltă)

NOTE

1. Nu cunoaștem actele oficiale de înființare.

2. Dr. Coriolan Petranu, Muzeele din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. București, 1922. Vezi îndeosebi p. 16, 39, 90-94, 169, 171, 172. Din aceste pagini, se desprinde faptul că la alte școli românești din Transilvania, colecțiile muzeale s-au alcătuit ulterior celor din Blaj și erau de mai mică însemnătate. Primele colecții ale "Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român" (Astra) se formează la Sibiu în 1867, iar un "muzeu național-cultural", într-un sediu aparte, aici, se inaugurează în anul 1905. Dincolo de Carpați: "În 1834/5 a luat ființă, la colegiul Sf. Sava, o colecție arheologică cu scop didactic, temelie a viitorului Muzeu Național de Antichități din București (1864)". Virgil Vătășianu, Prefața ediției românești la lucrarea lui Udo Kultermann, Istoria istoriei artei, vol. I. București, 1977, p. 14,15.

3. Vezi pentru detalii: Dr. Ambrosiu Chețianu, Istoria naturală și Muzeul de la școlile din Blaș, Blaj, 1902; Ștefan Manciulea, Muzeul Blajului, Blaj, 1940; Cornel Tatai - Baltă, Timotei Cipariu, precursor al muzeografiei românești din Transilvania, în Apulum, XVI, 1978.

4. Ambrosiu Chețianu, op. cit., p. 31.

5. Ibidem, p. 30.

6. La un moment dat colecția de științele naturii deținea și craniul prezumtiv al marelui poet romantic maghiar Petöfi Sándor. Vezi Ambrosiu Chețianu, op. cit., p. 32 - 34.

7. Ștefan Manciulea, op. cit., p. 10 - 12.

8. Ibidem, p. 16 - 19, 24 - 30.

9. Pompei Bârlea, Blaj, Mic îndreptar turistic, București, 1968, p. 12.

10. O prezentare a expoziției permanente a muzeului reorganizat în 1973, vezi la Stelian Popescu - Nicolae Josan, Muzeul de istorie Blaj, în Acta Musei Napocensis, X, 1973.

11. Date referitoare la situația muzeului în diferite momente ale existenței sale vezi și la: Dr. Ioan Rațiu, Blajul, Brașov, 1911. p. 70; Alexandru Lupeanu, Călăuza Blajului, Blaj, 1922, p. 71-75; Pompei Bârlea, op. cit., p. 10 - 12; Mircea Buza, Mircea Stroia, Blaj, Mic îndreptar turistic, București, 1985, p. 59 - 63.

MUZEUL "AVRAM IANCU" CÎMPENI

Muzeul "Avram Iancu" din Cîmpeni este situat într-un pitoresc cadru natural din Munții Apuseni, unde natura s-a însuflețit în permanență cu omul, realizând o simbioză fericită.

Muzeul a fost deschis în 30 mai 1989, an aniversar a 150 de ani de la luptele eroice din zona Munților Apuseni, conduse de Craiul Munților Avram Iancu.

În perioada revoluției - în această clădire a fost cartierul general al lui Avram Iancu.

Prima sală a muzeului, prezintă cu ajutorul unor piese și a unor materiale (fotografii, schițe, hărți) istoria veche și străveche a acestor meleaguri, parte integrantă din istoria țării noastre.

Accentul este pus pe civilizațiile preistorice - respectiv din neolitic, epoca bronzului și prima vârstă a fierului cu descoperirile specifice fiecărei epoci în parte - apărute printre altele la Alba Iulia, Zlatna, Teleac

Perioada Daciei libere este ilustrată de realizările civilizației daco-getice, punându-se accentul pe cucerirea civilizației predecesorilor noștri, fiecare istorie care a stat la baza înfăptuirii de către Burebista a primului stat dac centralizat și independent.

Deși perioada de la Burebista la Decebal - sec. I î.e.n. - sec. I e.n., sunt ilustrate, cu ajutorul unor descoperiri arheologice - civilizația fierului, apoi olăritul și circulația monetară. Alături de hărțile ce prezintă frecvența și continuitatea așezărilor autohtone în această perioadă, pot fi văzute obiecte sau imagini ale unor descoperiri arheologice din această perioadă: monede, unelte agricole, ceramică, obiecte de podoabă, opaițuri etc. - ca dovezi reprezentative ale culturii materiale și spirituale caracteristice poporului român.

În sala a doua ideea fundamentală este constituirea statelor feudale românești, care a reprezentat un moment de seamă în lupta pentru afirmarea și păstrarea independenței, iar ca idee semnificativă fiind - Cronica pictată de la Viena, cuprinzând relatări despre lupta de la

Posada din 1330 și izbânda oștirii române condusă de Basarab I alături de portretele întemeietorilor statelor feudale românești Basarab I și Bogdan I. O hartă marchează primele formațiuni politice românești pe întreg teritoriul patriei noastre - cnezate și voievodate, ce vor constitui nucleeele de formare și organizare a viitoarelor state feudale. Un valoros și interesant grupaj de materiale - copii după documente de epocă, obiecte originale, aduce în fața vizitatorilor, epoca glorioaselor lupte purtate de Țările Române sub conducerea lui Mircea cel Bătrân, Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, care în fruntea oștilor au apărat cu eroism și bărbăție glia strămoșească. Sunt apoi prezentate scene ale marilor lupte și strălucitele victorii de la Rovine, Nicopole, Varna, Vaslui.

O trăsătură esențială a istoriei noastre care este redată în expoziție o constituie permanentele legături, pe plan economic, militar și cultural, ce au existat între țările române. Panourile înfățișează și principalele răscoale din evul mediu, puternica răscoală a țăranilor iobagi din 1437 - 1438 de la Bobâlna și războiul țăranesc din 1514 condus de Gheorghe Doja. Se subliniază astfel ideea majoră că în tot cursul istoriei noastre țăranimea a constituit forța socială principală în lupta pentru libertate și neatârnare. Momentele sunt întregite cu hărți ce înfățișază aria de desfășurare a răscoalelor, fotografii cu scene de luptă, unelte și arme improvizate utilizate de țărani, texte care menționează măsurile luate de asupritori asupra românilor: pactul încheiat între nobilii unguri, sași și secui cunoscut sub numele de Unio Trium Nationum din 1437.

Un loc important îl ocupă în cadrul expoziției Momentul Mihai Viteazul și înfăptuirea primei uniri a celor trei țări române. Sunt prezentate principalele bătălii de la Călugăreni, Târgoviște, Giurgiu și marele act istoric înfăptuit

în 1599 - 1600 Unirea sub un singur sceptru a celor trei țări române.

Secolul al XVIII-lea încheie perioada medievală: cucerirea habsburgică a principatului Transilvaniei urmată de înăsprirea dominației străine, determină o mare ridicare la luptă a românilor împotriva exploatatorilor străini, revoluția condusă de HOREA, CLOȘCA și CRIȘAN.

Răsfoind mai departe filele istoriei aflăm că, în preajma anului 1700, Transilvania a fost ocupată de Austria. La început, românii au crezut că sub austrieci vor avea un trai mai ușor, dar s-au înșelat. Asuprirea și birurile au fost încă mai grele ca în timpul stăpânirii turcești. De aceea o vorbă zicea: "Am schimbat jugul de lemn turcesc, cu un jug de fier austriac".

Prin fotodocumente, unelte și imagini ale unor scene de muncă legate de minerit - ca activitate specifică a locuitorilor din zonă - se urmărește redarea condițiilor de muncă care au determinat ridicarea la luptă a românilor. În cadrul expoziției sunt expuse arme de luptă, unelte de muncă folosite ca și arme de luptă (coasa sau furca), șteampurile folosite la separatul aurului și imagini ce ilustrează scene de luptă începând de la izbucnirea revoluției, înfrângerea răsculaților. Scene de execuție, portrete ale conducătorilor și busturi frumos realizate de sculptorul Pavel Mercea în 1988. Tot în această sală, conținutul celor trei panouri ilustrează ideea generală a caracterului unitar al revoluției române. Sunt prezentate imagini referitoare la cele mai importante evenimente revoluționare: Marea Adunare Populară de la Blaj - 3/15 mai 1848, Adunarea Populară de pe Câmpia Filaretului de lângă București, lupta eroică a pompierilor români pe dealul Spirii.

Sala a cincea, atât prin amplasare cât și prin tematica sa poate fi considerată spațiul central al Muzeului din

Cîmpeni. Aici găsim piese, imagini, documente, texte explicative referitoare la evenimentele revoluționare din Munții Apuseni în 1848 - 1849 și la personalitatea cea mai pregnantă a acestor evenimente - AVRAM IANCU.

Prin abundența și însemnătatea lor, exponatele acestei săli ilustrează direct însuși scopul înființării acestui minunat muzeu.

Prima serie de panouri oferă aspecte ale zonei Munților Apuseni la jumătatea veacului trecut, pentru ca vizitatorii să-și facă o impresie despre zonele care au constituit actul evenimentelor revoluționare. Astfel pot fi văzute aspecte din Cîmpeni, Abrud, Zlatna, Vidra. Sunt prezentate imagini ale unor importante locuri de bătălie, evenimente marcante ale revoluției din munți. Portretul lui Nicolae Bălcescu și textul alăturat se referă la semnificația vizitei acestuia în Munții Apuseni, la felul în care a fost primit de Avram Iancu și de ceilalți revoluționari de aici.

Numeroase imagini, documente și texte, evocă personalitatea celui care, dintr-un tânăr avocat - avea doar 24 de ani în timpul revoluției - a devenit "Craiful moșilor" adevăratul general al revoluției românești.

Avram Iancu este personajul principal al afișului intitulat "Les défenseurs de la nationalité roumaine" tipărit la Paris, pentru comemorarea revoluției. În continuare sunt prezentate fotocopii după o biografie a lui Avram Iancu și după catalogul gimnaziului din Zlatna, unde a studiat cel care urma să devină fruntașul revoluției. Impresionantă este și reproducerea după un desen înfățișându-l pe Iancu în fruntea moșilor înarmați. Rolul deosebit jucat de Avram Iancu în cadrul revoluției, faptul că el a fost cel care a înțeles cel mai bine singura cale ce li se mai deschidea românilor după Adunarea Populară de la Blaj, justifică realizarea unui moment special dedicat ilustrului fruntaș revoluționar,

conducătorul Legiunii Auria Gemina, având reședința la Cîmpeni.

Casa din Bistra unde se întruneau frunțașii revoluției, desenul reprezentând Bătălia de la Fântânele unde tribunul Corcheș a obținut strălucita victorie împotriva trupelor inamice conduse de Vasvari Pal, harta luptelor din munți.

Numeroase imagini etalate pe mai multe panouri în această sală, se încadrează în tema " Avram Iancu în conștiința urmașilor", de fapt recunoștiința față de toți cei care au luptat și s-au jertfit la 1848 - 1849. Un eveniment important, în această ordine de idei, a fost jubileul din 1924, când se sărbătoreau 100 de ani de la nașterea eroului când s-a dezvelit statuia mică a lui Avram Iancu executată de Constantin D. Bârlad.

O fotografie înfățișază ansamblul comemorativ de la Casa Iancului, apoi moșii la mormântul lui Avram Iancu.

Tot în scopul conturării personalității lui Avram Iancu, sunt prezentate texte cuprinzând referiri la revoluție, testamentul

lui Avram Iancu, un colț cu obiecte etnografice, arme și macheta tunului de cireș.

Programul revoluției române de la 1848 a mobilizat lupta pentru revendicări sociale și naționale ale românilor, decenii de-a rândul. Această idee stă la baza tematicii sălii următoare, a 6-a în cadrul muzeului. Două panouri sunt dedicate făuririi statului național modern român, prin unirea principatelor la 24 Ianuarie 1859 și războiului pentru independență.

Se subliniază cu acest prilej, sprijinul efectiv pe care românii transivăneni l-au dat fraților de peste munți, în lupta pentru unire și independență la 1859 și 1877.

Următorul panou are o tematică mai complexă, cuprinzând imagini și texte referitoare la lupta socială și națională a românilor la sfârșitul veacului trecut.

- Înființarea P. N. R. - 1881;
- Mișcarea memorandistă;
- Făurirea P. S. D. M. R. - 1893.

Un moment important este dedicat celui mai important eveniment din istoria poporului român în primul sfert al veacului nostru, făurirea statului național unitar român.

- înființarea consiliilor și gărzilor naționale;
- alegerea delegațiilor pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

Desfășurarea Marii Adunări Naționale și adoptarea prin votul unanim al celor 1228 de delegați oficiali a hotărârii de Unire a Transilvaniei cu România, care prin conținutul ei, a fost unul dintre cele mai democratice acte politice ale vremii.

Rolul jucat de cei peste 100.000 români la Marea Adunare Națională: participanții au garantat, prin prezența lor masivă, buna desfășurare a lucrărilor Adunării și certitudinea îndeplinirii Marii Uniri.

Semnificația documentelor și obiectelor din vitrinele acestei săli se remarcă armele și actele evocând rolul unor localnici în "Marele război pentru întregirea neamului".
(Mariana Bara)

MUZEUL ETNOGRAFIC LUPȘA

Pentru cei ce străbat Valea Arieșului, întâlnirea cu Muzeul etnografic din Lupșa este o oază de istorie și civilizație veche românească. Nu întâmplător muzeul este cunoscut atât în țară cât și în străinătate, incluzând aici și îndepărtata Americă.

Izvorâtă din pasiunea de o viață a unui om, respectiv învățătorul Pamfil Albu, această instituție stă mărturie în dovedirea permanenței și statorniciei neamului nostru pe aceste meleaguri istorice.

Data fiind vechimea elementului uman pe aceste locuri, în comună s-au păstrat valoroase documente de cultură populară materială, formele acestei culturi materiale constituind specificul etnografic al comunei și al zonei în care se situează.

Conștient de valorile existente aici după terminarea Școlii normale, tânărul moș Pamfil Albu s-a reântors acasă, ca învățător. Pentru tânărul dascăl Albu obiectele etnografice nu au fost rarități, curiozități, ci parte integrantă a vieții oamenilor, moșteniri din moși - strămoși. A început să le adune cu mult zel, fără să precupețească eforturile și chiar resursele materiale de care dispunea. A avut în Ana Ciapa - Albu, tovarășa de viață, un colaborator înțelept.

Ani în șir a cutreierat învățătorul Pamfil Albu satele și crângurile care formează comuna Lupșa, iscodind oamenii despre lucrurile vechi, despre rosturile lor, despre ce mai țin prin lădoaie, prin podul caselor, cămăși etc. Cei mulți l-au înțeles și l-au ajutat. I-au dat să păstreze lucruri dragi, moștenite de la părinți, moși și strămoși. De la cei mai lipsiți sau de la cei înstăriți le-a cumpărat cu bani buni luați de la gura celor 7 copii. Le băga într-o straiță, în desagi ori le lua în spate și pornea cu ele spre casă, gâfâind de multe ori sub greutatea poverilor.

Era în anul 1937, "o lăcruță" (penar) frumos sculptată se constituia ca punct de plecare pentru viitorul muzeu etnografic. Odată acțiunea începută, amploarea ei a crescut de la un an la altul până când spațiile disponibile de etalare și păstrare au devenit realmente neîncăpătoare. În anul 1952, colecția număra peste 2300 pise aparținând diverselor

sectoare ale expoziției permanente de astăzi. Era colecția personală a tânărului învățător lupșan. În acel an 1952 această colecție proprie a devenit Muzeul etnografic Lupșa.

În achiziționarea obiectelor s-a urmărit realizarea unui fond cât mai complet, mai reprezentativ pentru toate domeniile culturii populare.

Contribuția decisivă a venit din partea directorului de atunci al Muzeului etnografic al Transilvaniei din Cluj - Napoca și el moș din Sălciua, cu mare dragoste pentru neamul său.

Furnizând toate mijloacele auxiliare de expunere și păstrare a pieselor, directorul și etnograful Valeriu Butură și-a ajutat colegul "în aranjarea colecției într-o clădire cu etaj, așezată în centrul comunei și construită în anul 1872. Vechea jandarmerie (parter), vechea casă parohială și vechea școală (etaj) au devenit în acel an 1952 Muzeul etnografic de aici.

Astfel, expoziția muzeului arată, prin cele mai caracteristice vestigii etnografice păstrate, cum și-au agonisit lupșenii cele necesare traiului, care a fost portul lor tradițional, cum au fost organizate interioarele caselor și sălașelor. Se oferă aici o imagine amplă a muncii și traiului din cele mai vechi timpuri în cadrul în care acestea s-au desfășurat. Expoziția e oglinda satului de demult, cu rânduielile lui tradiționale, cu tot ceea ce este mai natural și firesc.

În organizarea expoziției permanente din 1952 s-a ținut seama de varietatea materialului documentar existent. În funcție de acest material colecționat cu trudă din toate satele și cătunele comunei s-au stabilit și apoi s-au organizat câteva sectoare tematice care în decursul trecerii timpului s-au îmbogățit cu noi piese. De remarcat în expunerea obiectelor împletirea prezentării expoziționale cu cea funcțională pentru o mai bună înțelegere a fenomenului

etnografic de către vizitatorii neavizați. De asemenea, s-a încercat în câteva sectoare realizarea unor serii evolutive de piese mergând până în contemporaneitate, capabile să ilustreze fantezia și ingeniozitatea țaranului român, purtător și păstrător de tradiții strămoșești.

Sectoarele tematice ale muzeului aflate la parter includ: culesul din natură, albinăritul, vânătoarea, pescuitul, păstoritul, cultivarea pământului, transportul și prelucrarea produselor agricole destinate alimentației omului.

Culesul din natură, albinăritul, pescuitul și vânatul s-au păstrat ca ocupații complementare deoarece natura e darnică în produse naturale, remarcându-se în acest sens fructele de pădure, ciupercile, plantele medicinale.

În sectorul cules din natură sunt expuse cârlige pentru aplecat crengile, zburături pentru coborâtul fructelor din pom, greble pentru cules afine, teocuri de scoarță pentru fragi, mure, ciuperci.

Numeroase au fost tipurile de curse pentru prinderea răpitoarelor sau a unor animale cu blănuri scumpe. Alături de acestea sunt expuse în sectorul vânătoare mijloacele străvechi de prindere a animalelor: vârfuri de săgeți pentru răpunerea sălbăticiunilor, măciuca, arcul cu săgeți etc.

Pescuitul la Lupșa a fost întotdeauna o ocupație secundară. De aceea nu lipsesc uneltele simple pentru prinderea peștilor din Arieș și din micile văi de munte. În sectorul pescuit se pot vedea cârlige, "aleșul", alături de vârșă de nuiel, aripa cu vârșă sau ostia cu care se pescuia noaptea la lumină puternică sau iarna sub gheață.

Mierea folosită ca hrană sau leac se căuta prin scorburile copacilor. Scorburile cu albine aduse acasă au fost primii stupi. În sectorul albinărit alături de scorbura veche sunt coșnițele de nuiel lipite cu băligar sau coșnița din scânduri de brad.

Ocupațiilor de bază le sunt destinate sectoarele principale ale expoziției de la parter.

În centrul sectorului de păstorit sunt plasate coliba (adăpostul individual al păcurăriței) și vatra pentru gătit. Alături de acestea sunt vasele și obiectele care intră în inventarul obișnuit al unui sălaș: "șuștare" pentru muls, troace de lemn pentru păstrarea laptelui, hurdoiul pentru ales untul, sacul de pânză pentru stors cașul, vasele pentru apă, "scafele" de lemn pentru măsurat sau "dioabele" de lemn cu capac pentru transportul jântiței, zarei, "năcrelii" și a smântânii.

Exponatele de bază ale sectorului agricol sunt plugul de lemn, grapa de lemn cu târș, jugul, fortila cu care se leagă atelajele sau cele destinate recoltatului "îmblăcii", grebla pentru ales paie, vânturașca. Pentru zdrobitul anumitor semințe se prezintă evolutiv principalele mijloace: lepedea cu "bălătruc", râșnița cu mâner sau râșnița cu rudă, cât și pivele de mână (de piatră sau de lemn), cărora le-au luat locul cele acționate de apă. Între mijloacele de transport prezente în acest sector sunt specifice munților "tragălu" pentru transportul greutateților mari și "fotragla" pe tălpi de sanie pentru transportul cerealelor și fructelor. Sectoarele majore de aici sunt: aurăritul, lucrul la pădure, șindrilăritul, industria casnică textilă, obiecte de uz casnic, portul și interioarele tradiționale locale.

În încăperile de la etaj sunt prezentate în continuare ocupațiile vechi.

Ocupațiile sunt prezentate în ordinea dezvoltării lor istorice, în felul acesta realizându-se o imagine vie a vieții locuitorilor de pe aceste locuri.

Aurul, atât de râvnit de toți, fie bogați sau săraci, se obținea aici cu unelte simple printr-o mare iscusință a oamenilor. În expoziție sunt prezente: " scaunul de spălat" (hurcă), "căușul" pentru turnat apa, petecele de lână sau

trocul special numit "saitroc", cu ajutorul căruia se alegeau firișoarele de aur.

Lucrul la pădure e ocupația de iarnă a lupșenilor, începutul făcându-se în scopul satisfacerii nevoilor gospodărești. În acest sector sunt expuse uneltele lucrătorului la pădure începând cu topoarele, securile, bardele, șașurile cu care "corhăneau" buștenii.

Un sector aparte este destinat șindrilăritului, ocupație importantă în trecut, care a decăzut oarecum prin înmulțirea fabricilor de țiglă. Alături de "capra de mezdrelit" (scaunul special amenajat pentru cioplitul șindrilelor) sunt uneltele necesare finisării: mezdrea, horjul etc.

Într-o sală alăturată sunt expuse diferite obiecte de uz gospodăresc făcute de meșterii de demult: clește, ciocane, dălți, încuietoare, zăvoare etc. Pentru ilustrarea evoluției fierului și a luminii se remarcă prezența în expoziție a lemnului "focului viu", care prin frecare produceau focul, păstrate în Apuseni ca o practică majoră medicinală. Alături sunt amnarul de oțel, cremene, iasca și "taplăul" folosite la aprinderea focului. Stearturile, sfeșnicele pentru lumânări, lămpășurile și diferite tipuri de lămpi vechi completează seria pieselor de iluminat.

Sectorul industriei casnice textile este bogat reprezentat în expoziția permanentă a muzeului. Sunt prezente aici și piepturi pentru prelucrarea lânii și a cânepei cât și războiul de țesut și anexele lui, care erau aproape toată iarna și primăvara în casă deoarece produsele textile din comerț erau greu accesibile.

Ultima parte a expoziției de bază este destinată ilustrării portului local și a interioarelor tradiționale locale.

Portul este bogat prezentat în expoziția de bază. În vitrine sunt expuse costume vechi și noi, tinerești și bătrânești. Deosebit de valoroasă este colecția de broderii a

muzeului. Formele sunt foarte variate, iar coloritul lor este sobru sau viu, întotdeauna armonios, constituind o trăsătură specifică locală sau zonală.

Pentru prezentarea cât mai amplă a modului de viață, în expoziția de bază a muzeului au fost reconstituite interiorul vechi lupșan destinat primirii oaspeților cât și interiorul în care familia locuia zilnic.

Camera pentru musafiri, numită "casa dinainte", "casa aranjată" sau "casa frumoasă" dezvăluie vizitatorilor condițiile de viață a lupșenilor. Într-un colț a fost reconstituită "camniș" cu toate accesoriile ei, apoi "almariul", colterele, podișoarele, culmea cu cancee. Pe pereți sunt piesele decorative ale interiorului vechi ce încadrează în mod armonios vechile icoane pe sticlă sau blidele de lut.

În interiorul ce reprezintă casa de locuit era prezentă vatra deschisă pentru focul cu căldare. Vasele și obiectele de uz casnic sunt puține la număr. Mobilierul era simplu. O masă, câteva scaune foarte simple, o laviță, un pat, un lădoi, sunt singurele piese ale interiorului, completat cu așternutul de paie, lepedeul de câlți și țolul gros de lână.

Alături de aceste sectoare trebuie specificată existența unor colecții de numismatică, mineralogie și de istorie, aceasta din urmă fiind ilustrativă pentru participarea lupșenilor la principalele momente din istoria locală.

Din numărul mare de exponate rețin atenția câteva obiecte cu valoare deosebită și chiar cu valoare de unicat. "Gujbele" sau "gânjile" (lanț de lemn) este considerat a fi unicat în muzeele de etnografie din țară și poate chiar și din străinătate, fiind un mijloc util în transportul buștenilor necesari în construcția podurilor peste Arieș. Colecția de "spegmnărițe" (mosoare pentru firul fin din fuior) și cea de "piepteni din piele de arici", aparținând industriei textile locale ilustrează capacitatea țaranului de a împleti utilul cu

frumosul cât și de a concepe și crea o mare varietate de modele pentru același gen de obiect. Nu lipsite de atractivitate sunt "fereastra cu obloc" sau cea "cu burduf", alături de "camniță" aflată la loc de cinste în interiorul tradițional lupșenesc. Ele dovedesc, dacă mai era nevoie, că țaranul a știut să folosească materialele din jurul lui în realizarea celor mai inedite mijloace de trai și de apărare împotriva factorilor nocivi.

Acestor exponate de excepție de factură etnografică li se adaugă alte două piese remarcabile pentru ilustrarea istoriei din zonă: steagul participant la marele eveniment de la 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia și masa devenită istorică prin faptul că la ea stătea și discuta cu colaboratorii din comună marele revoluționar de la 1848 din Transilvania, eroul moșilor, Avram Iancu. Cei care ne vizitează au, deci, posibilitatea de a vedea pe viu și obiecte aparținând istoriei locale, înglobată în zbuciumata noastră istorie națională. Cele două exponate se constituie în piese de rezistență în conștiința moșilor de pe aceste tărâmur.

Iată doar o prezentare sumară a câtorva obiecte ale patrimoniului muzeului nostru (8107 piese) ilustrative pentru etnografie și istoria locală, care împreună cu celelalte dau expresia vie a vieții noastre de aici, din zona Munților Apuseni.

Prin valoarea sa deosebită, muzeul din Lupșa a fost și rămâne punctul turistic central al Văii Arieșului și cel mai reprezentativ obiectiv cultural din zona Munților Apuseni, o adevărată stație pilot pentru o viitoare cercetare etnografică zonală. Multitudinea, diversitatea, bogăția și valoarea atristică și documentară deosebite a făcut ca acest muzeu să fie căutat de mass-media românească și străină.

Nu de puține ori învățătorul Pamfil Albu și realizarea sa de o viață a fost subiectul numeroaselor reportaje TV și

radio. Prin intermediul acestor reportaje s-a realizat nu numai o cunoaștere a valorilor patrimoniale din Lupșa ci și o ofertă de frumos pentru întreaga zonă a Apusenilor adresată nu numai celor autohtoni cât și străinilor, tot mai numeroși, ce ne vizitează. De altfel, prezența muzeului în diferite ghiduri turistice străine reafirmă deosebita sa valoare pe care vizitatorii străini o recunosc la fața locului.

Trebuie recunoscut însă faptul că cele mai multe și variate consemnări despre Muzeul etnografic Lupșa au apărut în presă. Cu diferite prilejuri, ziariști din presa centrală și locală au recunoscut în unanimitate că această instituție și organizatorul ei sunt demni de a fi cunoscuți în întreaga țară și chiar și aiurea. Nu întâmplător muzeului nostru i-au fost dedicate pagini întregi în revistele pentru străini, așa încât această colaborare cu presa s-a dovedit a fi benefică.

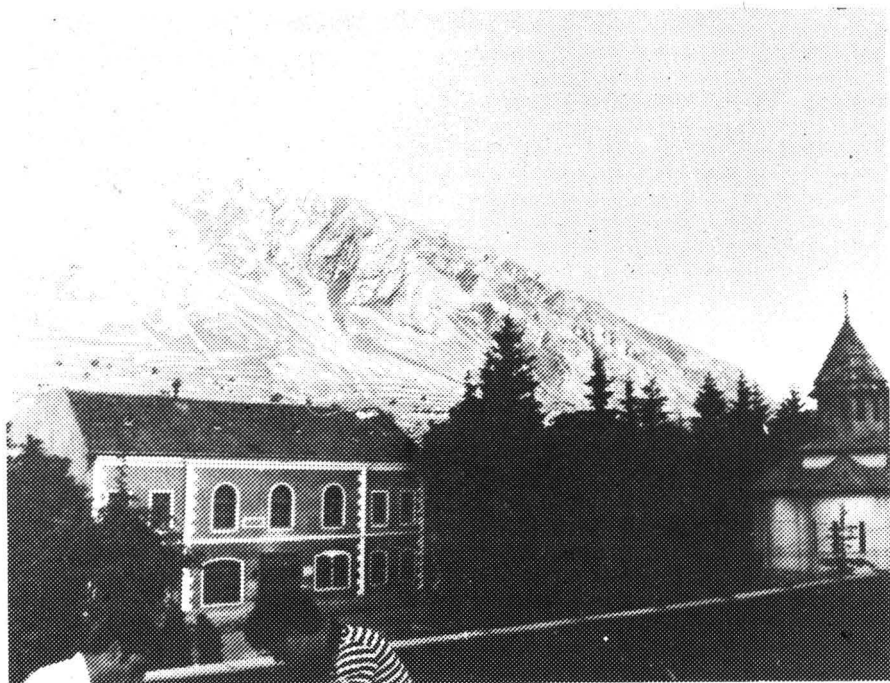
Deși situat în mediul rural, prin numărul, bogăția și valoarea pieselor de patrimoniu, muzeul poate rivaliza cu multe muzee de grad județean sau zonal. De aici și colaborarea pe care instituția a avut-o permanent cu unități similare din țară. Invitațiile de participare la manifestări culturale și științifice adresate muzeului au fost onorate cu deosebită plăcere, ca la rândul nostru să beneficiem de prezența unor personalități remarcabile din domeniu; la cele câteva sesiuni de comunicări ce au fost organizate aici cu prilejul diferitelor ocazii. Poate în viitorul apropiat această colaborare cu muzee similare va depăși granițele țării, făcându-se astfel o bună ofertă și reclamă culturii populare românești în speță, și a culturii românești în genere.

Cu siguranță că existența unui patrimoniu numeros implică și existența unui spațiu adecvat. Din păcate, cea mai stringentă problemă a muzeului este cea a spațiului, dovedindu-se încă o dată că acesta este insuficient, făcând, astfel, dificilă o percepere corectă a fenomenelor etnografice

prezentate în expoziția temporară. De aceea, această problemă trebuie rezolvată prin anexarea unor spații noi, adecvate organizării unor depozite științifice prin descongestionarea unor sectoare ale expoziției. În această direcție este de un real folos sprijinul material pe care l-ar putea oferi diverse firme și societăți atât din zonă cât și din județ. În acest mod am putea pune în adevărata sa valoare varietatea, diversitatea și bogăția patrimoniului Muzeului etnografic Lupșa.

Oricum, dacă drumurile vă poartă vreodată pe frumoasele plaiuri ale moșilor, vă invităm să ne fiți oaspeți. Suntem siguri că nu veți regreta popasul pe care-l veți face la Muzeul etnografic Lupșa. Acest edificiu cultural împreună cu Biserica " Sf.Gheorghe" și "Mănăstirea " (edificii de artă românească transilvană din sec. al XV-lea) formează o posibilitate unică de a vedea la ele acasă creații nemuritoare ale locuitorilor de aici.(Monica Albu - Rotaru)

MUZEUL ETNOGRAFIC RIMETEA

Satul Rimetea (până la 1925, Trăscău) este așezat în județul Alba, într-o depresiune mărginită de lanțurile estice ale Munților Apuseni (Bodarhágó) cu componentele sale (Banyáhegi), Egyeshő, Ordashő de o parte și Colțul Secuiului, de alta. Îngusta depresiune comunală de munți are o ieșire spre nord în direcția satului Buru prin îngusta vale a Rimetei, iar alta spre sud, în direcția orașului Aiud, prin satul Vălișoara și prin Cheile Aiudului. Cele două sate componente ale comunei, Rimetea și Colțești, au luat ființă în epoca formării comitatului Turda ca și componente ale

unei linii de a cărei centru era Moldoveneștiul. Secole de-a rândul, existența localității Rimetea a fost strâns legată de metalurgia feroasă. Tot ea a determinat și formarea, prin concurența multor elemente și influențe a populației satului și culturii specifice a acesteia.

În jurul anului 1949 s-a început colecționarea obiectelor muzeistice din Rimetea sub îndrumarea și sub conducerea profesorului Györbrió Pál. În anul 1952 a fost organizat muzeul cu ajutorul Muzeului etnografic al Transilvaniei din Cluj și cu ajutorul unor cercetători etnografi de la Universitatea din Cluj. Colecția obiectelor existente în muzeul nostru reflectă clar ocupațiile importante ale locuitorilor din Rimetea.

Din cele mai vechi timpuri, chiar din evul mediu, ocupația de bază a populației a fost mineritul, metalurgia precum și prelucrarea fierului. Această ocupație a ajuns în perioada de înflorire în secolul al XVIII-lea, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea decăzând din cauza scăderii minereului de fier. Trebuie să știm că în sec. al XIII-lea, datorită prezenței zăcămintelor de fier, anume cu scopul de a încuraja mineritul, au fost colonizați pe teritoriul comunei mineri specialiști din partea de nord a Austriei, care s-au asimilat cu trecerea timpului. Obiectele și uneltele de fier aflate în primele două săli ale muzeului sunt produsele fierarilor și meșteșugarilor din Rimetea care au fabricat unelte de minerit (târnăcopul, dalta, barosul), unelte pentru prelucrarea fierului (cleștele, nicovala) folosite în vereuri și ateliere, obiecte de uz casnic (frigările, tigăile), arme, pistoale, vârfuri de suliță, ghiulee, unelte folosite în agricultură (brăzdare, cuțite de plug, sape, hârlețe). Atelierele aveau ciocane acționate prin forță hidraulică.

Cu produsele fierarilor căruțașii au cutreierat punctele mai importante de desfacere de la Brașov până la Debrețin și de la Arad la Bistrița.

O treime a populației de bărbați din Rimetea lucra în minele din nord-vestul comunei, din care se văd și astăzi urmele. Îmbrăcămintea minerilor se compunea din izmene largi peste care s-au luat cioareci de piele de cal, în față, și la poale, cămașă din pânză de casă, iar peste ea un laibăr gri de postav și un "frisko" de pânză. Îmbrăcămintea a fost completată cu pantofi din piele de vită și cu o pălărie.

Alături de minereul de fier, cealaltă materie primă necesară metalurgiei o constituia cărbunele de lemn. Acesta provenea din marile păduri ale Rimetei, iar după ce acestea au ajuns domeniu feudal, din pădurile de fag achiziționate din alte sate. Minereul și cărbunii au luat drumul atelierelor hidraulice. Știm că în anul 1470, doar într-o jumătate de sat, au funcționat cinci furnale și nouă ateliere de fierărie hidraulică. Astăzi se văd canalurile de apă și dealurile de zgură din prelucrarea fierului. Negustorii care s-au ocupat cu vânzarea fierului, au fost oameni umblați, care s-au întors din drumețiile lor cu tot felul de lucruri plăcute la ochi, având un rol însemnat în sat în formarea culturii, a gustului și a artei populare. Negustorii din Cluj și alte orașe și-au procurat mărfurile de fier, sapa hârlețul, coasa și brăzdarul din Rimetea au fost căutate și cumpărate și de țărani din Țara Românească și Moldova. În Rimetea, alături de numărul mare de mineri, fierari, lăcătuși precum și ceasornicari, până în ultimele decenii au existat dulgheri, morari, cioplitori de piatră, rotari, tâmplari (care au și vopsit mobila), olari, cismări, croitori de sumane, dantelari și alți meșteșugari. Ei lucrau la comanda localnicilor sau a celor veniți de pe Valea Arieșului cu ocazia târgurilor săptămânale de sâmbătă. Veniturile provenite din mine, furnale, comerțul cu

produsele de fier a asigurat Rimetei bunăstarea și posibilitate unei dezvoltări de tip orășenesc. Deși locuitorii ambelor sate au fost iobagi ai familiei Toroczhay, ocupându-se cu mineritul și metalurgia, în comparație cu cei din Colțești, locuitorii din Rimetea au dus un trai liber, din punct de vedere material. Șirul de case cu demisol, construite din piatră, sunt expresia unei vieți îmbelșugate, cel puțin pentru o parte a populației. Mobilierul din interiorul locuințelor era pictat cu motive florale stilizate. La început, lăzile de zestre pictate erau cumpărate de la sașii din Sighișoara, vestitul centru ardelean de mobilier pictat. Mai târziu și pictorii locali de mobile au imitat cu plăcere stilul Sighișoarei.

Portul popular este considerat a fi portul maghiar cel mai frumos, cel mai bogat, luxos decorat, încât nici nu este propriu-zis un port popular, ci o variantă populară a portului nobiliar orășenesc din secolele XVII - XVIII. Ca materie primă se foloseau mărfuri cumpărate la târguri: catifea cu model și dantelă de aur din Viena; flanel molton în carouri din Boemia, flanelă din Sibiu, postav albastru-închis sau negru, din Brașov, marochinării din Turda și Aiud etc. Piesa de nelipsit din portul fetelor și nevestelor tinere a fost fusta albă din pânză încrețită. Pe cap purtau năframă pictată în ulei sau de mătase. Podoaba de cap a fetelor mari era o "parta" lată de o palmă, din catifea neagră acoperită cu dantelă aurită, cu panglici multicolore, purtată până la cununie când părul, prins deja în coc, era îmbrăcat într-o ceapsă târcată. Suplețea portului femeiesc a fost sublimată de cizma roșie de cordovan, cu carâmb creț, cu vârful ascuțit și încovoiat.

Chiar dacă nu este la fel de variat, ca pitoresc, nu rămâne în urma celui femeiesc nici portul bărbaților. Varianta cea mai veche a cămășii a avut mâneci largi, fără guler. A fost strânsă peste mijloc cu o curea de cordovan

împodobită cu aplicații din piele cu motive florale. Costumul a fost completat cu un pieptar cu gulere de vulpe sau cu un suman și cioareci strânși pe picior care intrau în cărâmbul cizmei.

Alături de portul popular unguresc, și portul popular românesc - de bărbat și femeie - specific văii și depresiunii Aiudului este bine reprezentat în muzeu.

Deci, frumusețea locuinței, bogăția portului, ornamentația pieselor de pat nu e întâmplătoare - reflectă situația economică în modul de viață - sunt rezultatul firesc al întinselor relații etno-grafice, economice și culturale cu celelalte naționalități transilvănene.

De la înființarea muzeului în 1952, au lucrat următorii funcționari:

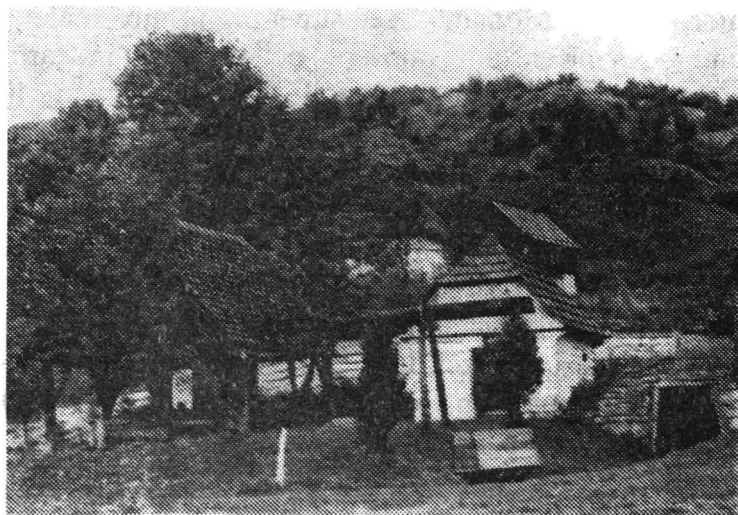
- din 1952 când s-a înființat muzeul a rămas ca îndrumător și director, inițiatorul acestuia, Györbrió Pál, timp de 6 ani, urmat de profesorul de istorie Varga Gyula între anii 1958-1968.

Timp de un an a lucrat ca director Harmath László urmat de Kovrig Maria care a lucrat timp de 3 ani la acest muzeu etnografic. Din 1975 până în anul 1988 a lucrat ca directoare Borbely Ana, din 1988 și până în 1990 a urmat Albu Mariana și în prezent, din 1990, angajata muzeului este Dulló Susana. În toți acești ani patrimoniul s-a îmbogățit cu obiecte muzeale noi, având astăzi 2.552 obiecte.

Prin structura sa morfologică, prin finețea țesăturilor, bogăția ornamentelor și prin neântrecuta potrivire a culorilor, costumul popular femeiesc din Rimetea poate fi considerat o mică parte a tezaurului artei populare din care suntem siguri că generațiile noi vor ști să preia tot ceea ce este mai valoros, adaptându-le cerințelor și condițiilor noi ale vieții contemporane.

Cu toate bogățiile materiale și spirituale pe care le deține, considerăm că zona etnografică a comunei este prea puțin cunoscută până în prezent, de aceea recomandăm ca în viitor această zonă să stea mai mult în atenția oamenilor de specialitate.(Susana Dulló)

MUZEUL MINERITULUI DIN ROȘIA MONTANĂ

La 81 km NV de municipiul Alba Iulia, la 50 km NE de orașul Brad, la 15 km SE de Cîmpeni, la 10 km NE de Abrud, la 100 km de Turda și 135 km de Cluj Napoca se află comuna Roșia Montană.

Accesul în Roșia Montană, în vechiul Alburnus Maior, se face printr-o șosea asfaltată din Gura Roșia, în lungime de 6 km, ce se desprinde din drumul național 74 Abrud - Cîmpeni. Prin această șosea, se ajunge în centrul administrativ al comunei, unde își are sediul exploatarea minieră, în incinta căreia este organizat Muzeul mineritului din Roșia Montană. Pe drumurile comunale și pe diferite poteci, se pot vizita masivele muntoase din zonă: Cetatea, cu cea mai mare carieră de minereu aurifer din țară, Cârnicul cu numeroase lucrări romane, Rotunda cu releu de televiziune

și stația meteorologică, lacurile (tăuri) din partea superioară a comunei, complexul minier Roșia Poieni și renumitele bazalte de la Detunata.

Principală bogăție a comunei o constituie zăcămintul aurifer, Roșia Montană, se situează printre cele mai însemnate concentrații aurifere de la noi din țară cu rezonanță mondială prin frumoasele eșantioane de aur liber. Datorită acestei bogății regiunea a fost cercetată și locuită din cele mai îndepărtate timpuri și până în zilele noastre, păstrându-se în spațiu și timp o parte din tehnica folosită pentru recuperarea și valorificarea aurului, ceea ce a constituit baza organizării acestui muzeu cu caracter de unicat pentru mineritul aurifer din Munții Apuseni.

Complexul muzeistic cuprinde obiectivele: lucrările miniere romane din masivul Orlea; expoziția în aer liber; lapidariul; expoziția pavilionară.

LUCRĂRILE MINIERE ROMANE DIN MASIVUL ORLEA

Mineralizațiile aurifere din masivul Orlea se prezintă sub formă de filoane, localizate în roci sedimentare formate din conglomerate și gresii tufitice, cu durități diferite. Rețeaua filoniană a fost foarte dezvoltată și bogată în aur, aflorând, în cea mai mare parte, la suprafață. Activitatea minieră de-a lungul timpului a fost prezentată atât la suprafață, cât și la subteran, dovadă fiind numeroasele lucrări păstrate până în zilele noastre. În subteran și azi pot fi cercetate o parte din cele mai frumoase și extinse lucrări romane, reprezentate prin galerii, suitori, plane înclinate, abataje, săpate cu dalta și ciocanul, care au forme dreptunghiulare, trapezoidale și triunghiulare, în funcție de elementele geometrice ale filoanelor.

Deasupra galeriei principale "Sf.Cruce" din Orlea cota 718 m, a fost identificat din subteran un grup de lucrări miniere romane înundate cu apă și umplute cu nămol care pe baza unui program întocmit în anii 1971-1972 au fost amenajate în perioada anilor 1973-1975 lucrările programate fiind terminate în totalitate în anul 1976 când au devenit accesibile publicului, prin incinta complexului muzeal.

La suprafață este zidit un portal, prin care se face accesul în subteran. Deasupra intrării se află două ciocane de mineri, sub care este săpată în beton inscripția 131 - ALBURNUS MAIOR - 1981, semnificând 1850 de ani de la prima atestare scrisă a localității și a mineritului la Roșia Montană. În stânga intrării este redat conținutul original al tablei cerate nr.18, datată 6 februarie 131, iar în dreapta, pe scurt, conținutul acesteia. În fața intrării este amenajat un spațiu verde, cu brăduleți și bănci.

După deschiderea ușii metalice, se intră într-o galerie de 3 m, lungime, de unde se aprind becurile instalației electrice care iluminează tot complexul de lucrări miniere subterane. În continuare, se coboară pe un plan înclinat de 33° , amenajat cu 157 de trepte, în lungime de 53 m, prevăzut cu canal pentru colectarea apei și cu "mână curentă". Pe verticală, la baza planului se coboară 25 m, iar în continuare, până la capătul lucrărilor, diferența crește până la 100 m.

De la baza planului înclinat se continuă înaintarea pe o galerie dreaptă, în lungime de 42 m, care, la capăt, cotește spre stânga 5 m, de unde se intră în galefiile romane cota 725 m.

Galeria romană +725 m, are profile de săpare diferite, au fost intersectate mai multe filoane aurifere, pe pereții galeriei se observă urme de baltă, mici adâncuri unde se puneau opaștele pentru iluminat și unele denivelări care

semnifică schimbarea direcției și menținerea pantei. Filoanele bogate în aur au fost urmărite pe direcție și exploatare pe verticală. Într-o zonă cu filoane ce au înclinarea de 15° - 35° spre NV, s-a realizat un complex de lucrări miniere de diferite forme. În extremitatea galeriei, prin câteva trepte, se face accesul într-o galerie și un plan înclinat nesuținut, unde este amenajat un loc de muncă și o instalație pentru transportul minereului pe planul înclinat, cu coșurile de minereu trase cu cârja pe corcii.

Din această galerie pe un filon exploatat s-a amenajat, din zidărie de bolțari, un plan înclinat, cu 18 trepte, în lungime de 18m, care asigură accesul în galeria romană cota +729 m. Aici, se pot observa, mai multe filoane aurifere, câteva armături din lemn, tehnica de lucru folosită la săpare și canalul pentru scurgerea apelor.

Acest complex de lucrări miniere subterane, executate cu multă trudă și grijă este, în totalitate, electrificat, delimitat prin uși metalice, aerisit și întreținut pentru a putea fi vizitat pe tot parcursul anului.

EXPOZIȚIA ÎN AER LIBER

Din apropierea accesului în lucrările miniere romane, într-o ordine cronologică, sunt, amenajate și expuse, o gură de galerie cu toate accesoriile, șteampurile de lemn; șteampul cu săgeți de fier de tip "californian", instalația de prepararea minereului prin flotație și lapidariul, care încheie acest circuit al evoluției tehnice în timp, privind extragerea și prelucrarea minereului aurifer.

A fost reamenajată pe o porțiune mică, gura vechii galerii "Rakossi", pentru a oferi vizitatorului imaginea unei vechi mine particulare de la Roșia Montană. Se poate vedea modul de consolidare a galeriei cu piatră și lemn, vagoneti cu roți din lemn, felul în care se făcea transportul cu vagoneti trași de cai sau împinși de vagonetari pe rude de lemn (șină de cale ferată). Alături, se află "Cramul", o construcție din lemn, unde sunt păstrate unelte folosite în mineritul aurifer sau la prelucrarea minereului (pe lângă cele din expoziția de bază).

ȘTEAMPURILE DIN LEMN

În perioada anilor 1971-1979, s-au reconstituit, în mărime naturală și cu toate elementele funcționale, două șteampuri din lemn, unul cu 9 și altul cu 12 săgeți. Constructiv și funcțional, deosebirea între cele două șteampuri constă numai în numărul de săgeți. Schema și elementele constructive sunt redată de un panou alăturat șteampului cu 12 săgeți.

Șteampurile erau amplasate în cascadă, de-a lungul văilor, folosindu-se diferența de nivel pentru curgerea apei, care era indispensabilă pentru zdrobirea, separarea și concentrarea aurului. Apa necesară pentru acționarea șteampurilor și prelucrarea minereului aurifer provenea, în principal, din lacurile de acumulare (tăuri), din pâraie, izvoare din mină, fiind distribuită printr-un labirint de canale numite "iazuri" sau "ierugi".

Minereul aurifer scos din mină, se măcina cu șteampurile, concentrarea și separarea aurului se făcea cu

șaitrocul, trocuța, vălăul și hurca. Minereul de aur liber vizibil și cel bogat se pisa cu mojerul și râșnița.

ȘTEAMPUL CU SĂGETI DE FIER DE TIP " CALIFORNIAN "

Este o instalație modernă, comparativ, cu șteampul din lemn, ce reprezintă pe plan european nivelul tehnic de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Aceste șteampuri, au cunoscut o utilizare largă în perioada interbelică, mai târziu, fiind înlocuite, în mod treptat, de mori cu bile. Exemplarul expus este de tipul 102-A, fabricat de firma "Fraser Chalmers" din Anglia, deocamdată, fiind unicul de acest gen, montat cu o parte din accesorii.

Construcția șteampului este impunătoare, acționarea lui făcându-se cu motoare electrice sau cu gaz sărac. Aurul liber se recupera prin amalgamare, iar pirita auriferă, prin concentrare hidrogravitică.

INSTALAȚIA DE PREPARARE A MINEREULUI PRIN FLOTAȚIE

Este un mijloc tehnic mai avansat pentru măcinarea și concentrarea minereului aurifer, compus dintr-un siloz de minereu, un alimentator cu masă rotativă, un transportator cu bandă de cauciuc, moara cu bile cu o capacitate de 30 tone/24 ore, clasorul simplex cu spirală, bazinul de amorsare, bazinul de egalizare, mașina de flotație compusă din 4 celule și filtrul cu vid. Prin mărimea minereului și adăugarea de reactivi colectori și spumați, în ultima fază cu ajutorul filtrului, se obține concentratul aurifer, ca produs finit, care se expedia la unitățile de metalurgie neferoasă, unde se valorifică aurul, argintul și sulful.

LAPIDARIUL

Aceasta, s-a format eșalonat, în timp, în măsura în care au putut fi recuperate o parte din monumentele litice romane refolosite în diferite construcții cu caracter edilitar-gospodăresc pe cuprinsul localității Roșia Montană, respectiv o parte din cele "migrate" sau transferate în alte localități din împrejurimi.

Lapidariul s-a îmbogățit continuu an de an, dar mai ales în urma rezultatelor săpăturilor arheologice sistematice din anul 1983. Cu toate că ne aflăm într-un lapidariu constituit prin excelență din monumente litice aparținând epocii stăpânirii romane în Dacia, nu lipsesc nici monumente (inclusiv unelte sau instalații tehnice) din piatră aparținând altor epoci. Spre deosebire de monumentele votive și funerare romane, care se află în legătură directă cu mineritul practicat în Dacia în sec. II - III, cele din urmă datând în sec. XVIII-XX, ilustrează anumite verigi etnologice ale procesului extragerii sau prelucrării minereului aurifer.

Exponatele din lapidariu, ilustrează o structură socială omogenă, cei mai mulți dintre dedicanții monumentelor votive sau dintre personaje ce apar menționate pe monumentele funerare fiind oameni de condiție liberă, cu regimul juridic al peregrinilor; foarte rar întâlnim personaje cu cetățenia română. Expunerea pieselor a ținut seama de categoria epigrafiei, iar, în cadrul acesteia, de ordinea alfabetică a divinităților cărora le-au fost dedicate monumentele votive, respectiv, de ordinea alfabetică a numelui personajelor care sunt menționate pe monumentele funerare.

Monumente cu caracter votiv sunt 30 expodate, monumente funerare 12 și alte categorii de monumente și obiecte 7 bucăți. Din ultima categorie remarcăm un altorelief, reprezentând o emblemă cu motive simbolice miniere executate în manieră barocă (sfârșitul secolului al XVIII-lea), o placă comemorativă, indicând anul 1852 când s-a construit uzina de preparare de la Gura Roșia, mojară din piatră, scări romane din lemn etc.

EXPOZIȚIA PAVILIONARĂ

Cu ocazia aniversării a 1850 de ani de la prima atestare documentară a localității Alburnus Maior (Roșia Montană), în anul 1981, s-a amenajat o expoziție documentară în clădirea fostului șef de exploatare, de la mina Roșia Montană. Tematica ei se axează pe istoria minereului de aur din Valea Roșie și din teritoriul aparținător, ocupație care, în această parte a țării, are trăsături specifice, bine conturate. Bogata ilustrație reliefează continuitatea mineritului aurifer practicat după metode și mijloace tehnice tradiționale, chiar arhaice, și, în același timp, scoate în evidență spiritul inventiv și creator al micilor producători, pentru care mineritul se încadra într-un evantai larg de meșteșuguri casnice.

Istoricul exploatării aurului dintr-o arie geografică ceva mai largă decât Roșia Montană este ilustrat prin reproduceri, descoperiri arheologice - epigeografice, faximile după documente și de specialitate, fotografiile de epocă, în timp ce procedeele tehnice folosite de "aurarii" - băștinași pentru obținerea uneia dintre cele mai căutate metale din istoria omenirii - a căror reconstituire ocupă cel mai mare spațiu expozițional - , sunt înfățișate pe baza unor expodate

tridimensionale și a unor fotografii sugestive cu caracter documentar - artistic.

Materialul ilustrativ cu privire la tehnice obținerii aurului din filoane sau în urma spălării nisipurilor aluvionare surprinde nu numai cele mai semnificative secvențe din șirul multor operații presupuneau cunoașterea perfectă a meșteșugului, ci și o serie de aspecte sociale caracteristice mineritului casnic - țărănesc, cum ar fi folosirea muncii copiilor, a femeilor, pauperizarea micilor producători în condițiile apariției unor societăți miniere cu caracter capitalist sau a marilor întreprinderi de stat.

Expoziția cuprinde un antreu și 7 săli care întregesc imaginea dobândită de vizitator după un prim contact cu obiectivele muzeistice expuse în aer liber și complexul de galerii romane din masivul Orlea.

Din antreu (fosta verandă) și până în sala 7, vizitatorul ia contact cu macheta zăcământului Roșia Montană, cu o serie de detalii privind cariera "Cetate", obiectiv economic realizat în ultimele două decenii. În continuare sunt înfățișate istoricul localității Roșia Montană, apariția metalurgiei metalelor prețioase în epoca daco-romană, descoperirii arheologico-epigrafice la Alburnus Maior, aspecte ale dezvoltării mineritului în evul mediu (până în secolul al XVIII-lea), o pompă de evacuare a apei din mină, revoluția populară de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan, participarea unor fruntași politici originari din Roșia Montană la revoluția din anii 1848-1849, dezvoltarea culturii naționale transilvănene după anul 1848, progresul tehnic și avântul economic înregistrat de mina statului prezentă la expoziția industrială de la Paris, în anul 1899 printr-un lot de fotografii și planșe, desăvârșirea actului de la 1 Decembrie 1918. Cu sala a patra începe prezentarea sistematică a procedeelor tehnice utilizate la Roșia Montană, din cele mai

vechi timpuri, până în momentul trecerii la metode de extracție mecanizate fiind bine ilustrate extracția minereului, transportul, prelucrarea minereului și a aluviunilor aurifere. Ultima sală este dedicată vieții cotidiene într-un centru minier de talia Roșiei Montane.

OBIECTIVE DE INTERES TURISTIC ȘI CULTURAL - ISTORIC LA ROȘIA MONTANĂ ȘI ÎN ÎMPREJURIMI

Omul, în decursul timpului, și-a lăsat amprenta și asupra peisajului prin amenajarea a peste 105 tăuri, lacuri sau stăvilare, în care se acumula apa necesară prelucrării minereului aurifer. Tăurile cele mai mari, umplute și azi cu apă, se găsesc în partea superioară a comunei, cum ar fi: Tarina (alt. 950m), Tăul cel Mare (alt. 1025m), Anghel, Brazi, Corna.

Lângă prima biserică din Roșia, se află mormântul și casa parohială unde a locuit tribunul Simion Balint (1818-1880), protopop la Roșia Montană și tovarăș de luptă a lui Avram Iancu, om de cultură aleasă și cărturar de vază, căruia i se datorează "salvarea" tablelor cerate, ajunse prin intermediul lui în colecția lui Timotei Cipariu din Blaj.

Roșia Montană este locul în care s-a născut și a copilărit Iulia Faliciu, devotata soție a lui Bogdan Petriceicu Hașdeu și mama poetei Iulia Hașdeu. Scriitorul Hașdeu a cunoscut-o pe Iulia Faliciu în casa lui Simion Balint, în anul 1865, în timpul investigațiilor sale pentru a aduna izvoare istorice și filologice. Cei care se îndreaptă spre Tăul Brazi, au prilejul să vadă, mai sus de vechea piață a localității, placa dedicată acestei însemnate personalități din istoria culturii românești.

În partea opusă casei parohiale unde a locuit Simion Balint se afla casa poetei Maria Botiș-Ciobanu, demolată, dar cu intenții de reconstituire.

Limitându-ne la obiectivele istorico-turistice aflate în raza localității, sau la mică depărtare, mai semnalăm vizitatorilor bustul din incinta școlii generale și casa unde a locuit Ioan Oargă-Cloșca din Cărpiniș, conducător al revoluției de la 1872. Casa a fost reconstituită în anul 1985 după schița păstrată în caietele lui N. Densușianu.

Cei ce poposesc în Abrud, în drum spre vreun obiectiv turistic (Roșia Montană, Detunata, Muntele Găina etc.), vor găsi o serie de case cu plăci comemorative, care atestă importanța acestui oraș în cursul desfășurării revoluției populare de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan și în timpul lunilor eroice ale revoluției de la 1848/49.

După vizitarea complexului muzeistic, vizitatorul poate trece pe la obiectivele prezentate mai sus și prin localitatea Roșia Montană propriu-zisă, unde va observa evoluția urbană și trăsăturile specifice ale arhitecturii caselor de mineri în primul rând pentru a întregi imaginea privind modul de viață al celor care au mănuit uneltele și mașinile expuse în complex precum și a vedea o localitate cu o puternică și seculară tradiție minieră, asupra zonei unde s-ar putea realiza o rezervație de arhitectură cu caracter de unicat pe plan european. Roșia Montană poate constitui nu numai un model de rezervație de acest gen, ci și un model de revitalizare sub aspect turistic și patrimonial.(Aurel Sântimbreanu)

MUZEUL MIXT SEBEȘ

Sebeșul cu împrejurimile sale, frumoasa vale ce-i poartă numele cu inefabilă măreție, au constituit de timpuriu leagănul și vatra unor civilizații străvechi.

Munca înfrățită și geniul creator al oamenilor au perpetuat vitalitatea civilizației și culturii de aici, care, conservate și apărute de vitregiile vremii s-au transmis generațiilor prezente spre cunoaștere și păstrare.

Orașul are o istorie zbuciumată, apărând sub toponimul Sebus, iar mai târziu cu denumirea de Malembach (1245). Puternic centru meșteșugăresc și producător de mărfuri, unul dintre principalele cinci orașe ale Transilvaniei, Sebeșul este atestat ca civitas la 1341, fiind prima urbe ce se închide cu ziduri începând cu 1387, amenințat fiind de pericolul turcesc. Rolul său crește prin înființarea aici - apusul începând cu 1376 - , a 19 bresle, cuprinzând 25 branșe meșteșugărești, dar mai ales prin situarea sa geografică pe

marile drumuri comerciale ce legau provincia și țările române de Apusul Europei. Urbea a fost prezentă în timp la marile evenimente din istoria zbuciumată a neamului.

Muzeul a luat ființă în anul 1951, odată cu înființarea multor altor asemenea instituții de cultură din județ și țară.

Acesta este adăpostit în clădirea monument istoric numită Casa Zapolya (Konighaus), una dintre cele mai vechi din oraș, datând din a doua jumătate a secolului al XV-lea, care era în acea vreme un mic palat ce servea ca sediu al scaunului de Sebeș - atestat documentar în 1308 - Dietei Transilvaniei mai târziu și ca reședință a voievozilor provinciei. Aici a murit în 1540 Ioan Zapolya, voievod și rege al Ungariei. La Dieta ținută aici la 12 martie 1556 se hotărăște aducerea la cârma Transilvaniei a lui Ioan Sigismund. Istorică Dieta din septembrie 1600 se ține în prezența învingătorului de la Șelimbăr, cel care unise pentru prima dată Țările Române. Dieta din 25 mai 1659 convocată de principele Acațiu Barcsai (1658 - 1660) instituie primul blazon al Transilvaniei. Tot aici a fost, în 1723, 1736, 1790 - pentru un timp - sediul guvernului provinciei. Clădirea actualului muzeu, făcea parte dintr-un ansamblu mai mare, cuprinzând și imobilele învecinate din str. D.Gherea nr.1 și 3. Acestea serveau drept cazarmă pentru gărzile palatului principal. Actuala fațadă a muzeului reprezintă un adaos mai târziu - spre sud - față de vechea fațadă cu portal din piatră din sec. XV - XVI. Cele trei signaturi din holul de intrare - stânga - datate 1581, 1617, iar a treia doar cu inițialele G.B., indică urmele unor reparații capitale ale clădirii, executate sub voievozii din familia Bathory. Stema - blazon aflată pe arcada vechiului portal, reprezintă semnul de prietenie ale turcilor față de protejatul lor, Ioan Zapolya. Reparațiile capitale executate de către Direcția Monumentelor Istorice în perioada 1961 - 1962, au scos la iveală ancadramentele de

la uși și ferestre, vechiul portal de piatră, precum și loggia palatului, vizibilă pe latura de nord.

Muzeul are următoarele secții:

- Arheologie. Este prezentată tematic și cronologic istoria comunităților umane din zona Sebeșului în epocile neolitică (culturile Vința - Turdaș și Petrești), bronzului (culturile Coțofeni, Wietenberg, Noua), dacică (cetatea de la Căpâlna), daco - romană (sec. I - III). Perioada prefeudală cuprinde vestigii din perioada secolelor IV - VII, iar cea feudală - timpurie urme aparținând populației străromânești (sec.VII - IX) din zonă: Blandiana, Daia Română, Ghirbom, Gârbova, Lanocrăm, Sebeș.

- Istorie și artă feudală. Interesante aspecte economice, social - politice și culturale din istoria orașului și a zonei, prezintă evoluția în timp a cetății și urbei, obiecte și unelte aparținând breslelor, arme - între care amintim ca unicat sabia călăului - stampe, etc. precum și participarea localnicilor și a zonei la marile evenimente ale istoriei neamului: 1600, 1784, 1846, 1848, 1877, 1918.

- Etnografie și artă populară. Se prezintă într-un interior sugestiv realizat, portul popular românesc și săsesc, mobilier țărănesc, țesături, ceramică specifică zonei (Săsciori și Petrești) icoane pe lemn și sticlă (Laz, Lanocrăm, Loman, Răhău).

- Secția memorialistă prezintă în documente, obiecte și imagini sugestive aspecte din viața și activitatea laborioasă a poetului, filozofului, dramaturgului și eseistului născut la Lanocrăm, în Ipoteștiu transilvan, Lucian Blaga (1895 - 1961).

- Artă plastică - Secția cuprinde lucrări în ulei și acuarelă semnate de către pictorul Sava Henția (1848 - 1904), artist academic al penelului, născut la Sebeșel, localitate situată pe Valea Sebeșului. Mai amintim și

tablourile semnate de H. Meuselbach (1858 - 1924), Sava Albescu (1883 - 1957) și Dina Gurău Stoica.

- Secția de științele naturii cuprinde interesante exponate: păsări, mamifere, insecte, minerale și fosile specifice zonei Sebeșului. Acestea li se adaugă colecția de plante a botanistului Al. Borza alcătuită cu ocazia cercetărilor întreprinse între 1949 - 1951 pe Valea Sebeșului. Rarități botanice (stânjenelul pitic ori arborele Papao, arbore de origine braziliană aclimatizat aici) și interesante trofee de vânătoare întregesc colecția.

Celor amintite li se adaugă o bogată colecție de carte veche, biblioteca documentară și colecția de etnografie africană a farmacistului din Sebeș, Franz Binder (1820-1875).

Dacă mai adăugăm la cele menționate mai sus bogatul și interesantul lapidariu, cuprinzând piese romane și medievale, pompa de incendiu a orașului și grădina muzeului, adevărată oază de liniște, avem imaginea unui muzeu mic, cochet, cu o personalitate aparte.

Între cele două războaie mondiale clădirea actualului muzeu a fost în proprietatea familiei Seifert. În 1939 se instalează aici grupul etnic german, iar după naționalizare sindicatele, până la înființarea muzeului.

Instituția numără în prezent peste 23.000 bunuri culturale, dintre care 577 de patrimoniu. Un merit deosebit în ridicarea prestigiului și în sporirea colecțiilor acestuia, l-au avut cititorii: profesor Ion Berciu (1955 - 1956) și mai ales învățătorul Ion Raica (1956 - 1968), cât și specialiștii care au urmat: I.Al.Aldea (1965 - 1968), Gh. Ciul și V. Ionaș (1969 - 1970), Răulea Maria (1970 - 1993), Gh. Fleșer (1971 - 1975), Ana Pop (1976 - 1978), D.O. Dan(1980 - 1986) și A. Sârbu (1981 - 1991).(Dorin Ovidiu Dan)

" . . . muzeele, colecțiile și panopliile se transformă în niște priveliști încremenite dacă nu li se asigură dezvoltarea în continuare. "

Goethe

II COLECȚII MUZEALE

ALBAC

Comuna cu nume de legendă, menționată documentar la 1688 sub toponimul Râul Mare, are începând cu noiembrie 1988 o casă - muzeu situată în curtea școlii generale, care amintește de istoria comunei și de bărbații săi iluștri.

Expoziția este realizată într-o casă tipic moțească - asemănătoare celor care găzduiesc mărturii istorico - documentare aparținând lui Horea la Fericeț și Cloșca la Cărpiniș, stă în preajma bustului aceluși " Rex Daciae", dăltuit în bronz de Romul Ladea, dezvelit în 1967.

Din parcurgerea expoziției desprindem o îndelungată continuitate de locuire și pe aceste meleaguri, argumentată cu bogate urme de la Huda Laptelui, Horju, Valea Dăltioanei, Deleț.

Tumultuoasa istorie a localității și a zonei culminează cu marea ridicare la luptă a țăranilor de la 1784, condusă de Horea, Cloșca și Crișan. Pe sugestive panouri, revoluția este prezentată în toate aspectele și fazele sale: început, desfășurare, înfrângere, martiriul conducătorilor la 28 februarie 1785, ecouri în epocă, evidențiind și impunând-o pe bună dreptate - ca una dintre cele mai mari și sângeroase ridicări la luptă din Secolul Luminilor împotriva exploatării sociale, naționale și absolutismului, prolog al revoluției franceze de la 1789. Interesante publicații și mărturii întregesc momentul respectiv.

Expoziția mai cuprinde mărturii de la prezența albăcenilor la revoluția de la 1848 condusă de "Craiul Munților - Avram Iancu - între care amintim pe veteranul

Matei Filip și căpitanul Neagu, care se vor distinge în luptele cu trupele contrarevoluționare din preajma Abrudului.

Prezența albăcenilor la Congresul Național de la Sibiu (1886) și la actul Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918, întregesc imaginea unei comune "curat românească". Adeziunea albăcenilor, redactată "în numele celor 3000 suflete a căror inimă bate după mult așteptata libertate" întregesc imaginea unei localități simbol, tîrță vie pe harta istorică a patriei. Expoziția este întregită cu sugestive imagini foto, precum și cu reprezentative obiecte ilustrând portul popular, meșteșugurile tradiționale din zonă: dogărit, țesut, olărit. (Dorin Ovidiu Dan)

ALMAȘU MARE

Drumul de la Zlatna la Orăștie trece - pe un traseu pitoresc prin comuna cu vechi exploatări miniere și necropole romane, Almașul Mare.

Colecția Achim Emilian din localitate păstrată în casa acestuia, cuprinde - rod al pasiunii de câțiva ani , peste 2500 de piese, steaguri vechi, harta României Mari, icoane pe sticlă și lemn, cruci bogat ornamentate, ceramică diversă, diferite unelte și instrumente legate de agricultură ori meșteșuguri. Un mic interior țărănesc prezintă chindeie de culme și de pereți, cance, lăzi de zestre, blidar, lingurar, costume bărbățești și femeiești vechi, specifice zonei, icoane pe sticlă și lemn etc. Rețin atenția teascul de ulei (1831), mașina de calculat (1909), obiecte legate de obiceiuri (steag, crai, călușeri) diverse unelte, opaite și lămpi pentru mineri (șine din lemn pentru vagon - 1907), arme, patefon cu plăci, bancnote, monede și decorații, obiecte școlare, ceasuri,

banderoia tricoloră a lui Birsan Nicolae responsabil cu ordinea - delegat din Zlatna - la Alba Iulia, în istorica zi de 1 Decembrie 1918.

Dintre cărțile vechi amintim: Octoih (1820), Biblia lui A. Sa... a (1864), Psaltire - Iosif Papp(1868) etc.(Dorin Ovidiu Dan)

AVRAM IANCU

La etajul clădirii Școlii generale din localitate, străjuită de bustul Craiului Munților, operă a sculptorului Romul Ladea se află o interesantă colecție muzeală școlară, rod al căutărilor, investigațiilor și eforturilor inimosului profesor Ionel Gomboș.

Aceasta cuprinde o prezentare sistematică și cronologică a istoriei comunei, a Târgului de fete de pe Muntele Găina și a principalelor obiceiuri și ocupații tradiționale din zonă. Sunt expuse documente, fotografiile, obiecte tridimensionale care provoacă vizitatorului sosit prima dată pe ea este meleaguri un strigăt de uimire. Obiectele din lemn. cusăturile, portul popular vechi, canceele și blidele, icoanele pe sticlă, obiectele legate de minerit, prelucrarea lemnului dau o notă de inedit expoziției. Numeroase obiecte sunt unicat, bunăoară plosca și farfuria primite de un participant la Serbările Unirii din 1929 sau documentele legate de istoria zonei.

Expoziția se constituie alături de cea de la Sălciua într-un veritabil îndreptar pentru profesorii de istorie de la școlile din județ,exemplu care trebuie urmat de către aceștia.(Dorin Ovidiu Dan)

BAIA DE ARIEȘ

Localitatea este atestată în 1308, având bogate tradiții miniere. În colecțiile Liceului din localitate se păstrează o serie de piese diverse, reunite de inimosul profesor Lupașcu într-o colecție muzeală școlară. Aceasta cuprinde unelte și obiecte legate de minerit și piese de port popular, țesături, cusături, ceramică diversă, unelte din lemn legate de ocupațiile agricole din zonă, documente, bancnote și monede, cărți vechi etc.

Sperăm că prin îmbogățirea acesteia, odată cu dobândirea titlului de oraș de către localitate, colecția respectivă va deveni muzeu.(Dorin Ovidiu Dan)

BISTRA

Localitatea așezată la vărsarea Bistricioarei și a Văii Mari în Arieș, este cea mai mare comună din țară, având 35 de sate și o populație de peste 7000 locuitori.

De aici s-au ridicat căpitanii lui Horea, Teodor Caturu, Rostie Florea, Ion Iobagiu și Petre Oidă Tică, episcopul Blajului Petru Pavel Aron, întemeietorul primului seminar și liceu românesc din Transilvania (1754), Vasile Ladislau Fodor (1814 - 1865), vajnic luptător și conducător în oastea lui Avram Iancu, compozitorul și dirijorul Nicodim Ganea (1874 - 1949). Tot aici și-a început cariera ca și capelan Alexandru Sterca - Șuluțiu (1794 - 1867), primul mitropolit unit din Transilvania, om politic și de cultură, luptător pentru drepturile românilor transilvăneni.

Având o istorie bogată (localitatea este atestată documentar în anul 1436), un cor centenar (1901), dar și clădiri de epocă și o grandioasă biserică, bistrenii se mândresc cu existența la Școala generală din comună - în fața căreia se află bustul lui Nicodim Ganea - a unei colecții muzeale școlare, care, prin grija profesoarei Gâta Cornelia promite să crească. Am găsit aici ceramică veche specifică zonei și obiecte de minerit - aici se practică auritul aluvionar - fragmente de minereu, lămpașe de mină, șaitroace, obiecte de port, unelte și obiecte din lemn legate de arat, țesut, o interesantă colecție de carte veche religioasă, dar și numeroase bancnote și monede ce-au circulat de-a lungul timpului.

Manifestările din vara anului 1991 prilejuite de 555 de ani de atestare documentară, centenarul corului de aici, au făcut ca, cu ocazia întâlnirii fiilor satului să ia ființă Reuniunea corală " Nicodim Ganea " și să se organizeze de căminul cultural o interesantă expoziție foto - istorico - documentară, ce prezintă începuturile, căutările și activitatea acestui prestigios cor țărănesc mixt, cunoscut și prezent în țară la marile manifestări de profil. Cei interesați o pot vizita, surprinzând aici secvențe de arhivă și din prezent, realizate de învățătorul N. Anca: Reuniunea de cântări de la Bistra (1901), Corul la Mănăstirea Lupșa (1927), pe Muntele Găina la Târgul de fete (1968) și în prezent.(Dorin Ovidiu Dan)

CĂRPINIȘ

Drumul din Abrud spre Cîmpeni trece prin satul Cărpiniș, aparținător comunei Roșia Montană. O placă de pe clădirea școlii de aici ne reamintește de șederea și activitatea

folcloristului Grigore Sima a lui Ioan (1856 - 1907),redactorul gazetei Foișoara (1886), colaborator și la " Convorbiri literare ", " Libertatea ", " Tribuna " și Transilvania.

Pe dealul Cloșceștilor, în dreapta, la ieșirea din sat, s-a născut Ioan Oargă - Cloșca (1747 - 1785), conducător - alături de Horea și Crișan al mării răscoale a țăranilor din

1784 - 1785. Pe locul unde a existat casa, s-a ridicat - după desenele și textul lui N. Densușianu de la Academie - un edificiu memorial, ce-i poartă numele, inaugurat la 1 noiembrie 1985.

Primul custode al acesteia a fost străstrănepotul lui Cloșca, Furdui Nicolae (1923 - 1989), în prezent aceasta fiind în grija familiei Furdui Maria (nr.778).

Interesanta expoziție foto-documentară prezintă în prima sală - pe 6 panouri - aspecte din timpul răscoalei, cărți legate de eveniment, un tablou semnat de pictorul Morcan (1985) și facsimilul după caietele lui Densușianu amintite.

Pe o grindă veche - păstrată aici de la vechea casă, descifrăm scrijelit anul 1752. Sala a doua, un interior țăranesc, încearcă să reconstituie atmosfera de epocă: un leagăn prins în grindă, masa, lavița, stălaj (blidar), chindee și blide pe pereți, furci de tors etc. Din ramă ne privesc chipurile sângerânde ale lui Horea și Cloșca.

Deasupra casei, un monument dăltuit în marmoră consemnează:" În acest loc a fost casa în care a trăit Ioan Oargă Cloșca, tovarăș de luptă în marea răscoală a iobagilor din Transilvania de la 1784, tras pe roată la Alba Iulia în februarie 1785.

Glorie eternă martirilor neamului".

Chipul dăltuit în bronz al lui Cloșca(sculptor I.Gocan) străjuie clădirea școlii din satul cu nume de pădure și istorie.(Dorin Ovidiu Dan)

FENEȘ

Vizitatorul care merge spre Țara Moșilor va poposi, desigur, câteva clipe și la Feneș, unde, la ieșirea din localitate, se află casa și atelierul pictorului Sava Albescu (1883 - 1957).

Gazdă amabilă ne este fiica sa, d-na Sabina Mândrescu (născută în 1921) care ne povestește cu lux de amănunte despre diferitele etape din viața artistului, amintind și de expozițiile organizate în țară. Se păstrează în atelier peste 60 de lucrări înrămate, majoritatea pictate, între care amintim: Decebal, Horia, Cloșca și Crișan, Aurel Vlaicu, Saguna, Avram Iancu, Rănitul de la Mărășești, nuduri, naturi statice, portrete de familie și autoportrete. Atât mobilierul de epocă, biroul și șevaletul, colecția de instrumente muzicale a artistului (mandoline, caval, cobză) cât și biblioteca sa cu numeroase lucrări întregesc expoziția. Muzeele din Alba Iulia, Sebeș, Cluj, Sibiu, Deva se mândresc cu opera în guașă, ulei sau cărbune aparținând unui artist al penelului pe cât de valoros pe atât de boem, a cărui viață este destul de puțin cunoscută. (Dorin Ovidiu Dan)

FERICET

Localitatea aparține comunei Horea din 1932, cea care anterior purtau numele simbolice de ARADA. Pe aceste meleaguri s-a născut conducătorul răscoalei țăranilor de la 1784.

În Dealul Fericetului s-a ridicat în 1936 un monument, iar din noiembrie 1984 pe locul unde a fost locuința "

țăranului de cremene " - Nicola Ursu - o casă memorială. Amenajată după desenele și adnotațiile lui N.Densușianu de la Academie, aceasta găzduiește într-un interior specific țăranesc o sugestivă expoziție istorico - documentară legată de viața, activitatea și căutările lui Horea. Sunt prezentate imagini sugestive legate de începuturile, desfășurarea și finalul aprins al răscoalei. Sugestive obiecte moțеști întregesc expoziția la care pașii vizitatorului trebuie să revină, precum cel însetat la izvor. De aici din vatra casei lui Horea, a răsărit soarele românilor, care a luminat templul sfânt al Apusenilor. Dormi liniștit, bărbat neânfricat - Horea, geniul și spiritul tău veghează asupra nației române întregite!(Dorin Ovidiu Dan)

LANCRĂM

Pașii vizitatorului ajuns în Ipoteștiul transilvan se vor opri, desigur la nr.234 pe Drumul Vechi unde se află casa natală a poetului, filozofului, dramaturgului și scriitorului Lucian Blaga (1895 - 1961), unde organizatorii Festivalului ce-i poartă numele, ajuns în prezent la ediția a XIII-a (1993) își propun amenajarea până în 1995 a casei memoriale.

Școala veche din sat, al cărei elev a fost și Lulu popii, păstrează între altele - și registrul matricol (1901 - 1902) ce consemnează trecerea sa pe aici.

Întâlnirea Fiilor satului din 1986 (a treia, celelalte fiind realizate sub egida " Societății culturale Lucian Blaga" în 1930 și 1935) a prilejuit la Școala generală organizarea - de către Muzeul mixt Sebeș - a unei interesante expoziții istorico - documentare, de etnografie și artă plastică și memorialistică.

Dintre acestea, un mic nucleu istorico - documentar și memorialistic legat de Lancrem și de Lucian Blaga a rămas într-o sală de clasă, cu posibilități de extindere.

Drumul pietruit spre biserica din sat trece prin cimitirul vechi, unde își dorm somnul strămoșii familiei Blaga, între care amintim pe preotul Izidor, Lucian și Cornelia Blaga, Dorin Pavel și Lelia Rugescu. Căzuți pe gânduri, părăsim cimitirul privind plopii plantați în 1961 și vărsăm o lacrimă fierbinte în fața monumentului ce amintește de jefele lăncrănjenilor din cele două războaie mondiale.

Casa preotului Lașiță ne privește din apropiere, amintind de vremuri trecute.

Fugir irreparabile tempus!(Dorin Ovidiu Dan)

CUIBUL POIENARILOR

Valea Frumoasei (devenită Valea Sebeșului) abia scuturată de rădăcini și umbre de pietre, abia liniștindu-și oglinzile sub dealurile Babei, Vârtopului, Dumbrăveni. În dreptul casei cu numărul 72 din satul Laz, parcă se încarcă de toamnă și amintiri precum spicul de aurul verii. Aici, ca un vârtej domolit, stăruie numele unei familii de vestiți iconari: Poienaru. Debarci pentru o clipă din gâlceava apei și-ți înmlădii privirile cu straturile de culoare de pe peretele exterior al casei; ai senzația că te afli în fața unei cetăți ce așteaptă să fie recucerită. Împingi încet ușa încrustată, un zgomot firav de clopote te anunță. Până să numeri pașii făcuți în curtea strâmtă, îți apare înaintea o femeie de statură mijlocie, cu un zâmbet abia schițat. O recunoști: este Maria, fiica lui Poienaru (II), căsătorită Deac. Are 70 de ani. Îi urezi la mai mulți și, îndreptându-te spre o încăpere scundă,

întunecoasă chiar, simți un miros aparte, parcă trecut printr-o sită deasă, parcă cioplit în duhul lemnului, parcă uns pe sticlă de meșteșugite mâini. La dreapta este o cruce peste somnul de veci al bunicului. Mai sus, fruntea galbenă a unui deal. În dreptul privirii lacome, un arbore genealogic - ca niște brațe ramificate din străfundul pământului spre lumina zilei. Citești cu glas tare: ANUL 1770 - 1818 SAVU POIENARU. Și-n jur parcă cele peste 30 de icoane pe sticlă și lemn intră într-o neliniște caldă. Parcă de sub brazdă sare sângele ctitorului unei colecții unice, tulburătoare. Seva arborelui genealogic devine secvență de biografie. Alătura de el: Simion (1802 - 1872) Poienaru - un artist complet, care și semna, uneori, numele pe sticlă iar alteori pe ramă. Și azi culoarea, în stratificarea ei, păstrează - ca un izvor într-o fântână adâncă - ochii mari, strălucitori, profetici, obsedați. De la el pornesc cele trei încrângături - Toma(1870 - 1872), un maestru al culorii: Ion, care păstrează meșteșugul ca pe o comoară aleasă, lăsând-o sentiment aparte, fiului său Aron(1861 - 1921): - Ilie (1839 - 1917), care a excelat în inventivitate și compoziție. De la el prelungirile iconografice sunt: Partenie(1871 - 1921) și Ilie (II) născut în 1883. Copacul însuși devine un colț de țară fără egal îmbrăcat în tonalități multiple: de albastru, verde, de aur, în judecăți și învieri, madone, întâlniri (cinele) sub candelabre, chenare florale cu mult roșu, semnături și datări; toate așternute precum ouăle într-un cuib hrănitor. De sub mâna Poienarilor s-au rostogolit peste timp, prin piețe și târguri, la Alba Iulia, Sebeș, Sibiu, Orăștie etc., icoane pictate, cruci pentru înfrumusețarea interioarelor de case, cruci de hotar, prapori, lăzi de zestre, pistolnice. Sticla o aduceau din orașul Sebeș. Întotdeauna se cumpărau vopsele minerale. Cunoscutele, faimoasele "fonduri" de Laz erau echilibruri și proporționări de albăstreală, verdele obținut din diferite culori, cleiul și

gălbenușul de ou . . . Desenele și modelele se transmiteau din tată în fiu. Erau cu zecile, cu sutele. Generațiile de pictori Poienari s-au învățat prin casa cu numărul 74, pe ulicioara de lângă cimitir. Anul 1891 arată ultima reparație făcută. Este vegheată de doi Arhangheli. Ferestrele mici, mai înalte decât late, segmentarea acoperișului în "două ape", liniștea căriată doar de ochiul curios al unor trecători, te urcă și coboară într-o lume sacră. Pretutindeni, prin curte, printre ziduri, mișună parcă grupuri de învățăcei, se înalță aura cărturărească.

Te sfiești să atingi tăcerea ordonată printre icoane, cruci, portrete și inima devine respirația comună a frumuseții acestor oameni simpli, modești, ai zugrăvelii domolite în miniaturi, scriitură fină, ritmuri, tonuri calde.

Urci la etaj. Dintr-o dată ești într-o altă lume, chiar dacă acel coridor, în aparență strâmt, aduce cu un colț intim, de învidiat. Cele două încăperi în care intri sunt mai mult decât un paradis al artei populare, mai mult decât o "cameră din față" pregătită pentru oaspeți de vază, cu mult mai mult decât un muzeu de statornicie. Este pur și simplu sufletul Mariei (născută în 1923) care îți vorbește, prețuindu-te, deconectându-te, împurpurându-te. Cum altfel a-i putea numi colecția de țesături și alesături, panourile cu motivele multicolore și multiforme, costumele, covoarele, ștergarele, cipca, fețele de masă? Este respirația sufletului acestei femei plină de neliniște și candoare, de talent moștenit și prudență, de respect pentru cultura trecutului și-a prezentului, de iubire față de țară. Da, respirația mâinilor acestei femei care a încercat și încearcă să lase drept moștenire de preț un meșteșug pe cât de greu pe atât de nepereche. Pictează, țese la război, împunge cu acul, face modele. Ziua întreagă e ca o suveică. Tace și face, înnodând, amintirea înaintașilor cu firul trainic al culorii în care coboară pe tănuite cărări, se învelește cu ea transformându-se într-un unic poem. Abia

atunci realizezi cum umbre și priviri, aripi și vise, rugăciuni și semn al crucii, întrebări și cina cea de taină, flori și ape, cer și pământ iau forma unui pom fructifer ce te sfințește și binecuvântează. De sub coroana lui dai mâna cu arborele genealogic inițial și ești fericit că faci parte, fie și pentru o clipă, din încrângăturile lor de aur. Săruți mâna Doamnei Maria și ființa ta ia foc. Ai sărutat, cu siguranță un înger, care poartă în spate spre dumnezeire o icoană sfântă: inima Poienarilor de la Laz. (Ion Mărgineanu)

LOMAN

Drumul ce șerpuiește pe plai pe lângă cetatea Săsciorilor, ajunge într-un sat izolat de păstori, pur românesc

Loman, atestat documentar în 1615, dar cu urme arheologice mult mai vechi.

Un interesant muzeu putem vizita aici, chiar la intrarea în localitate, aparținând învățătorului Vasile Stancu (născut în 1913). El este găzduit de cele 4 camere ale casei sale și a început să se contureze de la strângerea primelor obiecte acum 30 de ani. El cuprinde interesante icoanepe sticlă - cca 453 - de Nicula, Laz, Lancrăm, Maieri și Făgăraș - între care amintim o iconiță de buzunar 1848, unicat, icoane pe lemn, țesături și obiecte vechi de port, țesături, cruci din lemn specifice zonei, stâlpi funerari, cărți vechi de rugăciune, ceasuri, cahle, monede și bancnote, blide și cancee, obiecte vechi școlare (täblițe, stil, penar, călimară), țiglarie etc. Mobilierul stil aparținând cândva, familiei contelui Teleki, tablouri între care un portret semnat Sava Henția, întregesc colecția de cca 1500 obiecte, aranjate cu gust, care surprind pe vizitatorul neavizat.

Casa - muzeu a învățătorului Stancu din Loman merită inclusă în ghidurile turistice pentru bogăția și ineditul pieselor expuse - între care unele și mai noi - cât și pentru pasiunea de-o viață a inimosului colecționar.

Biserica din sat cu stâlpii funerari din cimitir și casele vechi, întregesc imagini de neuitat pentru cei veniți de fiecare dată aici.(Dorin Ovidiu Dan)

SĂLCIUA

Într-una dintre cele mai frumoase și mai vechi localități de pe Valea Arieșului, așezare tipică din Țara Moșilor, atestată documentar în 1375 se află alături de numeroase case și biserici din lemn cu vechime apreciabilă, și o interesantă colecție muzeală, găzduită de școala generală din comună.

Acest adevărat colț muzeistic - cabinet de istorie, este rodul căutărilor și investigațiilor profesorului Vasile Cîmpeanu, ajutat de inimoșii săi elevi.

Harta istorică a localității ne prezintă principalele puncte fierbinți din trecutul îndepărtat: Tumulii de la Vârtop, Bulz și Ponorel cu interesante materiale arheologice, topoare neolitice cu gaură de înmănușare, obiecte din bronz, urmele unor exploatări aurifere la Roine, arme din timpul răscoalei lui Horea, de la 1848 și din cele două războaie mondiale.

Reține atenția dintr-un interesant fotomontaj, delegația sălcuianilor prezentă cu credențional la Mareă Unire de la 1 Decembrie 1918: Vasile Cian jr.(1892 - 1936), Maria Praja (1880 - 1949), Veronica Gaja (1875 - 1952) și Mihai Gaja (1861 - 1924).

Dreptul de târg săptămânal a fost obținut de delegația ("Deputațiunea") sălcianilor (Groza Vasilie, Dumitru Duma, Vasilie Moise, Vasilie Baciu, Mihail Gaja, Ioan Popa, Gligor Matei și Vasilie Bunea) în anul 1907, chipurile lor viguroase salutându-ne cu privirea dintr-un alt interesant fotomontaj.

Evoluția portului popular și arta confecționării costumelor, iilor și cojoacelor, preluată de la buciamani este bine reprezentată atât prin obiecte și sugestiv susținută printr-o interesantă aserțiune aparținând lui Valer Butură: "Portul popular românesc s-a păstrat în satele din susul Văii Arieșului până la Sălciua, sat limită unde supraviețuiesc formele evolute ale unui tip vechi de port".

Alte interesante obiecte întregesc colecția: coșniță, blide, căuce, vârtelniță, plug de lemn, îmblăcie, furci, suveică cu surcel, pieptănaș, arzător, lădoi de zestre, văsar etc. Rețin atenția colecția de bancnote și monede, icoanele pe sticlă, uneltele de albinărit, călimara și penarul școlarilor de odinioară, dar și obiectele pentru colindat: steaua cu cârcei, steaua de nuntă și irozii.

Sugestive fotomontaje prezintă prelucrarea cânepii și a Lânii, auritul aluvionar - practicat odinioară în zonă - obiectele făcându-se parcă părtași la aceste vechi îndeletniciri.

Reține atenția colecția de carte veche - între care amintim Teologia dogmatică, Sibiu 1854, Psalmii prorocului și împăratului David, Sibiu 1845, Teologia dogmatică și monahicească a lui Ioan Bob - precum și cărțile poștale din Galiția primului război mondial, Declarația sălcianilor din 1881 și colecția de acte vechi și documente din istoria comunei.

Pe hol, ne salută cu privirea foști dascăli ai generațiilor de elevi perindate aici în acest colț al

românismului, Vasile Gan (1887 - 1902), Victor Maca (1914 - 1919), Vasile Butură (1902 - 1936), Eutimiu Frățilă (1885 - 1894), Vasile Ioaniciu (1896 - 1909), Octavian Tănțan și Todea E. Ludovica (1941), Antoniu Lupean (1947). Fotomontajul își sporește valoarea și printr-o fotografie prezentând pe regele Ferdinand în vizită la Sălciua în 1919.

Cei 222 elevi împreună cu profesorii lor și fericiții trecători ai pragului acestui mic dar interesant și sugestiv muzeu au de ce să fie fericiți și mândri.

Nu putem încheia prezentarea succintă a secvențelor muzeale sălciuane, fără a îngenuchea și a vărsa o lacrimă la monumentul din fața școlii, ridicat în amintirea celor 68 eroi din Divizia 2 Vânători de munte, Divizia 3 munte și Batalionul 5 Vânători de munte, căzuți pe Valea Arieșului în glorioasele bătălii purtate aici între 5 - 25 septembrie 1944.

Glorie eternă eroilor noștri!(Dorin Ovidiu Dan)

SEBEȘEL

Localitate cu nume de râu, în care s-a născut pictorul academic SAVA HENȚIA (1848 - 1904), a găzduit în 1985 întâlnirea Fiilor satului, ocazie cu care la școala generală s-a organizat o interesantă expoziție istorico - documentară și de artă plastică și artă populară. Din aceasta se mai păstrează

azi câteva panouri cuprinzând date sugestive despre istoria bogată și tumultuoasă a localității. Alte sugestive panouri prezintă în fotocopii documente legate de Sava Henția, registrele de nou născuți(1743-1812), tabele cu contribuabilii din sat, cărți poștale trimise de pe front (1915) etc.

Monumentul eroilor căzuți în războaie, casa natală Sava Henția și bustul său (operă a sculptorului I.Panait) întregesc succintele secvențe dintr-un sat cu oameni harnici și mândri de trecutul lor.(Dorin Ovidiu Dan)

ȘUGAG

În casa fostului meșter popular, sculptor în lemn Nicolae Cernat (1892-1986) , se află uneltele acestuia, câteva icoane pe sticlă, blidar, cancee, blide și chindeie de culme precum și câteva obiecte realizate de renumitul artist, multe din muzeele din țară (Alba Iulia, Sebeș, Sibiu, București) mândrindu-se cu creațiile sale.

Rețin atenția și poarta dăltuită în lemn ce străjuie casa și curtea sa.(Dorin Ovidiu Dan)

III. MONUMENTE ȘI SITURI ARHEOLOGICE DIN JUDEȚUL ALBA

01 A 001	Mun. ALBA IULIA	În interiorul cetății, în zona cazărmilor	CASTRUL ROMAN AL LEGIUNII A XIII-A GEMINA CU AȘEZAREA CIVILĂ AFERENTĂ; sec.II-IV e.n.
01 A 002		Pe întreg teritoriul orașului actual	COMPLEX ARHEOLOGIC DE EPOCĂ ROMANĂ, ORAȘUL ANTIC APULUM
01 A 003		La S de cetate, deasupra cimitirului ortodox, la punctul " Podei "	CIMITIR ROMAN DE ÎNHUMAȚIE ȘI INCI- NERARE, sec.II-III e.n.

*Cu colaborarea O.J.P.C.N. Alba

01 A 004		În zona de V a Catedralei Sf. Mihail	CIMITIR MEDIEVAL, sec. XI - XV
01 A 005		La 300 m N de bazinul olimpic, în punctul	ASEZARE DIN EPOCA "LUMEA NOUĂ" NEOLITICĂ ȘI ENEOLITICĂ
01 A 006	Oraș ABRUD	Lângă Liceul " Horea, în punctul "Cetățuia"	FORTIFICAȚIE ROMANA CLOȘCA ȘI CRIȘAN" sec. II - III e.n.
01 A 007	Oraș AIUD	În Microraiion III, pe prima terasă a Mureșului, circa 300 m S de gara CFR Aiud	AȘEZĂRI DIN EPOCA BRONZULUI (cultura Tiszapolgar, Coțofeni, Wietenberg) și EPOCA FIERULUI (Hallstatt și Latène)
01 A 008		La 500 m SE de centrul CFR, la punctul "Tinoasă"	AȘEZARE DIN EPOCA NEOLITICĂ, A BRONZULUI, A FIERULUI, ROMANĂ ȘI PREFEUDALĂ

01 A 009		Pe întreg teritoriul oraşului (fără Aiudul de Sus)	ORAŞUL ROMAN BRUCLA, sec. II - II e.n.
01 a 010	Sat AMPOIȚA Com. METEŞ	La 1 km V - NV de intersecţia şos. Alba Iulia - Zlatna cu drumul comunal spre Ampoița, la locul "Piatra"	AŞEZARE DIN EPOCA BRONZULUI
01 A 011	Sat AMPOIȚA	La 1 km S - SE de sat, la "Piatra boului" sat "Stogurile popii"	AŞEZARE DIN EPOCA BRONZULUI
01 A 012	Sat BĂCĂINȚI Com. ŞIBOT	Pe o terasă, în punctul "Obreje"	Ziduri ROMANE (VILLA RUSTICA)
01 A 013	Sat BĂRĂBANȚ Mun. ALBA IULIA	La 200 m NV de Intrepr. mecanică la punctul "Tabla Grofului", lângă linia CFR spre Zlatna	NECROPOLĂ ROMANĂ
01 A 014	Sat BERGHIN Com. BERGHIN	La marginea satului, la "grajdurile C.A.P.	NECROPOLĂ ROMANĂ PREFEUDALĂ

01 A 015	Sat BEȚA Com. LOPADEA NOUĂ	În grădina parohiei bisericii reformatate	AȘEZARE FEUDALĂ TIMPURIE sec.XI-XIII
01 A 016	Sat BLANDIANA Com. BLANDIANA	Pe malul stâng al Mureșului, la 200m V de Școala generală, "În vii"	AȘEZARE PREFEUDALĂ sec. VIII-XII
01A 017		La 1 km V-NV de ferma IAS, la "depozitul MAN"	NECROPOLA CELTICĂ
01 A 018		La 2 km N-V de ferma IAS, în "Lunca popii"	AȘEZARE DACO-ROMANĂ
01 A 019	Sat BUCERDEA VINOASĂ Com. IGHIU	Pe colina "Podei" în punctul "Curături"	AȘEZARE DIN EPOCA BRONZULUI, cultura Wietenberg
01 A 020	Sat CĂPÎLNA Com. SĂSCIORI	La 500 m S-SV de podul peste râul Sebeș, la "Cetate"	CETATE DACICĂ, sec. I î.e.n.-sec. II e.n.

01 A 021	Sat CĂPUD Com. TEIUȘ	Pe malul stâng al Mureșului, pe un deal cu platou în dreptul loc. Teiuș, la "Măgura", cota 511 m	AȘEZARE FORTIFICATĂ DIN EPOCA BRONZULUI CULTURA COȘOFENI
01 A 022	Sat CETATEA DE BALTĂ Com. CETATEA DE BALTĂ	În lunca Tîrnavei	FUNDAȚIILE CETĂȚII MEDIEVALE "CETATEA DE BALTĂ",sec. XIII-XVI (?)
01 A 023	Sat CETATEA DE BALTĂ Com. CETATEA DE BALTĂ	La 1 km V de podul peste Târnava Mică și 1,5 km V de stația CFR, pe dealul "SÎNTĂMĂRIEI"	FORTIFICAȚIE DACICĂ CU VAL DE PĂMÂNT sec. I î.e.n., apoi CASTRU ROMAN
01 A 024	Sat CICĂU Com. MIRĂSLĂU	La marginea de N-V a satului, la "Săliște"	AȘEZĂRI DIN DIFERITE EPOCI (neolitică, a bronzului, a fierului, dacică romană și prefeudală)
01 A 025	Sat CIUGUD Com. CIUGUD		AȘEZARE DIN EPOCA ROMANĂ ȘI FEUDALISMUL TIMPURIU sec. XI-XII

01 A 026	Sat CIUMBRUD Oraș AIUD	În curtea liceului agricol	AȘEZARE NEOLITICĂ, Cultura Petrești
01 A 027	Sat CRAIVA Com. CRICĂU	La 5 km NE de sat la "Piatra Craivii"	CETATE DACICĂ, cu val (APOULON sau RANISSTORU), reutilizată în epoca feudală
01 A 028		La 1,5 km NV de "Piatra Craivii", la "Sfredelaș"	AȘEZARE DIN EPOCA BRONZULUI, Cultura Coțofeni
01 A.029	Oraș CUGIR	La 1 km V de marginea orașului pe Dealul Crucea lui Maniu, punctul "Cetățuia"	AȘEZARE FORTIFICATĂ DACICĂ, cu val de pământ și zid din piatră și pământ, sec.III î.e.n.-I e.n.
01 A 030	Sat DAIA ROMÂNĂ Com. DAIA ROMÂNĂ	La 1 km V de sat la punctul "PĂRĂUȚ"	AȘEZARE NEOLITICĂ, Cultura Petrești

01 A 031	Sat DAIA ROMÂNĂ Com.DAIA ROMÂNĂ	La circa 1,5 km V de sat la "Turnul"	AȘEZĂRI ȘUPRAPUSE DIN EPOCA BRONZULUI, Cultura Wietenberg, EPOCA FIERULUI, Hallstatt și Latene, EPOCA DACICĂ, sec.I î.e.n.-sec.Ie.n. EPOCA ROMANĂ
01 A 032	Sat DECEA Com. MIRĂSLĂU	La marginea de est a sa- tului lângă șoseaua spre Cluj, "după garduri"	AȘEZARE DIN EPOCA NEOLITICĂ
01 A 033	Sat DRÎMBAR Com. CIUGUD	Pe malul stâng al Mureșu- lui la 4 km de Alba Iulia pe dealul Gruieț, deasupra "Rîpii Roșii" și a satului Teleac	AȘEZARE FORTIFICATĂ DIN EPOCA FIERULUI, cu val și două șanțuri (ZIVADA?)
01 A 034	Sat DUMBRAVA Com. CIUGUD	La 1 km V - SV de margi- nea satului, la "Vărar"	AȘEZARE DIN EPOCA NEOLITICĂ

01 A 035	Sat FEISA Com. JIDVEI	La 1 km de marginea de NE a satului; la " Rîpa Feisii"	AȘEZARE DIN EPOCA NEOLITICĂ, Cultura Petrești
01 A 036	Sat GALAȚI Oraș ZLATNA	La 800 m N-V de sat, la " Bulbuci "	AȘEZARE DIN EPOCA BRONZULUI, Cultura Coțofeni
01 A 037	Sat GHIRBOM Com. BERGHIN	La 1,5 km NE de sat la "Gruierul Fierului"	AȘEZARE SI NECROPOLĂ PREFEUDALĂ
01 A 038		La 2,5 NE de sat, la "Gruicul Măciuliilor"	AȘEZARE SI NECROPOLĂ PREFEUDALĂ
01 A 039		La 1 km V de grajdurile C.A.P. la "Ghezuini"	AȘEZARE DIN EPOCI DIVERSE (NEOLITICĂ A BRONZULUI, A FIERULUI, PREFEUDALĂ)
01 A 040		La 2 - 2,5 km de sat, la "Capul Șesului"	AȘEZARE DIN EPOCA ROMANĂ, sec.II - III e.n.

01 A 041		La marginea de V a satului la " Fața Cînepii"	AȘEZARE DIN EPOCA NEOLITICĂ, cultura Petrești, EPOCA FIERULUI, Hallstatt și NECROPOLA PREFEUDALĂ, sec.V-VII e.n.
01 A 042		La marginea de S-V a satului " Sub vii"	AȘEZARE DIN EPOCA BRONZULUI, cultura Wietenberg
01 A 043		La marginea de S - SV a satului pe Valea Hambocului, la punctul "Hamboc- Ciorcobară"	AȘEZĂRI DIN EPOCA NEOLITICĂ A BRONZULUI EPOCA FIERULUI, ROMANĂ ȘI FEUDALĂ TIMPURIE, sec.XII - XIII
01 A 044	Sat GLOGOVĂȚ Com. VALEA LUNGĂ		AȘEZARE DIN EPOCA BRONZULUI, cultura Coțofeni și CETATE FEUDALĂ
01 A 045	Sat HĂPRIA	La 1 km N de marginea satului, la "Gruicul Cetății"	NECROPOLĂ TUMULARĂ

01 A 046	Sat IGHIEL Com. IGHIU	La 300 m N de școală la "Piatra Poienii"	AȘEZARE DIN EPOCA BRONZULUI
01 A 047	Sat IGHIU Com. IGHIU	La 2,2 km SV de biserică, La punctul "Măgulici"	CASTRU ROMAN DE PĂMÂNT, cu șanț și val
01 A 048	Sat LIVEZILE Com. LIVEZILE	La 1 km V de sat, la "Dealul Baia"	NECROPOLĂ TUMULARĂ DIN EPOCA BRONZULUI TIMPURIU
01 A 049	Sat LOPADEA NOUĂ Com. LOPADEA NOUĂ	La 300 m NE de grajdurile C.A.P. la "Gorgan"	AȘEZĂRILE DIN EPOCA BRONZULUI, A FIERULUI (Hallstatt) ȘI AȘEZARE CU NECROPOLĂ DIN EPOCA PREFEUDALĂ
01 A 050	Sat LOPADEA VECHIE Com. MIRĂSLĂU	La marginea de V a satului la grajdurile C.A.P., la "Jidovina" La locul numit "Mușat"	AȘEZĂRI DIN EPOCI DIVERSE Actualul "Țintirimbul vechi" este o fostă cetate.

01 A 051	Sat MIHALȚ Com. MIHALȚ	La 1 - 1,5 km SV de marginea satului, la "Măticuța"	AȘEZARE NEOLITICĂ, Cultura Petrești
01 A 052	Sat OBREJA Com. MIHALȚ	La marginea de S - E a satului, la "Cînepi"	AȘEZARE NEOLITICĂ, Cultura Petrești, EPOCA BRONZULUI, Cultura Wietenberg și AȘEZARE DACO-ROMANĂ, sec.II- IV
01 A 053	Sat ORMENIȘ Com. MIRĂSLĂU	La marginea de SE a satului, la "Cînepiști"	AȘEZARE DIN EPOCA BRONZULUI ȘI PREFE- UDALĂ, sec. VIII - IX
01 A 054	Sat PĂTRÂNGENI Oraș ZLATNA	La marginea satului	AȘEZARE ROMANĂ MINIERĂ ÂMPELUM
01 A 055	Sat PETREȘTI Oraș SEBEȘ	La 300 m V de podul peste râul Sebeș, la marginea de V a satului la "Groapa Galbenă"	AȘEZARE DIN EPOCA NEOLITICĂ, Cultura Petrești și EPOCA FIERULUI, Latene

01 A 056	Sat PLANU DE JOS Com. PLANU	La 500 m de ferma de ieपुरi la "Podei"	AȘEZARE NEOLITICĂ Cultura Petrești și Coțofeni
01 A 057	Sat PRESACA AMPOIULUI Com. METEȘ	La 2 km N de sat, pe Valea Dibanțului la "Peștera Șura de Piatră"	AȘEZARE PALEOLITICĂ
01 A 058	Sat RĂDEȘTI Com. RĂDEȘTI	Pe malul Mureșului, la 50m V de sediul IAS, "în țărnuire"	AȘEZARE DACO- ROMANĂ
01 A 059	Sat RĂHĂU Oraș SEBEȘ	Punctul "Budurăul Ciobănelului"	AȘEZARE ROMÂNĂ
01 A 060		La 1 km NV de halta CFR între șosea și calea ferată, la "Dealul Șipotelor"	AȘEZĂRI DIN EPOCA NEOLITICĂ, EPOCA Petrești, Coțofeni, EPOCA FIERULUI, (Basarabi și Hallstatt)
01 A 061	Sat RĂZBOIENI-CETATEA Oraș OCNA MUREȘ	La 200 m V de grajdurile C.A.P.	CASTRU ROMAN

01 A 062	Sat RIMETEA Com. RIMETEA	La capătul de N al muntelui Piatra Secuiului	FORTIFICAȚIE DIN EPOCA FIERÛLUI (Latene)
01 A 063		La " Piatra Secuiului "	CETATE MEDIEVALĂ
01 A 064	Sat ROȘIA MONTANĂ Com. ROȘIA MONTANĂ	Întreaga localitate, pe o pe o rază de 2 km	AȘEZARE ROMANĂ ȘI EXPLOATARE MINIERĂ - ALBURNUS MAJOR
01 A 065	Sat SĂSCIORI Com. SĂSCIORI	La 800 m S de podul Sebeș, la "Cetate"	CETATE MEDIEVALĂ
01 A 066	Oraș SEBEȘ	La 2,5 km E de satul Lancrăm, la "Rîpa Roșie"	AȘEZARE DIN EPOCA BRONZULUI, Cultura Coțofeni
01 A 067		La marginea de SE a ora- șului, de o parte și de alta a liniei CFR spre Sibiu, la "Podul Pricopului"	AȘEZĂRI DIN EPOCA NEOLITICĂ A FIERULUI, ROMANĂ ȘI PREFEUDALĂ sec. VIII - IX

01 A 068	Sat SÎNCRAI Oraș AIUD	În curtea Castelului Kemeny pe malul Mureșului	AȘEZARE DIN FEUDALISMUL TIMPURIU. sec. XI-XII
01 A 069	Sat SÎNMICLĂUȘ Com. ȘONA	La 1,5 km V - NV de halta CFR Sf. Nicolae, la punctul "Răstoci-Grușor"	AȘEZARE ȘI CIMITIR DIN EPOCA PREFEUDALĂ
01 A 070	Sat STRAJA Com. BERGHIN	La S de sat, la punctul "Măgura "	AȘEZARE DIN EPOCA BRONZULUI, Cultura Coțofeni
01 A 071		La marginea de S a satului la " Fântina Barnii "	AȘEZARE DIN EPOCA BRONZULUI, Cultura Coțofeni
01 A 072	Sat STREMT Com. STREMT	La 300 m NV de grajdurile C.A.P.	AȘEZĂRI DIN EPOCA NEOLITICĂ A BRONZULUI, A FIERULUI, ROMANĂ ȘI RUINE DE CETATE MEDIEVALĂ (CETATEA DIODULUI)

01 A 073		La 1,2 km SV de sediul CAP, la "Valea Bercului"	AȘEZARE DIN EPOCA BRONZULUI
01 A 074	Sat ȘARD Com. IGHIU	La 3 km NE de sat, la Țăpățul de E al dealului Lazuri	CIMITIR DE EPOCĂ ROMANĂ sec. II-II
01 A 075	Sat ȘPĂLNACA Com. HOPÎRTA	La 1 km de marginea de SE a satului, la "Șugud"	AȘEZĂRI DIN EPOCI DIVERSE NEOLITICĂ, EPOCA BRONZULUI, A FIERULUI, ROMANĂ, PREFEUDALĂ (SEC.IV - XV) ȘI NECROPOLE DIN EPOCA FIERULUI, ROMANA ȘI PREFEUDALĂ (sec.V - VII) ȘI FEUDALISMUL TIMPURIU (sec.X-XV)
01 A 076	Sat ȘUGAG Com. ȘUGAG	Pe șeaua dintre Vîrful Pătru și Vârful Aușelui la "Vârful lui Pătru"	CASTRU ROMANE DE PĂMÂNT

01 A 077	Sat TĂRTĂRIA Com. SĂLIȘTEA	La 0,2 km NE de halta C.F.R., la "Gura Luncii"	AȘEZARE DIN EPOCA NEOLITICĂ Cultura Turdaș, Petrești și Coțofeni
01 A 078	Sat TEIUȘ Com. TEIUȘ	La 1 km N-NV de Fabrica de zahăr, pe platoul "Cetățuia"	NECROPOLĂ SCITICĂ AȘEZARE ȘI NECROPOLĂ PREFEUDALĂ, sec. VI - VII
01 A 079		La 100 m de șosea, la km 400 pe șoseaua spre Cluj, "Sub drum"	NECROPOLĂ DIN EPOCA BRONZULUI, Cultura Nouă
01 A 080	Sat TELEAC Com. CIUGUD	La marginea de NE a satului la "Grușeț-Hîrburi"	FORTIFICAȚIE DE PĂMÂNT DIN EPOCA FIERULUI (HALLSTATT)
01 A 081	Sat TIBRU Com. CRICĂU		ZIDURI ROMANE (VILLA RUSTICA)
01 A 082	Sat ȚELNA Com. IGHIU	La 3,5 km V de sat, la S de pîriul Gugu, la locul "Piatra Tăiată-Guru"	AȘEZARE DIN EPOCA BRONZULUI, Cultura Coțofeni

01 A 083		La 500 m NE de capătul de N al satului, la "Rupturi"	AȘEZARE TUMULARĂ ȘI NECROPOLĂ DIN EPOCA BRONZULUI
01 A 084	Sat ȚELNA Com. IGHIU	Pe vârful Măgurii	AȘEZARE DIN EPOCA BRONZULUI Cultura Coțofeni
01 A 085	Sat UIOARA DE JOS Oraș OCNA MUREȘ	La 1,5 km S de marginea satului, la izvorul Văii Ciunga, la " Grui "	AȘEZARE DIN EPOCA NEOLITICĂ, A BRONZULUI FIERULUI (HALLSTATT) ȘI PREFEUDALĂ
01 A 086	Sat VALEA VINȚULUI Com. VINȚU DE JOS	La 4 km în amonte de confluența Văii Vințului cu Mureșul, la stânga drumului Valea Vințului-Inuri	URMELE CETĂȚII MEDIEVALE (CETATEA) ZEBERNICULUI)

B. MONUMENTE ȘI ANSAMBLURI DE
ARHITECTURĂ

01 B 001 **Mun. ALBA IULIA**

CETATEA ALBA CAROLINA cu toate componentele fortificației(ziduri, bastioane, porți, curține, raveline, contragărzi, terase, bastioane, șanțuri interioare și exterioare, contraescarpe);constructor Giovanni MorandoVisconti, sculptor Johan König: 1714 - 1739.

01 B 002

**La circa 150 m N de
curtina bastionului
Sf. Ștefan**

**FOSTA PULBERĂRIE Nr.1
Sec. XVIII**

01 B 003

**La circa 50 m N de
curtina ce leagă
bastioanele Sf.
Trinitate și Sf.Ștefan**

CASA, sec. XVIII

01 B 004	Mun. ALBA IULIA	Str. Bibliotecii nr. 1 - 3	FOSTA MĂNĂSTIRE A TRINITARIENILOR 1715 - 1736, transformată parțial în BIBLIOTECA BATTHYANEUM în 1780 actualul Institut teologic romano - catolic.
01 B 005		Str. Bibliotecii nr.5	PALATUL APOR, sec. XVII
01 B 006		Str. Bibliotecii nr.5	CASA LUI NICOLAE BETHLEN sec. XVIII
01 B 007		Str. Bibliotecii nr.5	FOSTA PREFECTURĂ, sec. XVIII.
01 B 008		Piața I.C.Brătianu	IMOBILUL PREFECTURII, nr. 1 sf.sec.XIX
01 B 009		Str. George Coșbuc nr. 12	CASA, sf. sec. XIX
01 B 010		Str. George Coșbuc nr. 14	CASA, sec. XIX

01 B 011	Mun. ALBA IULIA	Str. George Coșbuc nr.17	CASA, sec. XIX
01 B 012		Str. Avram Iancu nr. 7	BISERICA "GRECEASCĂ" Buna Vestire 1783
01 B 013		Str. Iașilor nr. 17 Maieri	Cartier BISERICA SFÎNTA TREIME, 1795
01 B 014		B-dul Încoronării nr.11	CLADIRE, înc. sec. XX
01 B 015		Piața Iuliu Maniu	FOSTUL PALAT GISELLA, sec. XIX
01 B 016		Piața Iuliu Maniu	CLĂDIRE, fostul sediu al Reuniunii comercianților și economiștilor, 1930
01 B 017		Piața Iuliu Maniu	COFETĂRIA "ROȘU ȘI NEGRU", sec. XIX
01 B 018		Str. Mărășești nr.17	BISERICA Adormirea Maicii Domnului Cartier Lipoveni 1691

01 B 019	Mun. ALBA IULIA	Str. Mihai Viteazul nr.12	"BABILONUL" (MUZEUL UNIRII); 1851
01 B 020		Str. Mihai Viteazul nr. 12-14	SALA UNIRII, 1898, cu transformări în 1921 - 1922
01 B 021		Str. Mihai Viteazul nr.16	ANSAMBLUL "REÎNTREGIRII" (Catedrala Sf. Treime, incinta, construcțiile eclesiastice - sediul episcopal ortodox) 1921 - 1922
01 B 022		Str. Mihai Viteazul nr.19	CATEDRALA ROMANO-CATOLICĂ "Sf. Mihail" construită pe locul unei biserici din sec.XI distruse de tătari; 1247 - 1291 corpul bazical și transeptul ; corul înc. sec.XIV turnul de SV sec. XV; Capela Lazo 1512.

01 B 023		Str. Mihai Viteazul nr.21	PALATUL EPISCOPAL ROMANO-CATOLIC sec. XVI - XVII
01 B 024		Str. Militari nr. 1	COMISARIATUL, sec.XVIII
01 B 025		Str. Militari nr. 2	MANUTANȚA, 1715 - 1736
01 B 026		Str. Militari nr. 4	PALATUL PRINCIPILOR ARDEALULUI, sec. XVI - XVIII
01 B 027		Str. Primăverii nr.3	CASA, sf. sec. XIX
01 B 028		Str. Primăverii nr.5	CASA, sf. sec. XI
01 B 029		Str. Primăverii nr. 7	CASA ZAHARIA MUNTEANU, sf. sec. XIX
01 B 030		Str. Primăverii nr. 9	CASA, circa 1900
01 B 031	Mun. ALBA IULIA	Str. Primăverii nr.11	CASA, circa 1900

01 B 032	Str. Primăverii nr.12	CASA, sf. sec XIX
01 B 033	Str. Primăverii nr.14	CASA VELICAN, înc. sec. XX
01 B 034	Str. Primăverii nr.16	CASA, circa 1900
01 B 035	Str. Primăverii nr.22	CASA, circa 1900
01 B 036	Str: Republicii nr. 2	CASA, sf. sec. XIX
01 B 037	Str. Republicii nr. 4	CASA, sf. sec. XIX
01 B 038	Str. Republicii nr. 7	CASA, sf. sec. XIX
01 B 039	Str. Republicii nr.11	CASA, sf. sec. XIX
01 B 040	Str. Republicii nr.12	CASA, sf. sec. XIX
01 B 041	Str. Republicii nr.16	CASA, sf. sec. XIX

01 B 042	Mun. ALBA IULIA	Str. Republicii nr. 19-21	BISERICA FRANCISCANĂ ȘI CASA PAROHIALĂ; sec. XVIII
01 B 043		Str. Republicii nr.26	CASA, sf. sec. XIX
01 B 044		Str. Romană nr. 2	COLEGIUL BETHLEN, sec. XVIII
01 B 045		Str. Simion Ștefan nr. 2	CASA, sf. sec. XIX
01 B 046		Str. Simion Ștefan nr. 3	CASA, înc. sec. XX
01 B 047		Str. Simion Ștefan nr. 5	CASA, sf. sec. XIX
01 B 048		Str. Simion Ștefan nr. 7	CASA, sf. sec. XIX
01 B 049		Str. Teilor nr. 8	CASA, sf. sec. XIX
01 B 050		Str. Teilor nr. 9	CASA, sf. sec. XIX
01 B 051		Str. Teilor nr. 10	CASA, sf. sec. XIX-înc. sec. XX

01 B 052	Mun. ALBA IULIA	Str. Teilor nr. 11	CASA, înc. sec. XX
01 B 053		Str. Teilor nr. 12	CASA, sf. sec. XIX
01 B 054		Str. Teilor nr. 13	CASA, sf. sec. XIX
01 B 055		Str. Teilor nr. 15	CASA, 1906
01 B 056		Str. Teilor nr. 17	CASA, sf. sec. XIX
01 B 057		Str. Trandafirilor nr.17	CASA, sf. sec. XIX
01 B 058		Str. Trandafirilor nr.18	CASA, sf. sec. XIX
01 B 059		Str. Trandafirilor nr. 24	CASA, sf. sec. XIX
01 B 060		Str. Trandafirilor nr. 26	CASA, sf. sec. XIX
01 B 061		Str. Unirii nr. 3	SPITALUL (FOST MILITAR), sec.XVIII

01 B 062	Mun. ALBA IULIA	Str. Unirii, în curtea Liceului nr. 4	FOSTUL COLEGIU IEZUIT, sec. XVI
01 B 063		Str. Unirii nr. 5	CASA, sec. XIX
01 B 064		Str. Unirii nr. 9	CASA, sec. XVIII
01 B 065		Str. Unirii nr. 13	CASA, înc. sec. XX
01 B 066		Str. Ecaterina Varga nr. 1	CLĂDIRE, sec. XVIII
01 B 067		Str. Ecaterina Varga nr. 2	CASA, sf. sec. XIX
01 B 068		Str. Ecaterina Varga nr. 3	CASA, sec. XIX
01 B 069		Str. Ecaterina Varga nr 5	CASA, sf. sec. XIX
01 B 070		Str. Ecaterina Varga nr. 6	CASA, sf. sec. XIX

01 B 071	Mun. ALBA IULIA	Str. Ecaterina Varga nr. 7	CASA, sf. sec. XIX
01 B 072		Str. Ecaterina Varga nr. 9	CASA, sf. sec. XIX
01 B 073		Str. Detunata nr.2	BISERICA ROMANO- CATOLICĂ, sec. XV-XVIII
01 B 074		Str. Detunata nr.25	CASA cu poarta de lemn, sec. XIX
01 B 075	Oraș ABRUD	Cartier Suharu	BISERICA SFINȚII APOSTOLI, 1787
01 B 076	Sat ACMARIU Com. BLANDIANA	Strămutată la Schitul din Alba Iulia	BISERICA DE LEMN SF. NICOLAE 1768, strămutată ulterior

01 B 077	Oraș AIUD	Piața Republicii	CETATEA AIUDULUI (zidul de incintă și cele opt bastioane), sec. XV; CASTELUL BETHLEN (CASTELUL VOIEVODAL), sec. XV-XVI, cu modificări ulterioare
01 B 078		În Cetate	BISERICA REFORMATĂ (turnul- sec. XIII, nava și altarul sec. XV-XVI; interiorul modificat în sec.XVII și XVIII
01 B 079		Str. Cuza Vodă nr. 3-4	BISERICA ROMANO- CATOLICĂ ȘI MĂNĂSTIREA MINORITA;1728-1763; turnul ridicat în 1896
01 B 080		Str. 11 Iunie nr. 1	COLEGIUL BETHLEN, 1775

01 B 081	Sat ALMAȘU MARE Com. ALMAȘU MARE	Cartier Joseni	BISERICA ORTODOXĂ Buna Vestire,ante 1418; transformări în sec XIX: fragmente de pictură murală din sec.XVIII
01 B 083		Cartier Suseni	Biserica Schimbarea la Față; 1822, pictată în 1835 de Țura Vasile
01 B 084	Sat AMPOIȚA Com. METEȘ		Biserica Cuvioasa Paraschiva, sec. XVII
01 B 085	Sat ARIEȘENI Com. ARIEȘENI		BISERICA DE LEMN Înălțarea Domnului, cu încăperea pentru toacă; 1791;pictată în 1829 de Mihai de la Abrud
01 B 086	Sat AVRAM IANCU Com. AVRAM IANCU	Nr. 3	CASA, sec. XIX

01 B 087			ANSAMBLUL DE ARHITECTURĂ (casa în care s-a născut Avram Iancu), sec. XVIII - XIX
01 B 088	Sat BAIA DE ARIEȘ Com. BAIA DE ARIEȘ	Cartier Deal	BISERICA Învierea Domnului, 1769
01 B 089	Sat BĂCĂINȚI Com. ȘIBOT		RUINELE TURNULUI BISERICII DE PIATRĂ, sec. XIII (?) și RUINELE PIVNIȚEI BOLTITE
01 B 090	Sat BAGĂU Com. LOPADEA NOUĂ		BISERICA DE LEMN Sfântul Theodor Tiron 1733 (?) cu modificări și adăugiri în 1847 și 1955, pictată în sec.XVIII de zugravul Toader

01 B 091	Sat BĂLCACIU Com. JIDVEI		BISERICA EVANGHELICĂ (corul fortificat-sec.XV, nava 1807-1810 și turnul- 1856) INCINTA FORTIFICATĂ
01 B 092	Loc. BĂRĂBANȚ Mun. ALBA IULIA		BISERICA ROMANO- CATOLICĂ, 1302 (?) cu modificări ulterioare sec.XVII
01 B 093	Sat BENIC Com. GALDA DE JOS		RUINELE BISERICII REFORMATE (sec.XIII-XVI, transformări în sec. XVIII) și INCINTA DE ZID
01 B 094	Sat BERGHIN Com. BERGHIN	Biserica memorială "M. Viteazul" Alba Iulia	BISERICA DE LEMN Sf. Petru; 1707, strămutată în 1900 din satul Gîrbova de Sus,oraș Aiud;dezafectată

01 B 095	Sat BÎRLEȘTI
Com. MOGOȘ		BISERICA DE LEMN Sfinții
Împărați Constantin și Elena;
1844, pictată în 1846
01 B 096	Oraș BLAJ	Str. Armata Roșie	ANSAMBULUL MITROPOLIEI
GRECO-CATOLICE: REȘE-
DINȚA MITROPOLITANĂ,
datată 1535, transformată în
1837 când se adaugă aripa
nordică și etajele CANCE-
LARI sec.XVIII și CLĂDIRILE
ANEXĂ
01 B 097	Oraș BLAJ	Str. Eroilor nr 3	BISERICA "GRECEASCĂ"
Sfinții Arhangheli, sec. XVIII

01 B 098	Oraș BLAJ	Piața Republicii	CATEDRALA GRECO-CATOLICĂ Sfinta Treime, construită între anii 1738-1745 iar în 1837 i s-au adăugat turnurile, terasa, corurile și sacristiile laterale, arh. GIOVANNI MARTINELLI
01 B 099	Oraș BLAJ	Piața Republicii nr.9	MĂNĂSTIREA BAZILIENILOR (fosta ȘCOALĂ DE OBȘTE ȘI ACADEMIA TEOLOGICĂ, 1741-1777, cu adăugiri în sec. XIX, arh. Giovanni Martinelli
01 B 100	Sat BRĂDET Com. ALMAȘU MARE		CASA DE LEMN ȘI ȘURA POLIGONALĂ, sec.XIX
01 B 101	Sat BRĂZEȘTI Com. BAI A DE ARIEȘ	(Strămutată în cartier Cetate Alba Iulia lângă Stație de Salvare	BISERICA DE LEMN Învierea Domnului 1769, pictată în 1784 de Teodor Ciugan

01 B 102	Sat BOZ Com. DOȘTAT	CETATEA SĂTEASCĂ, BISERICA EVANGHELICĂ FORTIFICATĂ, 1523 și ȘCOALA VECHÉ
01 B 103	Sat BUCERDEA GRÎNOASĂ Com. CRĂCIUNELU DE JOS	BISERICA REFORMATĂ. sec.XVI. cu adăugiri în sec. XVIII și 1868
01 B 104	Sat CĂRPINIȘ Com. GÎRBOVA	BISERICA Adormirea Maicii Domnului sec. XVIII
01 B 105	Sat CENADE Com. CENADE	BISERICA EVANGHELICĂ. sec. XV; fortificată în sec. XVI (ZIDUL DE INCINTĂ ȘI TURNUL, azi ruinate): în 1905-1906 a fost refăcut corul și modificată nava; turnul de vest s-a prăbușit în jur de 1800
01 B 106	Sat CERGĂU MARE Com. CERGĂU	BISERICA Buna Vestire, 1804

01 B 107	Sat CETATEA DE BALTĂ
Com. CETATEA DE BALTĂ	BISERICA REFORMATĂ.
sec.XIII-XV, fragmente de
pictură din sec. XVI:adăugiri
în sec. XIX
01 B 108		CASTELUL BETHELEN-
HALLER. 1615-1624 cu
remanieri în 1769-1773:
CONSTRUCȚIILE ANEXE.
sec.XVIII
01 B 109	Sat CIB
Com. ALMAȘU MARE	BISERICA Sf. Nicolae.
sec.XVIII
01 B 110	Sat CICĂU
Com. MIRĂSLĂU	BISERICA Sfinții Arhangheii.
sec.XV transformări în
sec.XVIII

01 B 111	Sat CISTEIUL DE MUREȘ Oraș OCNA MUREȘ	ANSAMBLUL MIKES: CURIA barocă - 1796, CASTELUL neoclastic - sec. XIX; HAMBARUL baroc - sec. VIII, CAPELA ROMANO-CATOLICĂ sec. XVIII
01 B 112		BISERICA DE LEMN Sfinții Arhangheli, sec. XVIII
01 B 113	Sat CIUMBRUD Oraș AIUD	BISERICA REFORMATĂ, sec.XIII-XVII, cu adăugiri în 1918-1919 și CRIPTA LUI ARPAD, 1807
01 B 114	Sat CÎLNIC Com. CÎLNIC	CETATEA CÎLNIC, DONJONUL SIEGFRIED, CAPELA, IN CINTA OVALĂ CU DOUĂ TURNURI DREPTUNGHIULARE - sec. XIII și INCINTA EXTERIOARĂ CU BARBACANA ȘI TURNUL ROTUND, sec. XV-XVI

- 01 B 115 Sat COJOCANI
Com. MOGOȘ
BISERICA DE LEMN Sfinții
Arhangheli, sec. XV, cu
modificări și adăugiri în sec.
XVIII, XIX și XX
- 01 B 116 Sat COLȚEȘTI
Com. RIMETEA
RUINELE CETĂȚII COLȚEȘTI
(sau SÎNGEORGIU-
TRĂSCĂU), sec.XIII-XV
- 01 B 117
BISERICA ROMANO-
CATOLICĂ Sf. Gheorghe,
CLAUSTRUL FRANCISCA-
NILOR ȘI TURNUL-CLOPOT-
NIȚĂ, construită în 1727,
biserica remaniată în 1867
- 01 B 118 Sat NOȘLAC
Com. NOȘLAC
BISERICA DE LEMN Sfinții
Arhangheli, 1803;strămutată,
lărgită spre vest și pictată în
1856

01 B 119	Sat CRICĂU Com. CRICĂU		BISERICA REFORMATĂ ȘI FRAGMENTE DIN CETATEA SĂTEASCĂ, sec. XIII-XV
01 B 120		Nr.364	CASA PAROHIALĂ ORTODOXĂ, sec.XIX
01 B 121	Oraș CUGIR	Str. Spicului nr. 1-3	BISERICA Sfinții Arhangheli și Sf. Treime 1808
01 B 122	Sat CUT Com. CÎLNIC		CONACUL BETHLEN, sec.XVIII
01 B 123	Sat DAIA ROMÂNĂ Com. DAIA ROMÂNĂ		BISERICA Sf. Treime, sec. XVII, pictată în sec. XVIII
01 B 124	Sat DEALUL GEOAGIULUI Com. ÎNTREGALDE	Cătun Cristești	BISERICA DE LEMN Sf. Arhangheli, 1742, pictată în sec. XVIII, adăugiri în sec. XIX

01 B 125	Sat FĂRĂU Com. FĂRĂU	BISERICA DE LEMN Sf. Arhangheli, construită în satul Sîniacob, com. Aținți în anul 1762; strămutată în 1842 la Fărău, când a fost refăcută cu adăugiri
01 B 126	Sat FENEȘ Oraș ZLATNA	BISERICA "VECHE" Nașterea Maicii Domnului, 1754
01 B 127	Sat GALDA DE JOS Com. GALDA DE JOS	BISERICA "DIN DEAL" Nașterea Maicii Domnului, construită în 1715, pe locul unei biserici mai vechi; pictu- ră din 1752 și resturi de pictură mai veche
01 B 128	Sat GALDA DE SUS Com. GALDA DE JOS	BISERICA Arhanghelul Mihail, sec. XVII

01 B 129	Sat GĂBUD
Com. NOȘLAC	BISERICA DE LEMN Sf. Arhangheli și CLOPOTNIȚA, 1776, pictată în 1777; strămutată în 1875 din satul Gheja, oraș Luduș
01 B 1130	Sat GEOAGIU DE SUS
Com. STREMTȘ	BISERICA Intrarea în Biserică (a fostei mănăstiri ortodoxe), sec. XVI transformată ante 1724, când a fost pictată
01 B 131	Sat GEOGEL
Com. PONOR	BISERICA DE LEMN Sfinții Arhangheli, 1751; turnul și pronaosul - 1823; pictată în 1756 de Ion de la Beriu; altarul din piatră - 1840
01 B 132	Sat GHIRBOM
Com. BERGHIN	BISERICA DE LEMN Sfintul Nicolae, 1688, pictată la sf. sec. XVIII

01 B 133	Sat GÎRBOVA Com. GÎRBOVA	În centrul satului	"CETATEA GREAVILOR", reședință nobiliară fortificată (zid de incintă, turn de intrare, donjon) sec. XII-XVI
01 B 134		În cimitir	RUINELE BAZILICII ROMANICE, sec.XIII
01 B 135		Lângă drumul spre	RUINELE CETĂȚII "URIEȘILOR", satul Jina sec. XIII - XIV
01 B 136	Sat GÎRBOVA DE JOS Oraș AIUD	La 1,5 km E de sat	RUINELE BISERICII ROMANO-CATOLICE, sec. XIII (?) - XV
01 B 137	Sat GÎRBOVA DE SUS Oraș AIUD	La 300m V de sat	RUINELE BISERICII "DIN DEAL",sec. XIV - XVI(?)
01 B 138	Sat GÎRBOVIȚA Oraș AIUD		BISERICA Nașterea Fecioarei Maria, sec. XIV, pictura din sec. XV,adăugiri în sec.XVIII

01 B 139	Sat GÎRDA DE SUS
Com. GÎRDA DE SUS		BISERICA DE LEMN Nașterea
Sfântului Ioan Botezătorul,
1792; pictată în 1804;
modificări în 1863
01 B 140	Sat GOIEȘTI
Com. VIDRA		BISERICA DE LEMN Sfinții
Trei Ierarhi, sec. XVIII,
pictată în 1791 de Simion
Silaghi din Abrud
01 B 141		Nr. 197	CASA DE LEMN, sec. XIX
01 B 142	Sat HĂDĂRĂU
Com. LUPȘA		BISERICA Pogorârea
Sfântului Duh, 1770
01 B 143	Sat IGHIEL
Com. IGHIU		BISERICA Cuvioasa
Paraschiva, circa 1750 pictată
de Gavril zugravul în 1783
(turn clopotniță din lemn)

01 B 144	Sat IGHIU Com. IGHIU	BISERICA REFORMATĂ cu ZIDUL DE INCINTĂ, sec. XV și CASA PAROHIALĂ, sec.XVIII, pe pivniță mai veche	
01 B 145		BISERICA Cuvioasa Paraschiva,1724, turnul - clopotniță adăugat la sf. sec.XVIII	
01 B 146	Sat IZBITA Com. BUCIUM	BISERICA Sfinții Arhangheli, sec.XVIII	
01 B 147	Sat ÎNTREGALDE Com. ÎNTREGALDE	BISERICA DE LEMN Sfântul Ilie, 1774;pictată în 1789, adăugiri în sec. XIX	
01 B 148	Sat JIDVEI Com. JIDVEI	Str. Perilor nr. 15	BISERICA EVANGHELICĂ, TURNUL, fragmente din ZIDUL de INCINTĂ, sec. XV; nava reclădită în 1795

01 B 149	Sat LĂZEȘTI Com. VADUL MOȘILOR		BISERICA DE LEMN Sfinții Arhangheli sec. XVIII, pictată în 1749 și 1817, adăugiri în 1878
01 B 150		Nr. 773, cătun Răbuscani	CASA, sec. XIX
01 B 151	Sat LIVEZILE Com. LIVEZILE		BISERICA Adormirea Maicii Domnului, 1611
01 B 152	Sat LOPADEA NOUĂ Com. LOPADEA NOUĂ		BISERICA REFORMATĂ, sec. XV; TURNUL ridicat în 1864
01 B 153	Sat LUNCA LARGĂ Com. OCOLIȘ		BISERICA DE LEMN, sec. XVIII
01 B 154	Sat LUNCA MUREȘULUI Com. LUNCA MUREȘULUI		BISERICA DE LEMN Pogorârea Sfântului Duh, 1723, pictată în 1810 de Popa Nicolae; adăugiri în sec. XIX

01 B 155	Sat LUPȘĂ Com. LUPȘA		BISERCA Sfântul Gheorghe, 1421, ctitor cneazul Vladislav; turn clopotniță adăugat în sec. XVIII; straturi de pictură din sec. XV, XVIII și XIX
01 B 156	Sat VALEA LUPȘII Com. LUPȘA	La 3 km de sat, cătun Haldina	BISERICA DE LEMN Sfântul Nicolae a fostei mănăstiri Lupșa, reconstruită în 1694, tencuită în 1865
01 B 156A			BISERICA "Nașterea Maicii Domnului", 1799
01 B 157	Loc. MĂGINA Oraș AIUD		BISERICA Sdînta Treime a fostei mănăstiri Măgina, 1611
01 B 158	Sat MĂNĂRADE Oraș BLAJ		CETATEA SĂTEASCĂ, sec. XVII (zidul de incintă și cele două turnuri), TURNUL CLOPOTNIȚĂ, 1832 și BISE- RICA EVANGHELICĂ, 1864

01 B 159			BISERICA Schimbarea la Față, 1737
01 B 160	Sat MESENTEA Com. GALDA DE JOS		BISERICA Cuvioasa Paraschiva, 1782 (pe locul unei biserici de lemn)
01 B 161	Sat METEȘ Com. METEȘ		BISERICA Cuvioasa Paraschiva, 1780
01 B 162	Sat NOȘLAC Com. NOȘLAC	În centrul satului	BISERICA REFORMATĂ, sec.XV, transformată radical în sec. XVIII
01 B 163			BISERICA DE LEMN Sfinții Arhangheli, sec. XVIII, modificată în 1803 și 1923, pictată în 1822
01 B 164	Sat OBREJA Com. MIHALȚ		CASTELUL WESSELENY, 1901 și GRÎNARUL, sec. XVIII

01 B 165	Oraș OCNA MUREȘ		BISERICA ROMANO CATOLICĂ, sec. XVIII
01 B 166	Loc. PETREȘTI Oraș SEBEȘ	În cimitirul evanghelic	CETATEA SĂTEASCĂ, cu ruinele turnului - clopotniță, sec. XIV-XVIII
01 B 167	Sat PETRISAT Oraș BLAJ		BISERICA REFORMATĂ, sec. XVII; adăugiri (prelungirea navei) în sec. XV; turnul construit în 1913
01 B 168	Sat PIANUL DE JOS Com. PIANU		BISERICA EVANGHELICĂ, sec XV, cu transformări în sec.XVIII
01 B 169	Sat PIANU DE SUS Com. PIANU		BISERICA DE LEMN Cuvioasa Paraschiva, sec. XVIII și CRUCILE VECHI din cimitir
01 B 170	Loc. PÎCLÎȘA Mun. ALBA IULIA	Str. Carpenului nr 171	CASA DE LEMN, sec XIX

01 B 171	Sat POIANA AMPOIULUI Com. METEȘ		BISERICA Cuvioasa Paraschiva, 1780
01 B 172	Sat POIENI Com. VIDRA		BISERICA Sfântul Dumitru, sec. XVIII*
01 B 173	Sat POȘAGA DE SUS Com. POSAGA	Cătun Belioara	BISERICA DE LEMN Sfinții Arhangheli, 1789
01 B 174	Sat RĂDEȘTI Com. RĂDEȘTI		BISERICA REFORMATĂ, sec. XVIII adăugiri în sec. XVIII
01 B 175	Sat RECIU Com. GÎRBOVA		BISERICA EVANGHELICĂ, 1491 (?), cu transformări în 1801
01 B 176	Sat ROȘIA MONTANĂ Com. ROȘIA MONTANĂ		BISERICA Adormirea Maicii Domnului, sec. XVIII
01 B 177		Cartier Orlea nr. 137	CASA PAROHIALĂ ORTO- DOXĂ, sec. XVIII

01 B 178	Nr. 184	CASA, sec. XVIII- XIX
01 B 179	Nr. 185	CASA, sec. XVIII- XIX
01 B 180	Nr. 186	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 181	Nr. 191	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 182	Nr. 203	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 183	Nr. 258	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 184	Nr. 273	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 185	Nr. 275	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 186	Nr. 324	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 187	Nr. 326	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 188	Nr. 327	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 189	Nr. 328	CASA, sec. XVIII - XIX

01 B 190	Nr. 329	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 191	Nr. 331	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 192	Nr. 332	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 193	Nr. 334	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 194	Nr. 340	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 195	Nr. 341	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 196	Nr. 342	CASA, sec. XVIII - XIX
01 b 197	Nr. 372	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 198	Nr. 373	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 199	Nr. 376	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 200	Nr. 383	CASA, sec. XVIII - XIX

01 B 201	Nr. 389	CASA, sec. XVII. - XIX
01 B 202	Nr. 390	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 203	Nr. 391	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 204	Nr. 392	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 205	Nr. 393	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 206	Nr. 395	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 207	Nr. 397	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 208	Nr. 398	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 209	Nr. 407	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 210	Nr. 408	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 211	Nr. 409	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 212	Nr. 482	CASA, sec. XVIII - XIX

01 B 213		Nr. 547	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 214		Nr. 549	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 215		Nr. 551	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 216		Nr. 552	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 217		Nr. 553	CASA, sec. XVIII - XIX
01 B 218	Sat RUNC Com. OCOLIȘ		BISERICA DE LEMN Sfinții Arhangheli, 1733, reconstru- ită în 1852
01 B 219	Sat SARTĂȘ Com. BAIA DE ARIEȘ		BISERICA DE LEMN Pogorîrea Sfîntului Duh, 1780, pictată în 1780 și 1827

01 B 220	Sat SĂLIȘTEA Com. SĂLIȘTEA	BISERICA DE LEMN Sfinții Arhangheli a fostei mănăstiri Cioara; 1798, repictată în 1830 de Simion Zugravul din Laz
01 B 221		CASA BARCSAY,azi Primăria, sec. XVII
01 B 222	Oraș SEBEȘ	<p data-bbox="1101 450 1559 538">CETATEA ORAȘULUI SEBEȘ: ZIDUL DE INCINTĂ</p> <p data-bbox="686 497 1133 756">Străzile:Poștei, Traian, Bistrei, Mioriței, Dobrogeanu Gherea, Patria, I.L.Caragiale, Pieții, 24 Ianuarie, Cetății, Aviator Olteanu Str. I.L. Caragiale nr.3</p> <p data-bbox="1101 714 1559 875">POARTA DE NORD A CETĂȚII, sec.XV TURNUL SEMICIRCULAR, 1654</p> <p data-bbox="686 797 1559 961">Str. Cetății nr.9 Str.C.Dobrogeanu Gherea nr. 35</p> <p data-bbox="1101 880 1559 922">TURNUL OCTOGONAL, 1678</p>

Oraș SEBEȘ

Str. 24 Ianuarie nr.5
(în grădină)

TURNUL CISMARILOR,
sec.XV

Str. Traian nr. 6

RURNUL CROITORILOR(AL
STUDENTULUI), sec.XV

01 B 223

Lîngă poarta de sud a
cetății medievale

CLADIRE, actualul restaurant
Turn sec. XIX

01 B 224

SCOALA GENERALĂ Nr.2,
sec.XIX

01 B 225

PRIMĂRIA ORAȘULUI, circa
1900

01 B 226

Str. 23 August nr.2

MOARA DE GRÎU, 1875

01 B 227

Str. C.Dobrogeanu
Gherea nr.3

CASA WABER(fosta
HENNING),sec.XVII-XVIII

01 B 228

Str. C.Dobrogeanu
Gherea nr. 35

MĂNĂSTIREA ROMANO -
CATOLICĂ Sfîntul Barto-
lomeu, sec. XIV - XVIII

01 B 229	Oraș SEBEȘ	Str. 24 Ianuarie nr.2	CASA, sec. XVII - XIX
01 B 230		Str. 24 Ianuarie nr.6	CASA, sec. XVI - XIX
01 B 231		Str. M.Viteazu nr.16	CASA ROTH, sec. XVI
01 B 232		Str. M.Viteazu nr.25 - 27	CASA KOHUTH - BREITENSTEIN, sec.X
01 B 233		Str. M.Viteazu nr.39	CASA HETTZ - KONRAD XVI-XIX
01 B 234		Str. M.Viteazu nr. 52	CASA MAUKSCH, sec. XVI-XIX
01 B 235		Parcul 8 Mai nr.2	CASA SCHNEIDER, parte din vechea primărie sec.XVII-XIX

01 B 236	Oraș SEBEȘ	Parcul 8 Mai nr.3	CASA ZAPOLYA, fosta reședință voievodală, actual Muzeul de istorie al orașului; 1664
01 B 237		Parcul 8 Mai nr.5	BISERICA EVANGHELICĂ, CASA PAROHIALĂ și ZIDUL DE INCINTĂ, sec. XIII - XVI
01 B 238		Str. 9 Mai (colț)	CASA, sec. XVIII
01 B 239		Str. 9 Mai colț cu str. Mihai Viteazul	CASA, sec. XIX
01 B 240		B-dul Mihai Viteazul nr.2	CASA, sf.sec. XIX
01 B 241		B-dul Mihai Viteazul nr.10	CASA DE BRESLASI, sf. sec.XVIII
01 B 242		B-dul Mihai Viteazul nr.14	CASA SĂSEASCĂ, sec. XVIII
01 B 243		B-dul Mihai Viteazul nr.	CASA DE BRESLASI sec. XVIII

01 B 244		B-dul Mihai Viteazul nr.18	CASA, sec. XIX
01 B 245		B-dul Mihai Viteazul nr.20	CASA, sec. XIX
01 B 246		B-dul Mihai Viteazul nr.22	CASA, sec. XIX
01 B 247		B-dul Mihai Viteazul nr.24	CASA, sec. XIX
01 B 248		B-dul Mihai Viteazul nr.28	CASA, actual Protopopiat, sec. XIX
01 B 249		Str. Mihai Viteazul	BISERICA Adormirea Maicii Domnului, sec. XVIII
01 B 250		Str. Pandurilor nr.4	BISERICA Învierea Domnului 1819
01 B 251	Sat SÎNBENEDIC Com. FĂRĂU		BISERICA DE LEMN Sfântul Nicolae și CLOPOTNIȚA; înc. sec.XVIII, refăcută în 1730 și 1773; pictată 1798 și în 1861 de Profirie Sarlea din Feisa

- 01 B 252 Biserica de Lemn Sfinții Arhangheli, 1775, pictată în 1804 de Nicolae și în 1861 de Profirie Sarlea, Feisa
- 01 B 253 Sat SÎNBENEDIC
Com. FĂRĂU Biserica Unitariană, sec. XV-XVIII
- 01 B 254 Sat. SÎNCRAI
Oraș AIUD Biserica Reformată, sec. XIII - XVIII și CLOPOTNIȚA de LEMN, 1830
- 01 B 255 Castelul Kemeny și Grajdul, 1805
- 01 B 256 Sat SÎNMICLĂUȘ
Com. ȘONA Biserica Reformată, 1685
- 01 B 257 Biserica Unitariană, sec. XV - XIX

01 B 258		CASTELUL BETHLEN, 1668 - 1673 și 1682 - 1683, arhitect M. Bethlen și GRÎNARUL, sec. XIX
01 B 259	Sat SÎNTIMBRU Com. SÎNTIMBRU	BISERICA REFORMATĂ, sec. XIII - XVI
01 B 260	Sat STREMTȘ Com. STREMTȘ	RUINELE CETĂȚII DIODULUI (zidul de incintă, turnurile, castelul, capela), sec. XIII - XVI
01 B 261	Sat SUB PIATRĂ Com. SĂLCIUA	BISERICA DE LEMN Cuvioasa Paraschiva, 1798, adăugiri și pictură din sec. XIX
01 B 262	Sat ȘARD Com. IGHIU	BISERICA REFORMATĂ FORTIFICATĂ (BISERICA, ZIDUL DE INCINTĂ, TURNUL PORȚII); sec. XV - XVIII

01 B 263			CASTELUL EZTERHAZY, sec. XVII
01 B 264	Sat ȘIBOT Com. ȘIBOT		BISERICA Adormirea Maicii Domnului, sec. XVIII
01 B 265	Sat ȘILEA Com. FĂRĂU	În cimitir	BISERICA DE LEMN "VECHE" Sfinții Arhangheli și CLOPOT- NIȚA, fostă greco - catolică; 1664, pictată în 1745 de Iacov și în 1843 de Ioan Jijiu
01 B 266	Sat ȘILEA Com. FĂRĂU		BISERICA DE LEMN Sfințul Nicolae și CLOPOTNIȚA 1761- 1774, pictată de Popa Nicolae în 1794; adăugiri la sf. sec. XIX
01 B 267	Sat ȘPĂLNACA Com. HOPÎRTA		BISERICA DE LEMN Sfinții Arhangheli și CLOPOTNIȚA; sec. XVIII, pictată în 1858; modificată la mijlocul sec. XIX și începutul sec. XX

01 B 268			BISERICA DE LEMN Sfintul Gheorghe și CLOPOTNIȚA; sec. XVIII, renovată în 1865, pictată în 1869
01 B 269	Sat TĂTÎRLAUA Com.CETATEA DE BALȚĂ		BISERICA EVANGHELICĂ, sec.XIV-XVI
01 B 270	Sat TĂU Com.ROȘIA DE SECAȘ		BISERICA DE LEMN Sfintul Gheorghe și CLOPOTNIȚA; sec. XVIII; adăugiri și pictură în 1820
01 B 271	Sat TĂUȚI Com. METEȘ	La 3 km de sat	RUINELE CETĂȚII TĂUȚIULUI(ziduri de incintă, bastion, donjon), sec. XIII - XVI
01 B 272	Sat TEIUȘ Com. TEIUȘ	Str. Ion Creangă nr.32	MĂNĂSTIREA ROMANO - CATOLICĂ(biserica și claustrul), sec.XV - XVIII

01 B 273		Str. 6 Martie nr.1	BISERICA Intrarea în Biserică, sec. XVI(?), turnul adăugat în 1885
01 B 274		Str. Republicii nr.17	BISERICA REFORMATĂ, sec. XIV - XIX
01 B 275	Loc. TIUR Oraș BLAJ		BISERICA Sfinții Arhangheli, 1730
01 B 276			POARTA DE LEMN a bisericii reformate, sec. XIX
01 B 277	Sat TURDAȘ Com. HOPÎRTA		BISERICA REFORMATĂ CU ZIDUL DE INCINTĂ, sec.XV-XVIII
01 B 278	Sat TURDAȘ Com. HOPÎRTA		BISERICA DE LEMN Sfinții Arhangheli, 1770 și CLOPOTNIȚA, Adăugiri în 1826

01 B 279	Sat ȚELNA Com. IGHIU		CONACUL TELEKY cu construcțiile anexe(dependințe, magazii, crama), sec. XVIII
01 B 280	Loc.UIOARA DE SUS Oraș OCNA MUREȘ		CASTELUL TELEKY, 1742, cu transformări în 1869;CAPELA 1296 cu transformări în sec.XV, azi ruinat
01 B 281	Sat VADU MOȚILOR Com.VADU MOȚILOR	Nr. 18	CASA, sec. XVIII
01 B 282	Sat VALEA LUNGĂ Com. SĂLCIUA		BISERICA DE LEMN Sfînta Treime și Proorocul Ilie;1782
01 B 283	Sat VALEA LUNGĂ Com.VALEA LUNGĂ		BISERICA EVANGHELICĂ, sec XV, cu modificări în sec. XVIII.și XIX; ZIDUL DE INCINTĂ și TURNURILE DE APĂRARE, sec. XVI
01 B 284	Sa.VALEA LUPȘII Com. LUPȘA		BISERICA DE LEMN Nașterea Maicii Domnului, 1799

01 B 285	Sat VALEA MĂNĂSTIRII Com. RÎMEȚ		BISERICA Nașterea Precistei și Izvorul Tămăduirii a MĂ- NĂSTIRII RÎMEȚ; sec. XIV, pictată la 1483 de Mihu de la Crișu Alb și la 1741 de Grigo- re Rănite; ȘCOALA VECHE, fost arhondaric, sec.XVI- XVIII
01 B 286	Sat VALEA SASULUI Com. ȘONA		BISERICA Adormirea Maicii Domnului, 1790
01 B 287	Sat VESEUȘ Com. JIDVEI		BISERICA EVANGHELICĂ ȘI TURNUL PORȚII, 1504
01 B 288	Loc. VEZA Oraș BLAJ		TURNUL CLOPOTNIȚĂ al Bisericii ortodoxe, sec. XVIII
01 B 289	Sat VIDRA Com. VIDRA	Cătun Ciungi	BISERICA Sfinții Arhangheli, sec. XIII - XVII

01 B 290	Sat VINGARD
Com. ȘPRING	BISERICA EVANGHELICĂ,
sec. XV
01 B 291	Sat VINGARD
Com. ȘPRING	BISERICA DE LEMN Cuvioasa
Paraschiva, sec. XVIII, adău-
giri în 1828
01 B 292	Sat VINȚU DE JOS
Com. VINȚU DE JOS	BISERICA REFORMATĂ CU
INCINTĂ, sec. XIII - XVII
01 B 293		RUINELE CASTELULUI
MARTINUZZI, cu modificări
ulterioare
01 B 294		MANASTIREA ROMANO
CATOLICĂ(BISERICA și
CLAUSTRUL), 1726
01 B 295		BISERICA Adormirea Maicii
Domnului, sec. XVIII

01 B 296	Sat VURPĂR Com. VINȚU DE JOS	BISERICA REFORMATĂ, sec. XIII și ZIDUL DE INCINTĂ, sec. XVI
01 B 297		CONACUL KENDEFFY - HORVATH, sec. XVIII
01 B 298	Oraș ZLATNA	Str. Horea nr.23
		BISERICA Sfântul Nicolae și Nașterea Maicii Domnului, sec. XVII
01 B 299		Str. Horea nr. 27
		BISERICA Adormirea Maicii Domnului, sec. XV - XVII

C. CLĂDIRI MEMORIALE

01 C 001	Loc. LANCRĂM
Oraș SEBEȘ		CASA lui LUCIAN
BLAGA, sec. XIX
01 C 002	Sat SEBEȘEL
Com. SĂSCIORI	Lângă pod	CASA LUI SAVA
HENȚIA, sec. XIX

D. MONUMENTE ȘI ANSAMBLURI DE ARTĂ PLASTICĂ ȘI CU VALOARE MEMORIALĂ

01 D 001	Mun. ALBA IULIA	În fața porții a III-a
CETĂȚII	OBELISCU L ÎNCHINAT
LUI HOREA, CLOȘCA ȘI
CRIȘAN; arh. Octav Mihălțan,
sculptor Ion Negrulea, 1937
01 D 002		În cetate	STATUIA ECVESTRĂ a lui
MIHAI VITEAZUL, sculptor
Oscar Han, 1968

01 D 003		În cetate	OBELISCU L Închinat eroilor din Regimentul 50 infanterie căzuți în luptă la CUSTOZZA în 1866. Realizat în 1906.
01 D 004		În cetate	MONUMENTUL LUI LUDOVIC LOSY VON LOSSENAU, căzut la 9 noiembrie 1849 la Simeria; 1860
01 D 005	Oraș AIUD	În curtea Liceului Avram Iancu	BUSTUL lui AVRAM IANCU de Octav Mihalțan
01 D 006	Sat ALBAC Com. ALBAC	În fața școlii generale	BUSTUL lui HOREA, sculptor Romul Ladea
01 D 007	Sat AVRAM IANCU Com. AVRAM IANCU		BUSTUL lui AVRAM IANCU, sculptor Romul Ladea, 1968

01 D 008	Oraș BLAJ	Cîmpia Libertății	ANSAMBLUL de 32 de BUSTURI de personalități ale istoriei și culturii românești din sec.XIX, 1973
01 D 009		Str. Eroilor nr.3	CIMITIRUL BISERICII SFINȚII ARHALNGHELI
01 D 010	Sat CERBU Com. BUCIUM		OBELISC închinat constructorilor șoselei Zlatna - Abrud în 1838; 1865
01 D 011	Oraș CÎMPENI	În centru	STATUIA ECVESTRĂ a lui AVRAM IANCU, sculptor C. Dimitriu - Bîrlad,1940
01 D 012	Sat HOREA Com. HOREA	Lângă biserica ortodoxă	OBELISCU LUI HOREA, conducătorul răscoalei țărănești din 1784; 1934
01 D 013	Sat LANCRĂM Oraș SEBEȘ	Lângă biserică	MORMÎNTUL lui LUCIAN BLAGA

01 D 014	Sat LUPȘA Com. LUPȘA	Lângă drumul spre gară	CRUCEA de la LUNCA, 1805
01 D 015	Sat MIRĂSLĂU Com. MIRĂSLĂU		MONUMENTUL în amintirea luptei de la 18 septembrie 1600 în care Mihai Viteazul a fost înfrînt de gen. Basta;1956
01 D 016	PRESACA AMPOIULUI Com. METEȘ		OBELISC COMEMORATIV AL EVENIMENTELOR din anii 1848 - 1849; 1898.
01 D 017	Sat ROȘIA MONTANĂ Com. ROȘIA MONTANĂ		MORMÎNTUL lui SIMION BALINT
01 D 018	Sat SĂRTAȘ Com. BAI A DE ARIEȘ	În cimitirul ortodox	TROIȚA, sec. XX

01 D 019	Oraș SEBEȘ	În cimitirul romano - catolic	MONUMENTUL COMEMO- RATIV închinat revoluțio- narilor generalului Bem, căzuți în luptă în februarie 1849; 1909
01 D 020	Sat ȘIBOT Com. ȘIBOT	În parcul gării	MONUMENTUL lui PAVEL CHINEZU, erou al luptei de la Cîmpu Pîinii, 1479
01 D 021			CAPELA - TROIȚA, sec.-XX.
01 D 022	Oraș BLAJ	Dealul Viilor	CRUCEA LUI AVRAM IANCU, sec. XIX

E. ZONE ISTORICE URBANE ȘI RURALE

01 E 001	Mun. ALBA IULIA	Delimitată de străzile: E - str. Constantin Dobrogeanu Gherea str.Unirii, str. Nicolae Bălcescu N - Cal.Moșilor, Bdul. Horea V - Bdul Horea, str. 1 Decembrie S - str. 1 Decembrie	CETATEA ALBA CAROLINA (interiorul cetății)
01 E 002		Între numerele 12 - 26 și 11 - 27	STRADA GEORGE COȘBUC (casa de la sf. sec. XIX)
01 E 003			STRADA DECEBAL case de stil neoromânesc, sec. XX
01 E 004			STRADA PRIMĂVERII (case de la sf. sec.XIX)
01 E 005			STRADA REPUBLICII (case de la sf. sec. XIX)

01 E 006			STRADA TEILOR, case de la sf. sec. XIX
01 E 007			STRADA TRANDAFIRILOR, case de la sf. sec. XIX și începutul sec. XX
01 E 010	Sat ROȘIA MONTANĂ Com. ROȘIA MONTANĂ		PIAȚA - "TÎRGUL" SATULUI, CARTIERUL BERG STRADA BRAZILOR și ZONA DIN AMONTE DE PIAȚĂ, SPRE LACURI
01 E 011	Oraș SEBEȘ	Delimitat de străzile: E - Str. Călărași, str.M. Viteazu, Str. Traian S - Str. Traian V - Str. Poștei, str.M.Viteazu N - de la podul peste Canalul Morilor pînă la str. Pieții și str. Peneș Curcanul	CENTRUL ISTORIC AL ORAȘULUI (ZONA CETĂȚII MEDIEVALE)

01 E 012

**BULEVARDUL MIHAI
VITEAZUL, case din sec.
XVIII și XIX.**

.

~~~~~  
**IV. MONUMENTE DE FOR PUBLIC. ARTA STATUARĂ**  
~~~~~


C. MONUMENTE DE FOR PUBLIC. ARTA STATUARĂ.

1. ABRUD - Bustul lui HOREA, V. Fulicea, 1963, în curtea liceului
- Bustul lui Ioan Buteanu(1821-1849), H. Flămându, 1973.
2. AIUD - Bustul lui AXENTE SEVER (1821-1906), în fața școlii generale cu același nume, 1993.
- Statuia lui G. BETHLEN, în curtea liceului Bethlen.
3. ALBA IULIA - Compoziția Familia, D. Lie, 1984, în Parcul Unirii.
- Bustul lui CAROL DAVILLA, 1938, în curtea fostului spital militar "Mihai Viteazul"
- Statuia Lupa Capitolina, 1993, în fața Poștei din orașul de jos , donație a orașului Alessandria, prin D-l Franco Francarollo.
- Statuia lui IULIU MANIU, D. Lie, 1993, în piața Iuliu Maniu
- Grupul statuar - 22 busturi - din jurul și din interiorul Sălii Unirii, dezvelite în noiembrie 1993
4. BISTRA - Bustul lui NICODIM GANEA(1874-1949), I. Berindei, 1978.
5. BLAJ - Bustul lui Petru Pavel Aron(1709-1764), I. Togănel, 1985, în fața clădirii muzeului.
- Bustul lui AXENTE SEVER(1821-1906), Alexandra Crișan, 1970, în fața casei municipale de cultură.
- Statuia lui AVRAM IANCU(1824-1872), G. Apostu, 1972, în Parcul Avram Iancu.
- Statuia lui AVRAM IANCU, A. Ostap, 1993, pe dealul Hula, lângă vechea cruce a Craiului Munților.
- Bustul lui GHEORGHE ȘINCAI(1784-1821), V. Fulicea, 1959, în fața liceului "Iacob Mureșianu".

- Bustul lui IACOB MUREȘIANU(1857-1917), V. Fulicea, 1959, în fața liceului "Iacob Mureșianu".

- Pe CIMPIA LIBERTĂȚII:

- Ansamblul "GLORIA", I. Vlasiu, 1973.

- Bustul lui ION IONESCU DE LA BRAD, O. Iliescu, 1973.

- Bustul lui CEZAR BOLLIAC(1813-1881), G. Covalschi, 1973.

- Bustul lui AVRAM IANCU(1824-1872), M. Ștefănescu, 1973.

- Bustul lui AL. I. CUZA(1820-1873), S. Lucani, 1973.

- Bustul lui ST. LUDWIG ROTH (1796 - 1849), P. Balogh, 1973.

- Bustul lui COSTACHE NEGRI (1812- 1876), M. Butunoiu, 1973.

- Bustul lui ANDREI MUREȘIANU (1816-1863), Vl. Predescu, 1973.

- Bustul lui SIMION BĂRNUȚIU(1804-1864), I.Vlasiu, 1973.

- Bustul lui TÎMOTEI CIPARIU(1805-1887), N. Corcescu, 1973.

- Bustul lui C. A. ROSETTI(1816-1885), N. Corcescu, 1973.

- Bustul lui S. PETOFI(1823-1849), I. Irimescu, 1973.

- Bustul lui GEORGE BARÎȚIU(1812-1879), M. Ștefănescu, 1973.

- Bustul lui EFTIMIE MURGU(1805-1870), I. Năstase, 1973.

- Bustul lui ALEXANDRU GOLESCU NEGRU, T. Ionescu, 1973.

- Bustul lui INOCHENTIE MICU-CLAIN(1692-1768), T. Panait, 1973.
- Bustul lui ION HELIADE RĂDULESCU(1802-1872), I. Irimescu, 1973.
- Bustul lui ARON PUMNUL(1818-1866), Vi. Predescu, 1973.
- Bustul lui AL.PAPIU ILARIAN(1828-1878), V. Marinescu, 1973.
- Bustul lui GHEORGHE MAGHERU(1804-1880), I. Jalea, 1973.
- Bustul lui VASILE ALECSANDRI (1821-1890), I. Vlasiu, 1973.
- Bustul lui MIHAIL KOGĂLNICEANU(1817-1891), M. Ștefănescu, 1973.
- Bustul lui NICOLAE BĂLCESCU (1819-1852), P. Vasilescu, 1973.
- Bustul lui PETRU MAIOR(1760-1821), D. Lazăr, 1973.
- Bustul lui GHEORGHE ȘINCAI (1754-1816), C. Grosu, 1973.
- În PIATA 1848:
 - Bustul lui M. EMINESCU, D. Pasima, 1992.
 - Bustul lui T.CIPARIU, H. Flămându, 1992.
 - Bustul lui G. BARÎȚIU, Vi. Predescu, 1992.

- Bustul lui VASILE SUCIU (1873-1935), Gh.Barabús, 1931 (a fost inițial - până în 1948 - amplasat în incinta Școlii Normale, reamplasat în 28 XI 1993).
- 6. CARPINIȘ - Bustul lui CLOȘCA, E. Gocan, 1975, în fața școlii generale.
- 7. CENADE - Bustul lui ION AGÂBIRCEANU (1882-1963), I. Irimescu, 1982, în fața școlii generale.
- 8. CIMPENI - Bustul lui AVRAM IANCU, M.Buculei, 1992, în fața liceului.
- 9. LANCRĂM - Statuia lui LUCIAN BLAGA (1895-1961), R. Ladea, 1975, lângă cimitir.
- 10. SEBEȘ - Bustul lui LUCIAN BLAGA (1895-1961), R. Ladea, 1991, în fața casei de cultură.
- Compoziția " UNITATE", D.Lie, 1985 în Parcul orașului.
- Bustul lui M. EMINESCU(1850-1889) D. Lie, 1960, în Piața Libertății.
- Bustul lui DORIN PAVEL(1900-1979) C.Popovici, dezvelit la 18 noiembrie 1993 în fața Regiei autonome de electricitate "DORIN PAVEL", filiala Sebeș.
- 11. SEBEȘEL - Bustul lui SAVA HENȚIA (1848-1904), T. Panait, 1975, în centrul localității.
- 12. ZLATNA - Bustul lui PETRU DOBRA (1817-1849), D. Pasima, 1973.

"Dacă suntem ceva, nu suntem prin biruința strămoșilor noștri, ci suntem ceva numai prin suferința lor. Toate puterile noastre nu sunt altceva decât jertfa lor strânsă laolaltă și prefăcută în energie".

Nicolae Iorga

V. MONUMENTE ALE EROILOR

MORMINTE,CIMITIRE,MONUMENTE
ALE OSTAȘILOR

ABRUD-în curtea bisericii : monument;primul război mondial; 1925

Text:pentru eroii patriei.În amintirea eroului nostru Carol Sturza căzut în lupta - 1916.Pentru memoria voastră eternă.

Ornamente:urnă funerară, lauri, profile

ACMARIU-la intrarea în sat:monument ridicat întru amintirea celor căzuți în cele două războaie mondiale;1946

AIUD-cimitirul ortodox: monument; al doilea război mondial

Text: Ridicat în memoria ostașilor martiri căzuți în luptele pentru eliberarea Transilvaniei în cel de-al doilea război mondial.

- cimitirul ortodox: monument ridicat în memoria celor 208 ostași sovietici căzuți în cel de-al doilea război mondial

-în cimitir: monument,primul război mondial;1935

Ornamente:acvilă

ALBA-IULIA- în cimitirul eroilor: monument; al doilea război mondial ; 1945

Text: "Dar nestrămuțați strămoșii
Tot cu arma-n mână au stat
Au văzut și munți de oase
Și de sânge râuri roșii
Dar din țara lor nu-i scoase
Nici furtuna, nici potopul."
G.Coșbuc

"Istoria se scrie
Tăcut și fără știre
Cu morții fără nume,
Cu căpitanii lor;
În fiecare luptă
E un gând spre nemurire
Și-n tot prezentul nostru
durerea tuturor."

M.Săvulescu

"Eroii nu ne părăsesc nicicând
Li se aud profunzi
Prin secolii pașii .
Noi trecem toți ,
Dar ei rămân vibrând
Mereu contemporani
Cu toți urmașii "

Alex. Andrițoiu

"Slavă Eroilor Neamului "

Ornament: ghiulea (la coronament)

Insemne: baionetă, cască militară

ALMAȘU DE MIJLOC - în cimitir: cruce memorială; primul război mondial; 1926

Text: Acest monument s-a ridicat spre mărirea lui Dumnezeu de Cornea Ion.

AMPOIȚA - cimitirul ortodox: monument comemorativ din primul război mondial; 1933

Text: "Ridicatu-s-a acest monument al biruinței în amintirea eroilor căzuți în războiul pentru întregirea patriei 1914-1919. Drept recunoștință din partea consătenilor din comuna Ampoița. La anul Domnului 1933, luna iulie, ziua 2".

BĂGĂU - în centru; monument; primul și al doilea război mondial; 1947

Text: În amintirea eroilor căzuți pentru patrie.

În amintirea eroilor căzuți în război 1914 - 1919 și 1941 - 1945. (26 nume de eroi)

Ornamente: frunze laur, stejar

Insemne: cască militară.

BĂRĂBANT - în centru: monument; primul și al doilea război mondial ; 1923

Text: În amintirea eroilor din comuna Bărăbant

BERGHIN - în centru: obelisc; primul și al doilea război mondial; 1946

Text: Ridicatu-s-a acest monument în anul 1946 în amintirea eroilor căzuți pentru patrie în războiul 1914 - 1918 și 1941-1945. (46 eroi cu numele)

Insemne: cască, sabie, pușcă.

- în cimitir: obelișc;primul război mondial; 1946

Text: S-a ridicat acest monument din contribuția românilor din comuna Berghin în amintirea unirii neamului românesc în 1918 și a eroilor din această comună căzuți în războiul mondial 1914 (30 eroi cu numele)

BLANDIANA - în centru: monument; primul război mondial; 1935

Text: S-a ridicat în amintirea eroilor din comuna Blandiana căzuți pe câmpul de luptă din războiul mondial 1914 - 1919.

Ridicat în anul 1935.1916 - 1919. Pentru patrie. Soc. Cultul Eroilor.

Ornamente: colonete în torsadă

Insemne: cască militară, sabie, lauri, obuze.

BLAJ - în cimitir: obelisc; al doilea război mondial; 1948

Text: Glorie eternă ostașilor români care au luptat și s-au jertfit pentru libertatea și independența patriei noastre - în cimitirul orașenesc: cimitir; al doilea război mondial; 1948

CĂPÎLNA DE JOS - în curtea școlii generale: obelisc; primul război mondial; 1926

Text: Eroilor morți în războiul pentru unitate națională 1914 - 1918.

Poporul recunoscător. Căpâlna de Jos. 1926.

CETATEA DE BALTĂ : monument; primul război mondial; 1935

Text: Eroilor neamului din 1914 - 1918 (27 eroi cu numele)

CETEA - în cimitirul bisericii: monumentul eroilor neamului; cele două războaie mondiale; 1971

Text: Ridicat în cinstea eroilor căzuți pentru apărarea patriei 1914 - 1918; 1941 - 1945 (în anul) 1971

CÎMPENI - în curtea bisericii: cruce memorială; războiul de independență și primul război mondial; 1922

Text: În amintirea eroilor din timpul răscoalei de la 1907 și a celor căzuți pe câmpul de luptă în timpul războiului de independență de la 1877.

Insemne: două medalioane cu luptători participanți la evenimentele comemorate

CIUGUD - în centrul comunei: monument

Text : În memoria eroilor căzuți pentru eliberarea și independența patriei. 1968

CIUMBRUD - în centru: monument; primul și al doilea război mondial 1947

Text : În memoria eroilor căzuți pentru eliberarea patriei

Ornamente : colonete adosate, profile

Text : Prin Alex. Sandu Sumuțiu și Gh. Achimu s-au ridicat.

1878

CUT - în centru: monument comemorativ

Text : în memoria eroilor din Cut căzuți în lupta pentru apărarea patriei. 1933

CUNȚA - în cimitirul ortodox : monumentul eroilor neamului

Text : În cinstea eroilor căzuți în 1914 - 1919 (14 eroi cu numele);

DECEA - în cimitirul ortodox : monument comemorativ ; primul război mondial

Text : În memoria eroilor români de la Decea căzuți în războiul mondial 1914 - 1920 (8 eroi cu numele)

DRAȘOV - în cimitirul ortodox : monument; primul război mondial

Text : În amintirea eroilor căzuți în primul război mondial.

DUMBRAVA - în centru : monumentul eroilor neamului

Text : Glorie eternă eroilor căzuți pentru eliberarea și independența patriei. 1968

FĂRĂU - în centru : monument comemorativ

Text : Eroilor 1914 - 1919. 1920.

GALAȚI - în cimitirul ortodox : monument

Text : în amintirea eroilor care au căzut în război pentru
întregirea neamului 1914 - 1919; 1930

GÎRBOVA DE JOS - în centru : obelisc; al doilea război
mondial; 1948

Text : Acest monument este ridicat în memoria eroilor din
comuna Gîrbova căzuți în lupta împotriva fascismului.
1944

Ornamente : rozete florale, motive romboidale

HĂPRIA - în centru: monumentul eroilor neamului

Text : 1914 - 1919 Ridicat în amintirea eroilor căzuți pe câmpul
de luptă în comuna Hăpria, 1936

Insemne : cască, lauri, cruce

HOREA - lângă biserică: monument comemorativ

Text : Ridicat în memoria lui Horea, conducătorul răscoalei
de la 1784

INOC - în cimitir : cruce memorială; primul și al doilea răz-
boi mondial; 1925

Text : Monumentul eroilor căzuți pe câmpul de luptă 1941 -
1945 (10 eroi cu numele)

IZVORUL AMPOIULUI - în cimitir: monument, primul
război mondial ; 1937

Text : 1914 - 1919 eroii neamului (26 eroi cu numele)
Ridicat în anul 1937 de comuna Valea Dosului prin
donații.

Ornamente : volute, profile, cercuri

IGHIEL - în curtea bisericii: monument; primul război mondial; 1922

Text : Întru vecinica pomenire a iubiților fii ai acestei comune care au murit moarte de eroi în marele război 1914 - 1920 (50 de eroi cu numele). De-a pururi ne vom gândi la voi ... și hrăni eroi. Ighiel; primul 1922. Cu credincioșii comunei Ighiel

LANCRĂM - în cimitir: monument; primul război mondial; 1935

Text : Vitejilor morți pentru țară.

Frontul României și la Tisa (7 eroi cu numele)

Frontul Rusiei (28 eroi cu numele)

Frontul Italiei (9 eroi cu numele)

Frontul Serbiei (4 eroi cu numele)

Acest monument s-a ridicat în anul Domnului 1924 de Petru D. Păcurariu și soția sa Rafila și I.C. Bucur cu inima frântă de durere pentru eroii viteji, fii ai comunei Lancrăm și în semn de recunoștință și pomenire veșnică pentru jertfirea vitejilor în marele război european 1914-1919 pe diferitele fronturi pentru apărarea reea gliei strămoșești și întregirea neamului. În veci pomenir .

LIVEZILE - în centru : monument; primul război mondial

Text : 1914 - 1918 (32 eroi cu numele)

LOPADEA NOUĂ - monument; primul și al doilea război mondial

Text : În amintirea eroilor căzuți în război 1914 - 1919, 1941 - 1945

LOPADEA VECHE - Pe locul numit "Câmpul Cicăului " se află un monument ridicat întru cinstirea ostașilor căzuți în cel de-al doilea război mondial pe hotarele Miraslăului, Lopezii Vechi, Cicăului, Rachișului "

LUPȘA - în centru: monument; primul război mondial; 1935

Text : Eroii neamului 1914 - 1919 (70 eroi cu numele)

Ornamente : ghirlande, cununi, panglici, denticuli

- în centru : monumentul eroilor neamului

Text : Eroilor patriei. Înțelegerea este mai bună decât armele militare 1961 - 1963.

MĂHĂCENI - în centru: monument; primul și al doilea război mondial; 1945

MEDVES - lângă școala generală: placă comemorativă

Text : Emlerezzunr Höseinrre 1914 - 1919; 1941 - 1945; 1946

MESENTEA - troiță; 1878 - 1918; în amintirea eroilor din Mesentea morți pentru patrie

METEȘ - în centru: monument; primul război mondial; 1935

Text : 1935. Eroilor neamului 1914 - 1918. S-a ridicat acest

monument în amintirea eroilor din comuna Meteș,

jud. Alba căzuți pe câmpul de luptă în războiul mon-

dial 1914 - 1918. Pentru întregirea neamului (43 eroi

cu numele)

Ornamente : ghirlandă cu panglici

MICEȘTI - în centru: troiță; primul război mondial; 1922

Text : Eroii neamului din comuna Micești-Chișfalău 1914 - 1919. (36 eroi cu numele).Întru pomenirea eroilor din Micești ridicat-au această cruce Zaharia Moldovan cu soția Raveca, născută Dobra, în anul 1922

MIRASLĂU - monument comemorativ

Text: Glorie veșnică eroilor ce s-au jertfit în lupta pentru eliberarea patriei de sub jugul fascist. 1946; cimitir al eroilor-monument comemorativ

Text : 1600. În amintirea luptătorilor căzuți în bătălia de la Miraslău

OCNA MUREȘ - în centru : monument comemorativ

Text : Ridicat în memoria ostașilor sovietici căzuți în cel de-al doilea război mondial pe teritoriul țării noastre.

OCOLIȘ - în cimitir : cruce memorială; primul război mondial; 1930

Text : În memoria celor morți și dispăruți pe câmpul de luptă în anii 1914 - 1918 . Trecătorilor, rugați-vă pentru noi.

PARTOȘ - în cimitir: monumentul eroilor neamului

Text : În memoria eroilor căzuți pe câmpurile de luptă din primul și al doilea război mondial din 1918 - 1945 din Partoș; 1947

PANADE - în centru: obelisc; primul și al doilea război mondial; 1946

Text : În amintirea eroilor căzuți și dispăruți în războiul mondial 1914 - 1945. Ridicată în semn de recunoștință din partea sătenilor care au contribuit cu obolul lor. (46 eroi cu numele)

PIANU DE SUS - în centru : monumentul eroilor neamului
Text : Pentru amintirea eroilor căzuți în războiul de întregire
a neamului 1914 - 1919; 1931 (72 eroi cu numele)

POȘAGA - În centrul comunei; monumentul eroilor.

PRESACA AMPOIULUI - monument comemorativ : "PAX
1848-1898 "

RĂZBOIENI - în curtea școlii generale: obelisc; al doilea
război mondial; 1946

Text : Glorie eroilor căzuți pentru eliberarea patriei de sub
jugul fascist în anul 1944.

RIMETEA - în centru: monument comemorativ

Text : Ridicat în memoria ostașilor sovietici căzuți în lupta
contra fascismului

RIMETEA - în centru : monument primul război mondial

Text : Dormiți în pace, noi veghem!

ROȘIA MONTANĂ - în centru : monument comemorativ

Text : 1914 - 1918; Închinarea lui Dumnezeu pentru eroii
căzuți pentru patrie

SARTAS - lângă biserica ortodoxă: troiță

Text : Această sfântă cruce am fost făcut-o Simi ...(cu caractere chirilic)

SĂLCIUȚA - în fața școlii generale : monumentul eroilor

Text : Plutonierul Pașca și 34 ostași Bat.5NM - D3M.Eroii
companiei fixe Baia și Vidra, eroii Div. 2 UM memoriei
eroilor căzuți pe Valea Arieșului,5-25 IX 1944.
Glorie eternă eroilor noștri1941-1945 (68 nume de
eroi)

SEBEȘ - în parcul orașului: placă memorială; al doilea război mondial; 1947

Text : În amintirea eroilor căzuți în lupta contra fascismului,

SEBEȘ - în cimitir ; primul și al doilea război mondial ; 1918
1944

SEBEȘEL - în centru: monument comemorativ; primul și al doilea război mondial; 1938

SÎNCEL - în centru: monument; primul și al doilea război mondial; 1944

Text : Eroii neamului morți pe câmpul de luptă în războiul mondial 1914- 1918(78 eroi cu numele). Morți în războiul 1941- 1945 (24 eroi cu numele)

SÎNBENEDIC - în centru : cruce comemorativă

Text : Monumentul eroilor căzuți în războiul 1946. Vouă eroilor

SÎNCRAI - Str.A. Mureșanu: monument

Text : În amintirea eroilor. Voi dormiți, noi veghem. 1938

SÎNTIMBRU - cimitir: monumentul eroilor; al doilea război mondial; 1945

SOHODOL - în centrul comunei, Monumentul eroilor, 1993

" Presărați pe a lor morminte

Ale laurilor flori

Spre a fi mai dulce somnul

Fericiților eroi . . . "

Text : Din coapsa Daciei și-a Romei

În veci s-or naște pui de lei

STRAJA - în centru : monument; primul război mondial;
1925

Ornament: acvilă cu aripi ridicate

ȘARD - în centru: monument

Text : Ridicatu-s-a acest monument în amintirea zilei de 1 Decembrie când s-a ajuns la unirea neamului cu ajutorul lui Dumnezeu și al soldaților români. În anul Domnului 1926. În amintirea eroilor din Șard cari și-au jertfit viața pentru lărgirea hotarelor țării în războiul 1914- 1918. Jertfa să fie tuturor românilor îndemn pentru iubirea de neam. 1926

SILEA - în centru: cruce memorială: primul și al doilea război mondial; 1946

Text : Vouă eroilor (70 eroi cu numele)

SPRING - în curtea școlii generale; obelisc; al doilea război mondial; 1945

ȘUGAG - în centru: monument; primul război mondial; 1935

Text : 60 eroi cu numele

Ornamente: acvila în repaus cu aripile în jos, torsade, rozete, motive geometrice

TĂUȚI - în centru: monument; al doilea război mondial; 1943

Text : Acest monument s-a ridicat de familia lui Haneș Vasile ca un modest omagiu adus memoriei fiului lor Ioan, precum și celorlalți eroi din această comună și din dorința ca jertfa supremă adusă pe altarul patriei de cei mai buni dintre fiii buni ai neamului să rămână pildă în vremurile viitoare pentru toți cei ce iubesc glia strămoșască și credința străbună. Tăuți 14 iunie 1943.

TEIUȘ - în cimitirul ortodox: monument comemorativ; 1923

TIUR - în cimitir: monument; primul război mondial; 1936

Text : În amintirea eroilor din războiul mondial 1914- 1918.

Tiur; 1936(57 eroi cu numele)

TIBRU - la intrarea în sat: cruce memorială; primul război mondial; 1936

Text : Ridicată în anul 1936 prin străduința preotului. În amintirea eroilor din Tibru care și-au jertfit viața în războiul din anul 1914-1918. Jertfa lor să fie tuturor românilor îndemn pentru iubirea de țară și neam. (60 eroi cu numele)

UNIREA - obelisc; primul și al doilea război mondial; 1976.

Text : Glorie eroilor din această comună care au căzut pe frontul antifascist 1944 - 1945 (5 eroi cu numele)

Ornamente : cunună,rozetă florală

Insemne : stea roșie în relief

UNIREA - în cimitirul reformat maghiar: monumentul eroilor a fost ridicat în memoria ostașilor sovietici (60 la număr) căzuți în cel de-al doilea război mondial

VINEREA - în centru: monumentul eroilor 1914 - 1919; 1944
1945

VINGARD - în cimitir: obelisc; al doilea război mondial;
1945

Text : Eroilor din comuna Vingard 1941 - 1945 (11 eroi cu numele)

"În amintirea voastră dragi eroi
Cari v-ați jertfit pentru noi
Pentru noi și pentru țară
Pentru patria noastră mamă
Pentru jertfa voastră dată
Dumnezeu să vă odihnească "

Compusă de Jianu G. și Tontea G.

VINȚUL DE JOS - în centru: monumentul eroilor; primul război mondial

Text : În amintirea eroilor căzuți în războiul 1914 - 1918

Ornamente : vultur cu aripile deschise

obuze de tun străjuie monumentul

ZLATNA - în centru: monument; primul și al doilea război mondial; 1925

Text : Slavă eroilor. Primul război mondial 1914 - 1919 (50 eroi cu numele). Al doilea război mondial 1941 - 1945 (45 eroi cu numele)

~~~~~  
**VI. PLĂCI MEMORIALE ȘI COMEMORATIVE**  
~~~~~

ABRUD

- în centrul orașului "790 de ani de la prima atestare documentară. Cu gândul la trecut pentru prezentul și viitoru orașului Abrud. S-a așezat acest simbol cu ocazia a 2000 de ani de existență. 5 - 6 octombrie 1991

- 500 ani de la obținerea dreptului de oraș liber

- Str. Minerilor, nr.3: "Aici, în casa viceprefectulu IOAN BOIERIU, primarul Abrudului în 1848-1849, au avut loc la 6 mai 1849 ultimele tratative dintre Avram Iancu și deputatul Ioan Dragoș pentru împăcarea româno-maghiară".

- Str. Mărășești, nr.5: "În acest loc în 10 mai 1849 a căzut victimă bunei sale credințe deputatul Ion Dragoș, venit în Abrud spre a mijloci împăcarea între Avram Iancu și Ludovic Kossuth."

- Str.Mărășești,nr.9 : " În casa aceasta a locuit avocatul ION BUTFANU (1821 - 1849),prefect a Zarandului și martir al revoluției din 1848 - 1849 pentru apărarea naționalității române din Transilvania."

- Str. 9 Mai, nr.9 : "În această casă a suferit moarte și martir pentru cauza revoluției de la 1848 - 1849 PETRU DOBRA, prefectul ținutului Zlatna."

- Str.6 Martie, nr.7 : "În această casă a fost Casina Română întemeiată la 1849. Aici s- au ținut Adunările Generale ale ASTREI din 1865 și 1888, prezidate de T.Cipariu și G.Barițiu."

- Str.6 Martie, nr. 9: " În această casă a poposit în anul 1910 compozitorul maghiar BELA BARTOK (1881 - 1945). venit în Munții Apuseni pentru a culege folclor muzical românesc. "

- Str. Crișan, nr. 27 : " În această casă s-a pus la cale trădarea și prinderea lui Horea și Cloșca în decembrie 1784. "

- În subsolul acestei case au fost ținuți în lanțuri Hora și Cloșca în noaptea de Anul Nou 1784 - 1785 și apoi escortați în zorii zilei la Alba Iulia. "

- Str. Mărășești, nr. 3 : " Aici a fost casa tribunului IOAN SULUȚIU făuritorul artileriei moșilor, azil în 1848 - 1849 al lui A. Golescu și B. Iscovescu. "

- Str. Mărășești, nr. 1 : "În această casă a fost sediul revoluției de la 1848 - 1849. Aici s-a întâlnit Nicolae Bălcescu cu Avram Iancu și a scris Ioan Maiorescu Rapoartele. Tot aici s-a născut și a copilărit scriitorul Alexandru Ciurea (1876 - 1919). "

- Piața Eroilor : " În această casă a fost găzduit în anul 1905 la Dr. Laurențiu Pop, NICOLAE IORGA, când a vizitat pentru prima dată Țara Moșilor . "

- Piața Eroilor, nr. 15 : -" Aici au trăit Dr.ALEXANDRU BORZA (1867 - 1935), delegat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, creatorul spitalului din Abrud;

- SABINA BORZA (1877- 1969), președinta femeilor române din Abrud . "

- Pe clădirea spitalului de stat : ACT COMEMORATIV : Acest edificiu destinat ospitalizării suferințelor din regiunea Munților Apuseni s-a clădit în anii 1924 - 1929 cu cheltuiala statului și a comitetului de inițiativă compus după cum urmează ... "

- Str.Detunata,nr. 43 : " În această casă a locuit artistul lăutar GHEORGHE HAZA (1841 - 1918), neântrecut cântăreț al doinelor strămoșești . "

- Piața Eroilor, nr. 17 : " Aici a locuit memorandistul VASILE FODOR (1859 - 1910) și s-a născut ofițerul TITUS FODOR (18889 -1973) , orul de la Mărășești."

- Casa din strada Crișan nr. 22 : " Aici a funcționat până la 1818 Școala Primară românească întreținută de

biserică. Aici a fost arestat călugărul Sofronie în august 1760 pentru că s-a opus unirii bisericii române cu Roma. În cimitir se află mormintele celor 23 de martiri uciși în mai-iunie 1849".

- Casa din str. Detunata nr.40 : " Aici a locuit curelarul Ioan Almășan (1870-1943) care în 1916 a fost purtat condamnat la 9 luni închisoare pentru vina că avea în casă icoana lui Horia, Cloșca și Crișan. În drum spre închisoare la Sopron a fost purtat cu icoana în spate prin Abrud ".

- Str. Lt. Anca Virgil, nr.37 : " În această casă s-a născut și copilărit Ion Rusu Abruđeanu (1870-1934), gazetar și publicist român neobosit luptător pentru cauza națională și socială a românilor din Transilvania".

- Str. Ioan Buteanu nr.2 : În sala "Detunata" a avut loc la 11-12 sept. 1838 ADUNAREA GENERALĂ A "ASTREI". Au participat: N. Iorga, I. Moldovan, I. Hațeganu, T. Rădulescu-Motru, ș.a.

- Str. Detunata nr.2 : Școala pentru fetele moșilor construită în 1907 de Reuniunea Femeilor Române din Abrud și Banca "Auraria".

AIUD

- Str. Transilvaniei, nr. 17 : " În această casă a locuit MARLA STRĂȚ REBREANU , sora lui LIVIU REBREANU ."

ALBA IULIA

- Sala Unirii (fronton) : " ANNO DOMINI MDCCCXVIII KALENDIS DECEMBRIS HOC LOCO UNIO TRANSILVANIAE UNIVERSA CUM DACO - ROMÂNIA SOLENI ET UNANIMO VOTO IN PERPETUUM ATQUE IREVOCABILITER PROCLAMATA EST CUIUS REI MEMORIA SEMPER SIT ."

- Str. Mihai Viteazu (pe zidul Unității militare) :

" Din această cazarmă a plecat pe frontul antihitlerist eroul pontonier EFTIMIE CROITORU care la 7 a XI-a 1944, fiind în garda tehnică a unui pod de vase peste Tisa și-a sacrificat viața explodând o mină plutitoare care se îndrepta spre pod " .

- Pe poarta a III - a a Cetății : " S-a dezvelit această placă în mai 1975, cu prilejul sărbătoririi a 2000 de ani de atestare documentare a orașului Alba Iulia - vechea cetate daco - romană Apulum - centru strămoșesc de cultură și civilizație al poporului român . "

- Cimitirul ortodox : " Ion Arion , din comuna Aghires, ucis mișelește de garda maghiară în gara Teiuș, în drumul spre Marea Adunare ținută în Alba Iulia la 1 Decembrie 1918 . "

NAȚIUNEA RECUNOSCĂTOARE

- Cimitirul ortodox : " Memorandistului Rubin Pațiția, în semn de recunoscătoare aducere aminte. ASTRA. Alba Iulia, mai 1936 . "

- Celula lui Horea : " Între aceste ziduri a zăcut în lanțuri HOREA. Aici a suferit dârz, neânduplecat, cu credința tare în destinul neamului românesc. 27 dec. 1784- 28 febr. 1985 "

- Str.Teilor - (pe peretele școlii generale nr. 1):" În memoria profesorului și scriitorului HOREA TECULESCU (1897 - 1943) ctitor al Liceului Mihai Viteazul și animatorul neuitat al atâtor generații. Omagiu pios. Elevii promoției 1925 - 1926 . "

- Str.Parcului, nr. 4 bis : " Casa Dr.ION POP fost președinte al P.N.Ț. Alba, născut în 1873, mort în

închisoarea Sighet în 1953. Aici a funcționat organizația P.N.Ț. Alba.

MAI 1993 "

- B-dul Victoriei : " Din acest loc în noaptea de 21 spre 22 decembrie 1989 a început revoluția în Alba Iulia. Un grup de oameni curajoși urmat curând de mii de cetățeni a înfruntat deschis cel mai agresiv și mai alienat dintre sistemele totalitare comuniste : sistemul ceaușist. Glorie celor care s-au ridicat pentru recâștigarea demnității neamului românesc . "

AVRAM IANCU

- pe fațada Casei memoriale : " S-a așezat această întru amintirea mereu vie a lui Avram Iancu, la împlinirea a 100 de ani de la moartea sa . "

BLAJ

- Str. Republicii, nr. 46 : " Între anii 1888 - 1917 în această casă și-a dus ultima parte din rodnică activitate muzicală profesorul IACOB MUREȘIANU, unul dintre reprezentanții de seamă ai artei muzicale din trecut . "

- Str. Al. I. Cuza, nr.10 : " În această casă a locuit profesorul NICOLAE ALBU (1910 - 1986) remarcabil istoric al învățământului din Transilvania . "

- Str. V. Suciu, nr. 21 : " În această casă a locuit între 1943 - 1986 TOMA COCISIU (1887- 1986), publicist și scriitor, părinte al Școlii experimentale active . "

- Str. V. Suciu, nr. 4 : " În această casă a trăit ANTON ZEILLER (1874 - 1956) , pictor militant pentru cauza românilor din Transilvania.

- Str. Astra, nr. 14 : " Aceasta este una din casele în care a locuit în 1866 poetul național MIHAI EMINESCU (1850 - 1889) în pelerinajul său blăjan . "

- Str. Republicii, nr. 32 : " În această casă a locuit profesorul CORIOLAN SUCIU (1895 - 1967) istoric de seama al Transilvaniei "

- Str. Samuil Micu, nr. 18 - " În această casă a locuit între anii 1936 - 1946 profesorul publicist NICOLAE COMȘA (1905 - 1946) director al Bibliotecii Centrale Arhidiecezane și evocator al dascălilor de odinioară "

- Str. Republicii, nr. 65 - " În locul acestei clădiri a fost casa istoricului iluminist GHEORGHE ȘINCAI (1754 - 1816) reprezenrant de seamă al Școlii Ardelene în perioada când deținea funcția de director al învățământului primar greco - catolic din Transilvania (1782 - 1794) . "

- Str. Viitorului, nr. 13 - " În acest loc s-a aflat casa în care a locuit în ultima perioadă a vieții sale IULIU MOGA (1906 - 1976) pictor reprezentativ pentru zona Mureșului și Tîrnavelor . "

- Str. P. P. Aron, nr. 4 : " În această clădire s-a aflat Mănăstirea Bunei Vestiri și Seminarul Călugărașilor întemeiate de episcopul Petru Pavel Aron, în care a funcționat vechea tiparniță blăjeană (turnătoria de litere, legătoria de cărți și atelierul xilografilor) "

- Piața 1848 (pe fațada Școlii ajutătoare) : " În acest loc au fost casele în care a locuit TIMOTEI CIPARIU (1885 - 1887), personalitate de seamă a culturii românești, membru fondator al Academiei Române din București . "

- Piața 1848 (lângă Școala ajutătoare) : " În această clădire între 1842 - 1887 a trăit și și-a dus cea mai mare parte din rodnică și erudita activitate învățatul ardelean TIMOTEI CIPARIU, unul dintre membrii fondatori ai Academiei Române . "

- Piața 1848 (pe fațada Academiei Teologice) : " Aici a fost găzduit ca elev marele poet MIHAI EMINESCU în 1866, când a venit în Transilvania mânat de dorul de a cunoaște această parte a țării și a revedea Blajul, vechea cetate a culturii românești . "

- Piața 1848 (pe fațada Liceului agroindustrial, fost Sf. Vasile)

- " De aici a răsărit soarele românilor "

I.HELIADE RĂDULESCU

- " La data de 18 noiembrie 1854 și-a deschis în această clădire cursurile cea dintâi școală sistematică din țara noastră în care învățământul s-a predat în limba română-școala de obște- deschisă tuturor, de toate vârstele, pentru a se deprinde în cetanie și scrisoare, nici o plată de la ucenici așteptându- se."

- " În această clădire au funcționat ca profesori SAMUIL MICU CLEIN (1754 - 1806), GHEORGHE ȘINCAI (1754 - 1816), PETRU MAIOR (1760 - 1812), istorici și iluminiști români din Transilvania, fruntași ai Școlii Ardelene . "

-Noiembrie 1966-

BISTRA

- "Aici s-a născut și a copilărit viteazul tribun VASILE LADISLAU- FODOR (1814 - 1865), apărătorul trecătoarei Rîmetea-Ponor în 1848 - 1849 și prieten al lui AVRAM IANCU. " .

Pe fațada Școlii generale: -

- "S-a dezvelit această placă cu ocazia împlinirii a 555 ani de la atestarea localității, a aniversării centenarului corului țărănesc mixt, a întâlnirii " Fiilor Satului " și a înființării Reuniunii corale Nicodim Ganea . "(1992)

BUCIUM - IZBITA

- Pe fațada Școlii generale : " Pe acest loc a fost casa în care a locuit între anii 1840 -1847 neânfricata luptătoare pentru drepturile buciumanilor ECATERINA VARGA (1802 -1852) ."

- " Aici, în Școala întemeiată de Gherghie Șincai a fost învățător și a scris nuvela Salvina între 1881 - 1884 folcloristul ION POP RETEGANUL (1853 - 1905)

- casa parohială : " În casa aceasta a locuit între 1906 - 1910 scriitorul ION AGÂRBICEANU (1882 - 1963) ."

- " Aici, în casa familiei David, au poposit în 24 decembrie 1900 membrii Societății pentru fond de teatru român în frunte cu IOSIF VULCAN , GHEORGHE DIMA și VASILE GOLDIȘ. În 23 iulie și 25 iulie 1936 a poposit, spre a studia Detunata, marele geograf EMANUEL DE MARTONNE."

CĂRPINIȘ

- Pe fațada școlii generale : " Aici a fost casa în care a locuit și a redactat gazeta FOIȘOARA, folcloristul Grigore Sima al lui Ion (1856 - 1907) . "

- pe Dealul Cloșceștilor: " În acest loc a fost casa în care a trăit Ioan Oargă zis Cloșca, tovarăș de luptă al lui Horea și Cloșca în marea răscoală a iobagilor din Transilvania de la 1784, tras pe roată la Alba Iulia în februarie 1785. Glorie eternă martirilor neamului ."

CÎMPENI

- Str.Horea, nr. 44 : " Aici a locuit tribunul maior NICOLAE CORCHEȘ (1810 - 1885) , eroul care a distrus armata lui Vasvay Pal la Fîntînele în 6. VIII. 1849 ajutat de PELAGHIA ROȘU din Mărișel. "

- Str.Libertății, nr. 1 : " În această casă a fost în 1848 - 1849 cartierul general al lui AVRAM IANCU , prefectul legiunii AURARIA GEMINA . "

- Str. T. Vladimirescu, nr.1 : " Aici a locuit tribunul CLEMENTE AIUDEANU (1820 - 1913), luptător în revoluția de la 1848-1849 sub comanda lui I. Buteanu, Avram Iancu și S. Balint. "

- Str.Caselor, nr.16 : " În această casă a locuit cel mai viteaz tribun din oastea lui Avram Iancu și prefect al Zarandului în 1849 MIHAIL ANDREICA (1827 - 1902) . "

- Str. Horea, nr. 6 : " În acest loc s-a produs în 1782 incidentul sângeros care a fost preludiul răscoalei de la 1784 conduse de Horea, Cloșca și Crișan . "

COLTEȘTI

- Pe casa parohială : " În această casă s-a născut BRASSAI SAMUEL în 1979, la 15 iulie ."(în limba maghiară)

CUT

- casa cu nr. 235 : " În această casă a copilărit și a trăit ultimul an al vieții publicistul memorandist SEPTIMIU ALBINI (1861 - 1919)

- Nr.46 : "Leagănul familiei ALBINI cu peste 450 ani vechime, vizitată de A. Iancu, N. Iorga, Iuliu Maniu, ș.a. A aparținut patrioților umaniști Nicolae Velțianu, Camil Velțianu, Cornelia Velțianu intrați în istoria țării".

- Nr.217 : "Aici s-a născut și copilărit GHEORGHE VASILICA dr. ing.(1907-1990), laureat al premiului "Traian Vuia" al Academiei".

- Nr.307 : "În această casă s-a născut publicistul Dr. ILIE DAIANU (1868-1956), directorul revistei Răvașul din Cluj.

OARDA DE SUS

- pe fațada școlii generale : " Cu ocazia a 700 de ani de la atestarea documentară a localității, a întâlnirii Fiilor Satului și a înființării Societății culturale " Ion Lăncrănjan " s-a dezvelit această placă"

Oarda de Sus 22 august 1992

ROȘIA MONTANĂ

- : " În această casă s-a născut și a copilărit IULIA FALICIU, devotata soție a lui Bogdan Petriceicu Hașdeu și mama genialei poete, Iulia Hașdeu (1869 - 1888). "

- : " În această casă a trăit în tinerețe Maria Botiș Ciobanu (1866 - 1950) , nepoata tribunului George Gritta . "

SEBES

- Str. Gaterului, nr.1 : " În această casă a locuit împreună cu familia între anii 1909 + 1917 LUCIAN BLAGA (1895 - 1961). "

- Str. M. Viteazu, nr.25 : " În această casă a locuit împreună cu familia între anii 1917 + 1920 LUCIAN BLAGA (1895 - 1961). "

- Str. M. Viteazu, nr.78 : " În această casă a locuit în perioada studiilor gimnaziale între anii 1902 - 1906, LUCIAN BLAGA (1895 - 1961). "

- Piața Eminescu (pe fațada școlii generale) : " În această clădire și-a avut sediul vechiul gimnaziu din Sebeș al cărui elev a fost între anii 1902 + 1906 LUCIAN BLAGA (1895 - 1961). "

- Str. Mihai Viteazu, nr. 32 : " CASA BINDER , monument de arhitectură, sec. XIX

- Str. Mihai Viteazu, nr. 12 : " În această clădire a funcționat încă din sec. XVII vestitul han **LEUL DE AUR** " înaintea Str. Mihai Viteazu (poșta veche) : " Turnul porții de vest a cetății Sebeșului, construită începând cu 1387, cu porți de acces și turnuri aparținând breslelor din oraș. "

- Str. Peneș Curcanul : " Turnul octogonal situat în partea de N- E a cetății, construit în sec. XVII, având parter și două nivele cu metereze pentru carele de foc. "

Str. Plevnel (în spatele școlii generale nr. 3) : " **TURNUL STUDENTULUI** (croitorilor) construit în sec. XV, situat în partea de Sud a orașului (cetății Sebeșului) este legat de episodul asedierii orașului în anul 1438 de către turci. "

SIBOT (gara CFR)

"Acest monument a fost așezat în amintirea strălucitei biruințe reputată de armatele ardelenne sub conducerea voievodului **Ștefan Bathory** asupra turcilor în **bătălia de pe Cîmpul Pînii** la 12 octombrie 1479, cu ajutorul eroului român, comitele de Timișoara, **Paul Chinezul**, care sosisind pe câmpul de luptă în clipă în hotărâtoare, prin vitejia sa extraordinară a însuflețit pe luptătorii ardeleni oboșiți le-a înlesnit biruința desăvârșită și a mântuit de o jumătate de veac Ardealul de primejdia reпрesiunilor turcești. "1929

VINEREA

În această casă a trăit **NICOLAE THIHERLEA (Dasdărlu)** 1819-1897-comandant revoluționar 1848, delegat menționat 1892- 1894. Vineria 5 iunie 1992.

Societatea Culturală **Vinereana**.
În această casă s-a născut și a trăit **IOAN MIHU** (1854 - 1927) personalitate politică și culturală, susținător al

luptei pentru emanciparea națională a românilor din Transilvania.

Vinerea 5 iulie 1992. Orașul Cugir
Consiliul local ."

ZLATNA

- Pe fațada școlii generale : " Pe acest loc, la gimnaziul din Zlatna a studiat între 1837 - 1841 Avram Iancu, tribun al maselor populare în revoluția transilvană de la 1848 . "

.....
M. RENEȘAVĂLII ȘTIINȚILOR ȘI
NĂȚIONAL
.....

ing
Indica
8401

VII. REZERVAȚII ȘTIINȚIFICE ȘI MONUMENTE ALE NATURII

REZERVAȚII ȘTIINȚIFICE ȘI MONUMENTE ALE NATURII*

Județul deține o serie de zone cu elemente naturale sau constituite deosebit de valoroase pentru care interesul public se impune în instituirea unor reglementări specifice de gestionare. Valoarea acestora a făcut ca începând cu 1938 (Ghețarul de la Scărișoara, Detunata Goală), 1941 (Șesul Craiului de la Scărița - Belioara), 1954 (Piatra Despăcată, Calcarele de la Ampoița, Piatra Corbului - Tăuți, Dealul cu Melci) și 1969 să se ia măsuri pentru protejarea acestora.

I. AREALE PROTEJATE

1. Ghețarul de la Scărișoara, com. Gîrda de Sus, altit.1165m, suprafața 1,0 ha, monument al naturii, rezervație speologică din 1938 (J.C.M.645).

2. Detunata Goală, com. Bucium, altit.1168m, suprafața 24 ha, monument al naturii, rezervație geologică din 1938 (J.C.M.645).

3. Șesul Craiului de la Scărița - Belioara, com. Poșaga de Sus, altit.1200-1382m, suprafața 450 ha, rezervație naturală mixtă din 1941 (J.C.M.886).

4. Calcarele de la Ampoița, sat Ampoița, com. Meteș, altit.360-400m, suprafața 0,20 ha, rezervație naturală geomorfologică din 1914 (H.C.M.458).

5. Dealul cu Melci, com. Vidra, altit.650m, suprafața 4,3 ha, vechime cca. 6570 mil. ani, rezervație naturală paleontologică din 1954 (H.C.M.459).

*Mulțumim și pe această cale d-rei M. Pușcaș de la Agenția pentru protecția mediului Alba, pentru utilele informații furnizate.

6. Calcarele cu orbitoline de la Piatra Corbului, com. Roșia Montană, altit.330m, suprafața 5,0 ha, rezervație naturală paleontologică din 1954 (H.C.M.458).
7. Piatra Despăcată, com. Roșia Montană, 10 km din Aboud, altit.930m, suprafața 0,2 ha, monument al naturii, rezervație geomorfologică din 1954 (H.C.M.458).
8. Râpa (Roșie Sebeș, Sebeș), altit.350-507m, suprafața 10 ha, monument al naturii, rezervație geomorfologică din 1969 (Decr.175).
9. Detunata Flocoasă, com. Bucium, altit.1265m, suprafața 5,0 ha, monument al naturii, rezervație geomorfologică din 1969.
10. Pintenii din Coasta Jinei, com. Șugag, altit.750-900m, suprafața 1,0 ha, monument al naturii, rezervație geomorfologică din 1969.
11. Oul Arșitei de la Recedă, com. Pianu de Sus, sat Strungari, altit.1157m, suprafața 0,5 m ($l = 2,20m \times h = 180m$), monument al naturii, rezervație geomorfologică din 1969.
12. Casa Jidovului, sat Tău, com. Șugag, altit.150-200m, suprafața 0,5 ha, monument al naturii, rezervație geomorfologică din 1969.
13. Stînca Grunzii, sat Tău, com. Șugag, altit.150-200m, suprafața 0,5 ha, monument al naturii, rezervație geomorfologică din 1969.
14. Huda lui Papară, com. Sălcuia, altit.567m, suprafața 4500m, monument al naturii, rezervație speologică din 1969.
15. Peștera Vinătările Ponorului, com. Sălcuia, altit.680m, suprafața 1,0 ha, monument al naturii, rezervație speologică din 1969.
16. Peștera Ghetarul de la Virtop, com. Arieșeni, altit.1170m, suprafața 1,0 ha, monument al naturii, rezervație speologică din 1969.

17. Laricetul de la Vidolm, com. Ocolis, altit.1267m, suprafață 91,50 ha, rezervație naturală botanică din 1969.
18. Poiana cu narcise de la Negriștea, com. Bucium, suprafață 5,0 ha, rezervație naturală botanică din 1969.
19. Molhașurile de la Căpâlna, com. Bistra, altit.1580-1630m, suprafața 3,5 ha, rezervație naturală botanică din 1969.
20. Poiana cu narcise de la Tecsești, com. Întregalde, suprafața 1,5 ha, rezervație naturală botanică din 1969.
21. Iezerul Sureanul, Cugir, altit.1750m, suprafața 20,0 ha, rezervație naturală geomorfologică și forestieră din 1969.
22. Cheile Întregalde, com. Întregalde, altit.550-1212m, suprafața 355,2 ha, rezervație naturală mixtă din 1969.
23. Cheile Rîmetului, com. Rîmet, altit.520m, suprafața 200,0 ha, rezervație naturală mixtă din 1969.
24. Cheile Vălișoarei, com. Livezile, suprafața 200,0 ha, rezervație naturală mixtă din 1969.
25. Peisajul de la Valea Mănăstirii, com. Rîmet, suprafața 40,0 ha, rezervație naturală mixtă din 1969.
26. Pîrîul Babii, Gîrbova de Sus, altit.758m, suprafața 1,5 ha, rezervație naturală paleontologică din 1969.
27. Calcăele de la Valea Mică, com. Meteș, altit.380m, suprafața 1,0 ha, rezervații naturale paleontologice din 1969.
28. Pădurea Sloboda, Aiud, suprafața 90,0 ha, rezervație peisagistică din 1969.
29. Iezerul Ighiu, com. Ighiu, suprafața 5,3 ha, rezervație peisagistică din 1969.
30. Tăul fără fund de la Băgău, com. Lopădea Nouă, altit.400-650m, suprafața 4,0 ha, rezervație botanică și peisagistică din 1969.

31.Tinoavele din Luncile Prigoanei, com. Șugag, suprafața 30,0 ha, rezervație naturală botanică din 1969.

32.Grădina Botanică din Blaj, înființată în 1881, cea mai veche grădină botanică din lume înființată pe lângă o școală secundară. Suprafața 9,0 ha găzduiește peste 500 de specii din 100 familii (sectoare: sistematic, ornamental, arbori rari, sera de plante exotice). Rezervație botanică naturală. Se cuvin amintiți cei care au trudit aici: ctitorul Alexandru Uilăcan (1846-1927), Ambroziu Chețianu (1863-1934) și mai ales marele savant botanist Alexandru Borza (1887-1971).

33.Peștera Liliiecilor, Ampoita, com. Meteș, suprafața 1,0 ha, monument al naturii, rezervație speologică din 1969.

II. PROPUNERI PENTRU NOI AREALE DIN JUDEȚUL ALBA CARE SĂ FIE INCLUSE ÎN LISTA PATRIMONIULUI NAȚIONAL.

1.Peștera Pojarul Politei, com. Gârda de Sus. Situată la sud de Ghețarul Scărișoara, prezintă formațiuni carstice foarte valoroase, peste 400m de galerii; rezervație speologică.

2.Avenul din Sesuri, com. Gârda de Sus. Situat la nord de Ghețarul de la Scărișoara, are o lungime de 3840m și o denivelare de 220m și prezintă o morfologie variată.

3.Cheile Ordâncușei, com. Gârda, situate pe valea cu același nume, în bazinul inferior și mijlociu al văii, au o lungime de 2,5 km.

4.Cheile Văii Gârda, com. Gârda, situate în bazinul văii toponime.

5.Cascada Vîrciorog, situată pe Valea Vîrciorogului, afluent al Arieșului Mare, are o înălțime de 15 m.

6.Cheile Mîndrutului, com. Scărișoara, situate pe Arieșul Mare, în aval de Scărișoara, având o lungime de 350m.

7.Cheile Albacului, com. Albac, cunoscute sub numele de Zugăi, sînt situate pe Arieșul Mare, în amonte de Albac. Întîlnim aici 28 de peșteri de mici dimensiuni, cele mai mari fiind Huda Oarbă (132m), Dudești (100m) și Avenul lui Trifon (72m).

8.Cheile Văii Morilor, com. Vidra, sunt situate în Munții Metaliferi, în bazinul văii toponime, aflată în dreapta Arieșului Mic, avînd o lungime de 3 km.

9.Cascada Nemeș, situată în satul toponim, com. Vidra, pe versantul drept al Arieșului Mic. Prezintă depuneri de travertin și o vegetație de conifere, care întregesc spectaculozitatea peisajului.

10.Cheile Cibului, com. Almașul Mare, se desfășoară pe o lungime de 1,4 km, în aval de satul toponim, prezentînd și un izvor cu apă mezotermală.

11.Peștera Tomii, situată pe Dealul Tomii, com. Blandiana, prezintă klippe calcaroase cu o înălțime de 10-28m, lângă care se află un puternic izvor.

12.Cheile Caprei, com. Feneș, situate pe cursul mijlociu al râului Feneș, se desfășoară pe o lungime de 1,2 km, fiind flancate de stîncile Corabiei, cu înălțimi cuprinse între 67 și 75 m.

13.Piatra Bulbuci, com. Feneș, stîncă albă cu înălțimea de 78 m și cu aspect de turn de cetate, domină Dealul Roșu.

14.Piatra Varului, com. Meteș, klippa calcaroasă cu înălțimea de 48 m se înalță pe malul drept al Ampoiului, la sud de Meteș.

15.Piatra Boului, com. Meteș; klippa calcaroasă (înălțime 45m) domină Dealul Fecioarei (altit.542m).

16.Cheile Ampoitei, Ampoița, com. Meteș. Se dezvoltă în aval de Lunca Ampoitei, pe o lungime de 1300m și cuprind

patru peșteri, cea mai dezvoltată fiind Peștera Lălicilor (311m lungime).

17.Piatra Poienii, martor de eroziune calcaros cu o înălțime de 15m domină satul Ighiul, com. Ighiul.

18.Piatra Grohotișului, rezervație de peisaj cu stânci înalte (altit.1130) ce înobilează com. Ighiul.

19.Platoul Cumerna-Poiana Ascunsă, situat la hotarul dintre Ighiul și Întregalde, prezintă multe fenomene carstice (câmp de lapiezuri, izbucuri, ponoare), precum și interesante peșteri: Bisericuța, Gura Calului, Cuvă Coițchii.

20.Cheile Gălzii, sunt situate pe cursul mijlociu al râului Galda, în aval de satul Poiana Gălzii, având o înălțime redusă, de 100m.

21.Cheile Cetei, se află în amonte de localitatea toponimă, com. Galda de Jos, având numeroase elemente valoroase și o succesiune de cascade la baza cărora s-au dezvoltat marmite gigantice (denumite de localnici "Băile Romane").

22.Cheile Glădiței și Turcului, situate pe valea Glădiței, în amonte de Întregalde, prezintă bogate fenomene carstice specifice și un peisaj pitoresc.

23.Bulzul Gălzii, klippa calcaroasă situată pe cursul mijlociu al văii Galda, pe versantul drept ce domină satul Poiana Gălzii.

24.Cheile Pravului, situate pe cursul inferior al văii Pravului, afluent dreapta al Mogoșului. Peisaj de o rară sălbăticie, cu succesiuni de cascade, la baza lor dezvoltându-se marmite torențiale.

25.Bazinul Văii Inzelului, este situat în raza localității Poiana Aiudului, pe versantul estic al Bedeleului, valea conflund cu cea a Aiudului. Cuprinde trei sectoare de chei: Cheile Bedeleului, Drăgoiului și Pleșii. O bogată floră și faună întregește peisajul.

26.Colții Trascăului, com. Rimetea, culmi calcaroase ferestruite cu vegetație caracteristică și bogate procese de versant.

27.Masivul Bedeleu, versantul nord-vestic al Munților Trascău se profilează ca un zid de cetate, în apropierea vârfului (altit.1227m), aflându-se peștera Poarta Zmeilor.

28.Cheile Runcului și Pociovalistei, situate în bazinul văii Ocoliş (ținând de comuna cu același nume), Muntele Mare, se remarcă prin spectaculozitate, prezența unor elemente dolomitice și a peșterii Runc (378m lungime, 63m denivelare).

29.Cheile Poșăgii, se află în aval de Poșaga de Jos, săpate în Culmea Vulturese. Un peisaj deosebit, cât și Schitul Belioara, cuprinzând bijuteria arhitectonică-monument de arhitectură, Biserica de lemn "Sfinții Arhangheli" din 1789.

III. SPECII

DE FAUNĂ PROTEJATE DIN JUDEȚUL ALBA

1.Râsul - Lynx lynx (J.C.M.734/1933)

2.Cocoșul de munte (femela) - Tetrao urogallus (J.C.M.600/1937)

3.Acvila de munte - Aquila chryacetos (J.C.M.2377/1940)

4.Corbul - Corvus corax (J.C.M.2377/1940)

IV SPECII

DE FLORĂ PROTEJATE DIN JUDEȚUL ALBA

1.Narcisele de la Tecsești (com. Întregalde) - Narcisas stelarius - (Decizia 175/1969).

2.Flora din Cheile Belioarei (com. Poșaga de Sus) - Plante balcanice și microterme; (Decizia 175/1969)

3.Stejarii seculari de la Micești (în curtea școlii generale), două exemplare gigant de *Quercus robur*; (Decizia 175/1969).

4.Laricetul de la Vidolm, (com. Ocoliș) - 70 ha de arboret *Larix decidua*; (Decizia 175/1969).

5.Floarea de colț de la Întregalde, - *Leontopodium alpinum*; (Decizia 175/1969).

6.Flora din rezervația Rîpa Roșie - Sebeș - *Amygdalus nana*; (Decizia 237/1950).

7.Fagul Împăratului (com. Baia de Arieș) - *Fagus* sp.; (Decizia 175/1969).

8.Laleaua peștrită din Șesul Cricăului - *Fritillaria meleagris*.

9.Pinul din Șurianu - *Pinus cembra*.

10.Teiul lui Eminescu din Blaj - *Tilia cordata*

11.Stejarul lui Avram Iancu din Blaj - *Quercus robur*.

12.Ginko biloba din Grădina Botanică din Blaj.

13.Strugurii ursului - *Arctostaphylos uva-ursi* - în județ

14.Floarea de colț - *Leontopodium alpinum* - în județ

15.Angelica - *Angelica arangelica* - în județ

16.Papucul Doamnei - *Cypripedium coleolus* - în județ

17.Ghintura galbenă - *Gentiana lutea* - în județ

18.Bujorul românesc - *Peleonia romanita* - în județ

(Dorin Ovidiu Dan)

CUPRINS

Pag.

I.MUZEE

- Muzeul Național al Unirii Alba Iulia (VALER MOGA, EVA MÂRZA, DORIN OVIDIU DAN) 7
- Muzeul de științele naturii Aiud (ANA HERȚA) 41
- Muzeul de istorie Aiud(MATILDA TAKACS) 52
- Muzeul memorial "Avram Iancu" (VIORICA TRIFUȚ) 63
- Muzeul de istorie Blaj (CORNEL TATAI) 70
- Muzeul "Avram Iancu" Cîmpeni (MARIANA BARA) 86
- Muzeul etnografic Lupșa (MONICA ROTARU) 93
- Muzeul etnografic Rimetea(SUSAN DULLO) 103
- Muzeul mineritului Roșia Montană (AUREL SÂNTIMBREANU) 109
- Muzeul mixt Sebeș(DORIN OVIDIU DAN) 120

II. <u>COLECTII MUZEALE</u>	124
-Albac (DORIN OVIDIU DAN)	125
-Almaşul Mare (DORIN OVIDIU DAN)	126
-Avram Iancu (DORIN OVIDIU DAN)	127
-Baia de Arieş (DORIN OVIDIU DAN)	128
-Bistra (DORIN OVIDIU DAN)	128
-Cărpiniş (DORIN OVIDIU DAN)	129
-Feneş (DORIN OVIDIU DAN)	131
-Fericet (DORIN OVIDIU DAN)	131
-Lancrăm (DORIN OVIDIU DAN)	132
-Cuibul Poienarilor (ION MĂRGINEANU)	133
-Loman (DORIN OVIDIU DAN)	136
-Sălciua (DORIN OVIDIU DAN)	137
-Sebeşel (DORIN OVIDIU DAN)	139
-Şugag (DORIN OVIDIU DAN)	140

<u>III. MONUMENTE ȘI SITURI ARHEOLOGICE</u> (DORIN OVIDIU DAN)	141
<u>IV. MONUMENTE DE FOR PUBLIC ARTA STATUARĂ</u> (DORIN OVIDIU DAN)	227
<u>V. MONUMENTE ALE EROILOR</u> (DORIN OVIDIU DAN)	232
<u>VI. PLĂCI MEMORIALE ȘI COMEMORATIVE</u> (DORIN OVIDIU DAN)	247
<u>VII. REZERVAȚII ȘTIINȚIFICE ȘI MONUMENTE ALE NATURII</u> (DORIN OVIDIU DAN)	260
-Areele protejate	261
-Propuneri pentru noi areale care să fie incluse pe lista patrimoniului național	264
-Specii de faună protejate	267
-Specii de floră protejate	267

S.C. ALBA PRINT S.R.L.

Getrești Sebeș Str.1Mai nr.259
jud. ALBA

Tel. 096 / 743580 ; 096 / 743003

Fax 096 / 743581

Tipar executat sub comanda 622 din 14.10.1993

Tiraj 5000 exemplare

Tipărit în 1993

ROMÂNIA

"Oare n-am uitat cumva că iubirea de patrie nu e iubirea brazdei, a țărânei, ci a trecutului?"

M. Eminescu

"Glasul națiunii vorbește din morminte, este glasul conștiinței naționale".

Take Ionescu

"Muzeul - locul unei lumi care scapă de moarte".

A. Malraux

"Puneți pe copii în fața monumentelor în care este încorporată această istorie... în felul acesta veți face istoria poporului nostru să nu fie o materie de învățat pe de rost și de uitat mâine, ci un element de putere și de inițiativă în sufletul fiecăruia dintre noi".

N. Iorga